

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Obecné antropologie

Mgr. Petra Ezzeddine

**Ztráty a nálezy transnacionálního mateřství
/reflexe genderu v migraci/**

Disertační práce

Vedoucí práce: PhDr. Hana Havelková PhD.

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze

Mgr.Petra Ezzeddine

Klíčové slova: *migrace, gender, transnacionální mateřství, péče, reprodukční remitence, ukrajinské migrantky v České Republice*

Abstrakt:

Cílem mé disertační práce je analyzovat, jakým způsobem gender operuje v transnacionálních prostorech, a jaké to má dopady na prožívání mateřství a formování nových genderových identit. Pokusím se popsat, jakým způsobem ukrajinské transnacionální matky narativně konstruují a zvýznamňují své zkušenosti s transnacionálním mateřstvím. Svou pozornost zaměřím také na sociální praktiky transnacionální péče o děti a sociální podmínky ženské pečující migrace v České republice.

Key Words: *migration, gender, transnational motherhood, care work, reproductive remittances, Ukrainian female migrants in the Czech Republic*

Abstract:

The aim of my dissertation is to analyze how gender operates in transnational spaces, and what impacts it has on the experience of motherhood and the formation of new gender identities. I will try to describe how transnational Ukrainian mothers narratively construct and emphasise their experiences with transnational motherhood. I will also focus my attention on the social practices of transnational motherhood and social conditions of female care migration in the Czech Republic.

Táto práca by nevznikla za intenzívnej podpory a trpezlivosti mojich rodičov, manžela a detí Marca a Mariam. Za odbornú reflexiu, editáciu textu a kolegiálnu podporu chcem poďakovať Dr. Hane Havelkovej a Dr. Lene Inowlocki.

1. Úvod	6
2. Teoretická část	10
2.1. Koncept transnacionálního prostoru a jeho zkoumání v sociokulturní antropologii	10
2.2.1. Reflexe genderu v procesu migrace	14
2.2.2. Gender a moc v procesu migrace	16
2.2.3. Gender v migraci a teorie sítí /network theory/	20
2.2.4. Domácnost nebo individuální jedinec	22
2.2.5. Migrantky a trh práce /profesní segmentace a mobilita na trhu práce/	25
2.2.6. Transnacionální mateřství	27
2.3. Soudobé migrační trendy ukrajinské migrace do ČR	29
3. Metodologická část	33
3.1.1. „Hledej život, hledej příběh“	33
3.1.2. Možnosti a meze biografické metody	36
3.1.3. K praktické aplikaci biografického výzkumu	38
3.1.4. Charakteristika výzkumného vzorku a interakce se zkoumanými ženami	40
4. Empirická část	42
4.1. Neviditelné ženy /analýza genderové perspektivy integrační politiky v ČR/	42
4.2. Biografické konstrukce transnacionálního mateřství	51
4.2.1. Poetické nebo pragmatické mateřství?	51
4.2.2. „Ať se mají lépe než my“ neboli rozhodování o migraci	52
4.2.3. Migrace na zkoušku	57
4.2.4. Transgenerační mateřství aneb když jsou babičky matkami	61
4.2.5. „Konečně spolu“ /sloučení transnacionální rodiny/	64
5. Reprodukční remitence a komodifikace mateřství	70
5.1. Objekty lásky	70
5.2. Objekty lásky – vyrovnávání	72
5.3. Objekty lásky – vzdalování	76
6. Migrace péče	79
6.1. Ukrajinské migrantky a placená práce v domácnosti	79
6.2. „Divný požadavky“ aneb úklidové práce v domácnosti	87
6.3. Metamorfózy lásky aneb placená péče o děti	90
6.4. Maternalismus „humanitární pomoci“	97
7. Závěr	101
8. Stručné biografie informátorek	107
9. Analyzované dokumenty	110
10. Seznam použité literatury	111

1. Úvod

„Mothering is an activity, a project.“

/Barbara Katz Rothman, 1994: 154/

Když bylo mému synu Marcovi asi 6 měsíců, začala jsem kombinovat péči o malé batole s mým zaměstnáním. Protože babička a dědeček žijí daleko, s kombinací péče o dítě a práce mi intenzivně pomáhal můj manžel, který měl také flexibilní typ zaměstnání, a proto jsme se mohli v péči o Marca střídat. V tomto období jsem dokončovala výzkumný projekt o migraci v České republice, a musela jsem týden intenzivněji psát. Hledala jsem způsoby, jak bych mohla tuto situaci dočasně vyřešit. Má kamarádka mi doporučila „jednu velice spolehlivou paní Jekatěrinu z Ukrajiny“, která by mi mohla pomoci s úklidem a péčí o Marca během onoho týdne. A tak jsem potkala Jekatěrinu. Byla to usměvavá energická pětatřicátnice, která se při pohledu na Marca ihned rozněžněla. V oné něžnosti byl ale jakýsi stín smutku. Pochopila jsem ho, až když Jekatěrina začala odkrývat svůj příběh. Postupně jsem se dozvěděla, že Jekatěrinu na Ukrajině opustil její manžel, odešel do Ruska a po neúspěšném pokusu o podnikání ji zanechal samu s třemi dětmi a velkými dluhy. Aby je Jekatěrina splatila, musela odejít do zahraničí a doma nechat své děti ve věku 2, 9 a 11 let. Pro mě, jako čerstvou matku, bylo takové „opuštění“ dětí nepředstavitelné. A proto jsem se chtěla dozvědět více o tom, jak špatná musí být situace na Ukrajině, která nutí ukrajinské matky migrovat bez svých dětí, a jak prožívají své mateřství na dálku. Co pracovní migrace dává ukrajinským matkám, a co jim bere? Jaká je cena transnacionálního mateřství? Právě z těchto důvodů jsem se rozhodla, že o této problematice napíši svou disertační práci a pomohu odkrýt a pochopit emociálně silné příběhy ukrajinských žen, které mezi námi žijí, uklízejí naše domovy a pečují o naše děti. S Jekatěrinou jsme se sblížily, pomohla mi proniknout do komunity ukrajinských žen a seznámila mě s prvními transnacionálními matkami, s nimiž jsem spolupracovala na svém výzkumu.

Při kontextualizaci dat z výzkumu jsem vycházela také z osobní participace na následujících výzkumných projektech, ve kterých jsem byla spoluautorkou závěrečných publikací: *Integrace migrantů v České republice / IOM Praha 2004/*, *Internal restrictions on czech labour market /CERGE EI, Praha 2006/* a *Analýza přístupů migrantů a migrantek na trh práce a ke vzdělávání /Gabal consulting Praha, 2007/*. Zvláště posledně jmenovaný výzkumný projekt mi byl nápomocný při vlastní konceptualizaci disertační práce. Mohu říci, že až při „čtení“ těchto kvantitativních dat jsem si uvědomila vysoký počet výskytu transnacionálního rodičovství v prostředí ukrajinských migrantů a migrantek v České republice.¹ Ukazují, že 70 procent Ukrajinců a Ukrajinek v ČR žije bez svých dětí. Tvoří tak nejpočetnější skupinu transnacionálních rodičů, kteří žijí a pracují v České republice. Zároveň „nepřesnost“ získaných kvantitativních dat ohledně zapojení ukrajinských žen v placené práci pro domácnost mě přivedla k myšlence se na toto téma ve svém výzkumu blíže zaměřit.

Cílem mé disertační práce je analyzovat, jakým způsobem gender operuje v transnacionálních prostorech, a jaké to má dopady na prožívání mateřství a na formování nových genderových identit. Pokusím se popsat, jakým způsobem ukrajinské transnacionální matky narativně konstruují své zkušenosti s mateřstvím. Svou pozornost zaměřím také na sociální praktiky transnacionální péče o děti a sociální podmínky ženské pečující migrace.

V ***Teoretické části*** se budu věnovat konceptualizaci transnacionálního prostoru a jeho zkoumání v sociální antropologii. Dále se budu věnovat kritické reflexi současných teoretických konceptů genderových aspektů v migraci. Zaměřím se na následující oblasti: a./gender a moc v procesu migrace, b./ gender a teorie sítí /tzv.network theory ,c./ teorie domácností a aktérsky orientované teorie, d./ rodinu a děti v procesu migrace, e./ gender a trh práce a konečně f./ koncept mateřství. Samostatnou část práce věnuji charakteristice soudobé ukrajinské migrace v ČR a

¹Termín transnacionální mateřství/resp.rodičovství/ používám pro specifickou formu mateřství, kdy migrantské ženy žijí a pracují v zahraničí, a jejich děti zůstávají v krajině původu, co přináší specifickou formu organizace nukleární rodiny /Sotelo a Avila , 1997/.

reflexi migračních trendů pracovní migrace

V *Metodologická částí* popisují důvody, proč jsem se rozhodla využít biografická vyprávění jako primární metodu v mém výzkumu /vedle zúčastněného pozorování a semi-standardizovaných rozhovorů/. Na pozadí problematiky konceptualizace transnacionální etnografie popisují výhody a limity využití narativního materiálu pro zvolenou výzkumnou otázku a reflexi genderu v migraci. Charakterizují zde nejen výzkumný vzorek zkoumaných žen, ale také interakci s mými informátorkami během trvání výzkumu

Úvod empirické části práce věnuji kapitole **Neviditelné ženy / analýza genderového aspektu integrační politiky ČR/**, kde se věnuji „byrokratickým“ polím a řádům, ve kterých operují mé aktérky. Svou pozornost jsem zaměřila na to, jakým způsobem může migrační a integrační politika ovlivňovat každodennost migrantek, a v konečném důsledku vést k dlouhodobému odloučení od jejich vlastních dětí. **Samotnou empirickou část disertační práce jsem rozdělila na dva problémové okruhy.** První okruh **Biografické konstrukce transnacionálního mateřství** se dotýká prožívání a strategie mateřství, a proto v této části pracuji zejména s analýzami biografických vyprávění v kombinaci s narativní analýzou materiálních objektů. V rámci analyzovaných vyprávění jsem identifikovala narativní subjekty, kterým jsem se posléze detailně věnovala v následujících kapitolách: **At' se mají lépe než my /rozhodování o migraci/**, **Migrace na zkoušku**, **Transgenerační mateřství aneb když jsou babičky matkami** a **Konečně spolu aneb sloučení transnacionální rodiny.**

Speciální pozornost jsem věnovala **reprodukčním remitencím a komodifikaci mateřství.** Pokusila jsem se odpovědět na otázku, jaký význam pro konstrukci a prožívání transnacionálního mateřství mají předměty a remitence, které posílají transnacionální ukrajinské matky domů.

V druhém okruhu své práce jsem se věnovala **analýze tzv. migrace péče**, tedy práce v domácnosti, kterou vykonávaly „mé“ ukrajinské migrantky. Pokusím se

specifikovat tento druh práce a ukázat, k jakým sociálním interakcím a genderovým nerovnostem během jejího výkonu dochází. Druhý tematický okruh disertační práce se od první části odlišuje použitými metodami výzkumu, kdy jsem kombinovala analýzu biografických vyprávění se semi-strukturovanými rozhovory se zaměstnavatelkami ukrajinských žen.

Závěr disertační práce pod názvem *Jaká je cena transnacionálního mateřství ?* věnuji shrnutí výsledků výzkumu a mých interpretací v kontextu stávajících výzkumů transnacionálního mateřství.

2. Teoretická část

2.1. Koncept transnacionálního prostoru a jeho zkoumání v sociokulturní antropologii

Před začátkem svého výzkumu jsem stála před zajímavou metodologickou otázkou. Jak zkoumat něco tak složitě uchopitelného jako je mateřství a praktiky péče v těžko ohraničitelném a geograficky rozlehlém transnacionálním prostoru. Jelikož jsou transnacionální procesy a migrace součástí globalizace jako takové, úvod své práce věnuji právě vlivu globalizace na redefinici etnografické disciplíny, přesněji redefinici „lokality“ a reflexi současné metodologie antropologického výzkumu. Globalizace mění dvojdimenzionální prostor s centrem a periferií s ohraničenými hranicemi na multidimenzionální neohraničený prostor /Appadurai,1996/. Od 90.let minulého století proto etnografové mluví o tom, že globalizace vzala etnografii lokalitu, která jim pomáhala výzkumy „zakořenit“. Jak tvrdí Gille a O’Riain /2002:272/: *„Globální etnografové/ky / včetně těch, kteří zkoumají transnacionalizmus/ museli začít s novými definicemi sociálních vztahů a jejich hranic.“* Etno- v etnografii se stalo zpochybnitelné, a jak argumentuje Appadurrai /1996:74/: *„Skupiny již nejsou více teritorializovány, nejsou prostorově ohraničené, historicky nezpochybnitelné a kulturně homogénní.“* Dle /O’Riain, Gille,2002:272 / se tak hlavní otázkou etnografů/ek stává otázka *„Kde je „kde“? Jaké prostředí má etnograf/ka studovat? Jak máme ohraničit toto prostředí, které události a procesy máme do něho zahrnout, a v jaké geografické škále můžeme etnografické narativum analyzovat?“* Řešením těchto otázek se stávají jak nové definice prostoru /i geografického/, tak nové možnosti „metodologického“ uchopení etnografických výzkumů. Významným

metodologickým zlomem ve studiu /nejenom/ migrace se stává tzv. globální etnografie, o které Michael Burawoy říká /2002:16/: „*S každým terénem, a je jedno, jestli se jedná o globální nebo ohraničenou komunitu nebo národ, musí náš terénní výzkum ustanovit obraz celého poznání různých perspektiv jeho částí, od jednoho do spojených částí, s odkazem na historicky zakotvenou, teoreticky založenou makroetnografii.*“ Reprezentaci globálního můžeme poté připodobnit k reprezentaci imaginární komunity /Andersen, 1998/. Etnografové a etnografky se snaží hledat nové způsoby, jak reprezentovat ono spojení mezi imaginací /prostoru/ a sociálním životem, který popisují. Jak argumentuje Appadurai /1996:23 / ti, kteří reprezentují skutečné nebo obyčejné životy, musí setrvat „*ve směřování k epistemickému privilegii, které povede k žitým konkrétnostem sociálního života.*“ Podobně hovoří i Glick-Schiller /2003:100/: „*Mnoho současných antropologů definuje kulturu jako systém významů, přičemž opomíjejí roli studia sociálních vztahů sociální akce. Protože sociální vztahy jsou základem transnacionální migrace, není překvapující, že mnoho etnografů, kteří studují lidi žijící svoje životy podél různých hranic, přijímají starší Tylorův koncept kultury, který zdůrazňuje sociální vztahy a struktury, transgeneračně přetransformované vzory aktivit, víry a jazyka.*“ Zde je nutné zmínit kritiku paradigmatu transnacionální migrace, který se odvíjí kolem dvou problematických bodů. První kritizuje zpochybňování místa-lokality, které chápou jako principiálně důležité pro etnografickou disciplinu, protože vysvětlují a redefinují sociální vztahy. Etnografie tak explicitně analyzuje sociální vztahy a procesy , které se dějí jenom „*lokalizací*“ vědce v konkrétním prostoru a sociálních vztazích/Gille , O'Rian, 2002 /. Druhá kritika směřuje k samotnému obsahu pojmu transnacionalismu. Někteří kritici argumentují, že v globálním světě, ve kterém již dále nelze definovat národní hranice ², je vhodnější používat pojem translokální /Hannerz 1996, nebo Vertovec 1991/. Kritice podléhá „*nadužívání*“ tohoto pojmu, zejména v případech, kdy se jedná o druhou

² Hannerz /1996/ poukázal na paradox, že teoretici transnacionalismu tento pojem odvozují od existence „*národních*“ hranic, které ale podle etnografů globalizace již neexistují.

generaci migrantů, nebo migrantů, kteří vztahy se svým domovem rozvíjejí jenom minimálně .

Aplikace výše uvedených myšlenek směrem k mému výzkumu mě přivedla k úvaze, že v případě etnografického studia transnacionální migrace můžeme nahlížet na transnacionální procesy jako na abstraktní kulturní pole nebo reprezentace, které mohou být lokalizovány v životních zkušenostech individuálních jedinců /migrantek/ a jejich rodin. Podobným způsobem argumentuje také Vertovec /1999/, když rozvíjí koncept multilokálního životního světa. Ten vychází z předpokladu, že různé identity zprostředkovávají jednotlivcům každodenní smysl vlastní pozice v různých polohách sounáležitosti a příslušnosti. Jak uvádí Csaló/2000:76/ : „ *Koncept životního světa je v tomto případě zásadní proto, že nabízí možnost pojmout sociální konstrukci sebe-pojetí a příslušnosti přistěhovalců v rovině jejich každodennosti.*“ Podobně také Ulf Hannerz /1996/ používá pojem *habitates of meanings*, kterým popisuje život v různorodých prostředích typických pro každodennost migrantů a migrantek. Jinak řečeno, stále větší podíl lidí žije svůj každodenní život v sociálních světech, které se nacházejí souběžně na územích více států. Transnacionální sociální identity odkazující k různým formám příslušnosti, jsou schopny zachovat relevanci pro sociální aktéry /ky jediné tehdy, když se udrží jako součásti jejich životního světa. Právě z tohoto hlediska se určitá identita stává místní identitou, součástí místního životního světa tím, že získává aktéry působící v místě jejich každodenní relevance /Hannerz , 1996/.

Ve svém výzkumu transnacionálního mateřství jsem analyzovala prožívání mateřství a mateřské praktiky v transnacionálním prostoru, přičemž jsme si byla vědoma, že „*transnacionální praktiky propojují společnosti, která jsou lokalizovaná ve více než jednom teritoriu, jsou vtělené do speciálních sociálních vztahů mezi různými lidmi, situované v nezpochybnitelných lokalitách a v historicky determinovaných časech* /Guarnizo a Smith /1998:11/. Tyto sociální vztahy jsou v transnacionálních sociálních polích velice silné, protože „*jsou neodmyslitelnou součástí habituálních životů těch, kteří jsou v nich zahrnuti*“ /Guarnizo a Smith

1998:52/. Také já jsem při přemýšlení nad volbou metodologické strategie mého výzkumu stála před otázkou, jak „lokalizovat“ transnacionální mateřství? Pomýšlela jsem na strategii tzv. multi-sited výzkumu /Hannerz 1996, George,2005/, tedy v mém případě etnografického terénního výzkumu jak na Ukrajině, tak v České republice. Z praktických důvodů /koordinace mých vlastních reprodukčních aktivit a nedostatku finanční podpory mého výzkumu/ jsem však zvolila metodu biografického interview, které, jak se pokusím následně vysvětlit, efektivně a zajímavě „lokalizovalo“ žitou zkušenost transnacionálního mateřství do biografického vyprávění.

2.2.1. Reflexe genderu v procesu migrace

„Genderový aspekt v migraci neznamena pouze „doplnění“ žen tam , kde jsme je postrádali. Znamená to nahlížení na procesy a diskurzy v migraci, které zahrnují ženy i muže ve vzájemné interakci. Gender je významným organizačním principem v sociálních vztazích, a jako takový podmiňuje každý aspekt lidské interakce na osobní nebo domácí úrovni, v lokální komunitě a v mezinárodních vztazích.“

/Erel, Morokvasic, Shinozaki, 2002 : 7 /

V následující části práce se budu věnovat kritické reflexi vybraných současných teoretických konceptů genderových aspektů v procesu migrace. Zaměřím se na následující oblasti: a./gender a moc v procesu migrace, b./ gender a teorie sítí /tzv.network theory c./ teorie domácností a aktérsky orientované teorie d./ rodinu a děti v procesu migrace, e./ gender a trh práce a konečně f./koncepty mateřství.

Jak uvádí Pedraza / 1991 /, ještě do 70. let 20. století, byly migrantky vnímány jenom jako pasivní následovatelky migrace iniciujících mužů. Jinou alternativu představovaly ženy, které na migrující manžele čekaly na vesnici, zcela závislé na jejich příjmech z práce v migraci. Tímto způsobem konceptualizace genderových rolí podpořila teorii modernizace, ve které ženy reprezentovaly tradiční kontinuum v rámci rodiny a příbuzenstva .

V letech 1980 až 1990 zasáhl do migračních studií silný vliv feministických teorií. Ve feministických teoriích je gender nazírán jako matrix identit?, chování a moc ve vztazích, který je konstruovaný kulturou a společností. Je sociálně konstruovaný a může být pod vlivem sociálních vztahů v konkrétním čase a místě, a může být následně také rekonstruován. Toto paradigma ovlivnilo nazírání genderu v migraci dvojitým způsobem. První souvisí s patriarchátem, hierarchií moci, dominancí a kontrolou mužů v ovládnutí žen. Tedy, jak patriarchát, který upřednostňuje muže

v přístupu k zdrojům společnosti., ovlivňuje možnost migrovat, kdy a kde se usadit /Boyd, Grieco,2003 /. Druhý okruh souvisí se vzájemnými vztahy mezi ženami a muži, se změnou vztahů k jejich rodinným příslušníkům, včetně partnerů/partnerek v procesu migrace. Tedy, jak je patriarchát zahrnut a/nebo rekonstruován v průběhu migrace. Důležitá část pozornosti výzkumníků/nic se dostala problematice účasti žen na trhu práce v nové zemi, vlivu ženské kontroly a moci v rodině, nebo většímu zahrnování mužské práce do péče o domácnost a rodinu.

2.2.2. Gender a moc v procesu migrace

Jedním z nejvíce zkoumaných analytických modelů z oboru feministické antropologie,³ který je aplikován při studiu genderu v migraci, je postaven na *vztahu mezi produkcí a reprodukcí*. Model řeší otázku, *jestli hodnota zisku v migraci nabízí rozšíření moci a statusu imigrantských žen v jejich domácnostech*. Vychází z předpokladu, že větší sdílení v domácích aktivitách je výsledkem nárůstu pracovních povinností žen. Ten způsobuje změny v zaměstnávání, rodinné struktuře, životním stylu, a ovlivňuje také vlastní ženský postoj k lepšímu bytí. Někteří/ré teoretici/čky / Kosack,1991:158 / argumentují, že přístup k některým ekonomickým svobodám prostřednictvím placené práce „*dodává ženám sílu k jejich emancipaci z podřadné tradiční role*“. Příkladem může být práce Chai /1998/, která explicitně aplikuje konceptuální schéma *domáci/veřejný /domestic/* na analýzu korejských imigrantských žen na Havaji. Dobře vzdělané korejské ženy ze střední třídy jsou ve své vlastní domovské společnosti odkázány na sféru domácnosti, zatímco jako imigrantky zastávaly dobře placenou práci . Chai /1998:278/ tvrdí, že vyšší mzdy „*mohou vést k větší flexibilní dělbě práce, rozhodování a rodičovské zodpovědnosti, a rovněž tak k menší pohlavní segregaci v sociální i veřejné sféře*.“ Migrantky mohou zejména v procesu pracovní migrace více rozvinout vlastní sebedefinování genderové role. To se děje pomocí lepšího přístupu k vlastní hotovosti, která vede k osobní spotřebě na vlastní zájmy a k celkovému osobnímu prospěchu / George,2005/. Jasná představa o vlastní hotovosti může být také pozitivním důsledkem migrace, například v případě navrátilivších se migrantek /Donnecker , 2005/. Větší moc v migraci může vést ženské migrantky k menší motivaci vrátit se do vysílající společnosti, už proto, že by tím ztratily výhody, které získaly v zahraničí . Tato migrační strategie není

³ Jedná se zejména o ty, které jsou inspirovány marxistickou filozofií. Termíny sociální reprodukce a reproduktivní práce se váží k různým aktivitám, které souvisí s chodem domácnosti a aktivitami jejich členů.

způsobena různou motivací mužů a žen k návratu, ale limitovanými možnostmi jejich zaměstnání a specifickými sociálními podmínkami, kterým čelí ženy v sociálních vztazích ve své mateřské společnosti a kultuře.

Zejména migrantky-matky vyvíjejí různé strategie, které jim mohou zlepšit koordinaci produkční a reprodukční práce. Jednou z těchto možností je krátkodobá migrace. Krátkodobé pohyby za prací umožňují migrantkám / i migrantům/ zlepšení /z finančního hlediska/ kvality života v jejich mateřském státu. Neusazují se, naopak zůstávají v pohybu. Ekonomické zisky z tohoto typu migrace jsou součástí strategie „*zůstat doma*“ k alternativě emigrovat. Právě strategie tzv. pendlerské migrace je genderově diferencována. Zatímco muži organizují svoji pendlerskou migraci s ohledem na potřeby jejich placené práce, management ženské migrace se rozvíjí kolem kombinování placené práce v zahraničí s jejich „reprodukční“ péčí o domácnost a rodinu /Morokvasic, 1986/.⁴ Rovněž feminističtí geografové/ky potvrzují, že ženy mají tendenci brát práci blízko domova, což jim pomáhá v propojení péče o děti a domácí povinnosti /Massay, 1994/. Jinou možností je například transgenerační mateřství / kde funkci matek nahradili prarodiče/ jako efektivní strategie, jak mít děti a být zaměstnaná na plný úvazek.

Analytický koncept produkční a reprodukční práce v procesu migrace ovšem není přijímán bez výhrad. Laslett a Brenner / 1989 / upozorňují, že zachování života je formou práce, druhem reprodukce, fundamentálním zásahem do společnosti tak, jak se děje i v případě produkce statků.⁵ Modelem argumentují i někteří politici, když kritizují „reprodukční“ spotřebu úspor /na jídlo, ošacení, vzdělání atd../ a doporučují jejich „produktivní“ spotřebu / uložení úspor, investice do vlastního

⁴ Rovněž feminističtí geografové/ky potvrzují, že ženy mají tendenci brát práci blízko domova, což jim pomáhá v propojení péče o děti s domácími povinnostmi /např Massay, 1994/.

⁵ Zejména feministky napadají "velké migrační teorie", které vycházejí z rozdělení péče o dítě a domácnost, které strukturují genderovou migraci, protože ve většině nefeministického výzkumu migrace je "privátní" práce hodnocena jako méně významná v porovnání s formálním sektorem placené práce.

podnikání atd./ Zejména ženy zasílají „reprodukční typ“ úspor, které ony samy ovšem jako reprodukční nepocítují. Jak argumentuje Brettel / 2000:122 / : „*Je vlastně otázkou, zda investice do vzdělání vlastních dětí není právě tou nejlepší investicí i z hlediska optiky mužské „produktivity“*“. Model proto není možno bez výhrad aplikovat například v případě duálních kariérních manželství, kde se neuplatňuje model částečného opouštění ženské kariéry na úkor domácnosti. Vysoce kvalifikované pracovní migrantky jsou tak vystaveny negativnímu vlivu jejich případného rozhodnutí v rámci rodinné jednotky, jak se to děje v případě jejich mužských protějšků /Koffman,1999:273 /. Zjednodušené schéma migrace která zajišťuje změnu statusu žen směrem k jejich posílení moci, neplatí, protože polarita práce a rodina je typická pro mnoho žen /nejen migrantek . Geopolitické a kulturní faktory jenom tuto dichotomii zprostředkovávají. Jak upozorňuje Sudarkasa /Dannecker,2005/, životní styl tradičních párů reflektuje nové požadavky existence v novém sociálním prostředí velkoměst, přičemž to nemusí znamenat jenom pouhé kopírování západního modelu. Na druhé straně migrace může ženy také stigmatizovat a marginalizovat, zejména v případě přijetí nového /rozuměj moderního/ životního stylu .⁶

Migrace přináší migrantkám nejen odolávání patriarchální moci, ale i jakýsi druh „znovunabývání“ moci /Parrenas, 2001/, která však nemá pro jejich životy téměř žádné výhody. Materiální odměny za domácí práce jsou maximalizovány právě s formací transnacionálních rodin a jejich manipulací pomocí mechanismu kontroly práce. Navíc, každodenní praktiky v kruhu svých rodin, pomáhají migrantkám konstituovat jejich vlastní komunitní / zejména etnicky podmíněný/ život, který je protiváhou vůči diskomfortu , který prožívají v hostitelské společnosti. V rozdílné situaci se nacházejí mužští migranti. Ty migrace nutně nestaví do opozice k jejich genderové roli živelů rodin. Status migranta není v ideové kolizi s mužskou genderovou identitou. Právě naopak, migrace mužským migrantům jejich schopnosti rozšiřuje /například učí mladé muže samostatnosti v rámci vedení

⁶ Bangladéšské migrantky jsou ve své mateřské kultuře odsuzovány , protože narušují tradiční koncept genderových rolí /*tzv.purdah-sociální praktiky, které kontrolují ženy* /Dannecker,2005/.

domácnosti/, zejména těm, kteří žili v mládeneckých komunitách. Jak ukazuje *Sotelo / 1994 /*, někteří muži preferovali pozici nezávislého migranta. Tak mohli dávat více peněz také na své vlastní výdaje, protože jejich vlastní ženy / které zůstaly doma / nevěděly o jejich skutečných výdělích.⁷ Také pro nezadané ženy může být migrace také „*procesem přetransformování kulturně očekávané genderové role poskytovatelek péče a udržovatelek rodinných vztahů.*“ /Aranda, 2003 / . Migrace se může stát jakousi formou osvobozujícího procesu a vést k sexuální rovnováze tím, jak zpochybňuje rurální a kognitivní uspořádání místa ženy, které v nové situaci již neplatí. Je to jakýsi druh vymazání, vědomé nebo nevědomé, tradičních ženských rolí. Ale jak upozorňuje *Sotelo /2000/*, narušení hranic mužské a ženské sféry může vést k rozšíření mužské kontroly nad ženami, ale ne k jejich úplné redukci.

⁷ Také pro mužské migranty může proces migrace / zejména transnacionální forma migrace / přinášet marginalizaci a stigmatizaci v přijímající společnosti. Na druhé straně však v mateřské společnosti jejich status a sociální pozice může narůst. V případě ženských migrantek tomu tak již není, jejich status je stejný, nebo ještě nižší, protože svým životem v migraci nenaplňují tradičně očekávané genderové role /Dannecker, 2005/.

2.2.3. Gender v migraci a teorie sítí / network theory/

Genderové aspekty v migraci jsou v antropologii a sociologii sledovány a aplikovány také na stávající „klasické“ teorie migrace. Příkladem může být teorie sítí. Teorie sítí /*network theory*/ vysvětluje specifický aspekt průběhu migrace, který je založený na významu mezilidských vztahů. Jak zdůrazňuje Massey et al. /1993:449/: *"Každý akt migrace sám o sobě vytváří sociální struktury k jejich udržení. Každý nový migrant redukuje svou migrací náklady několika přátel a příbuzných, a zároveň snižuje tak riziko své vlastní migrace."* Pro antropology/žky je tato teorie důležitá zejména proto, že přenáší migrační proces do osobní a kulturní roviny, a také do roviny sociálních vztahů, které navazují migranti během své migrace.

Sociální sítě v migraci mohou plnit také důležitou funkci v „strategii přežití“. Plní funkci emocionálního podpůrného systému, a to zejména ty sítě, které jsou složeny z příbuzných a přátel /Aranda, 2003/. Uspokojují emocionální potřeby migrantek a poskytují jim pomoc a podporu. Ženy vnímají situaci bez rodiny ostřeji, zejména v krizových situacích jako je rozvod, narození dítěte nebo smrt v rodině. V procesu migrace mohou být sítě péče přetvářeny, zejména v případech, kdy migranti /ky dosáhli/y status střední třídy, který byl spojený s určitým finančním ohodnocením a byli schopni posílat domů část svých výdělků /remitencí/, častěji cestovat domů nebo platit přímou pomoc rodině. Tuto formu pomoci své rodině nazývá Aranda /2003/ pojmem „facilitovaná péče“. Rodinné networky, které křížují národní hranice, můžou legitimizovat a poskytovat hodnoty, které vážou rodinu ke svému národu. Mohou být nejen součástí explicitní politické aktivity, ale také mohou utvrzovat „nevzrušující“ politiky v participaci na každodenních aktivitách / jako jsou svatby, pohřby, narození nebo ukončení studia/. Přes transnacionální příbuzenskou síť mohou ženy také přímo politicky participovat v procesech sociální reprodukce, které jsou základem při budování transnacionálního národního státu. Nárůst lokálních a národních sítí a

kolektivních svépomocí migrantek pomáhá ke zlepšení politik a práv pro ženské migrantky. Budování sítí s jinými ženskými migrantkami / jejich vlastní národní nebo jazykové skupiny/ se může stát hlavní migrační strategií , se kterou můžou opětovně vstoupit do sociální arény.

Kritici/čky teorie sociálních sítí argumentují zejména tím, že teorie nedokáže jednotně vysvětlit, proč a jakým způsobem jsou takové sítě mezi migranty a migrantkami vytvářeny. Jejich argumentace je založena na tvrzení, že tyto networky jsou závislé na historických, geografických a politických vztazích, které existovaly před nástupem masové migrace.⁸

Výzkumy Grieco and Boyd /1998/ ukázaly, že velikost rodiny a spřátelené sítě nebyly statisticky signifikantním determinanem migračních záměrů jak k přechodné , tak k permanentní migraci. Větší roli hrálo individuální očekávání/hodnoty, satisfakce a přijetí rodinných migračních norem/. Na rozdíl od „klasické“ teorie sítí /Massey, 1998/, která zdůrazňuje, že migrantské networky poskytují strukturu a směr pro proudění informací. Přijetí rodinných migračních norem poskytuje sociální kontrolu zejména v rozhodovacím procesu " *zda zůstat nebo odejít domů.* "

⁸ Oishi / 2000 /argumentuje tím, že teorií sítí není možné vysvětlit existenci blízkých vztahů mezi majoritní/vysílající/ a přijímajícími krajinami v Ázii .

2.2.4. Domácnost nebo individuální jedinec?

Další inspirativní teorií migrace pro studium genderu v migraci je i teorie domácností - tzv. *household theory*. Ta je založena na tvrzení, že rozhodnutí migrantů jsou vytvářena na úrovni domácností. Lidé konají kolektivně nejenom s cílem maximalizace zisku, ale také minimalizace rizika pro své členy a příbuzné. Tímto způsobem domácnost kontroluje riziko za účelem zlepšení vlastní ekonomické situace tím, jak diverzifikují alokaci zdrojů domácnosti /zejména rodinné pracovní síly/. Jak upozorňují Grasmuck a Pessar / 1991/, právě domácnosti, ne individuální osoby, mobilizují zdroje podpory, příjem a odesílání výtěžku zpět domů. Jsou to také domácnosti, které rozhodují o produkci svých členů, jejich spotřebě a distribučních aktivitách : „*Domácnost, tak jak ji vnímáme my, má svou vlastní politickou ekonomii, ve které je přístup k moci jiných hodnocených zdrojů distribuovaný kolem genderu a generačních linek.*“ Teoretici/čky migrace zdůrazňují, že domácnost je sociální jednotka, která dělá rozhodnutí jestli migrovat, kdo bude migrovat, jaké zdroje budou alokovány pro migraci, jaké zasílané výtěžky má rodina očekávat, a jestli migrace bude přechodná nebo trvalá. Tato rozhodnutí jsou vedena genderovými rolemi normativně předepsanými příbuzenstvím stejně jako hierarchií moci v domácnosti /Grasmuck, Pessar 1991/ Podobně argumentuje také Sotelo /1994:24/ svým tvrzením: „*Otevřením domácnosti jako „černé skřínky“ se otevírá politická aréna, ve které manželé a ženy, rodiče a děti mohou simultánně vyjádřit a dosáhnout různé zájmy v soutěžících agendách.*“ Domácnost tak může být vnímána jako přemostění mezery mezi mikro stupněm / na úrovni agenta/ky individuální migrace/ a strukturálním kontextem /zejména socio-ekonomickým a politickým/, ve kterém se odehrává migrace. Jak upozorňuje Oishi /2000/, teorie domácností se široce používala, ale jenom málo výzkumníků ji v terénu také testovalo. Dalším

argumentem kritiků/ček zejména těch , kteří se ve svých výzkumech zaměřili/y na gender v migraci/ je, že rodina / respektive domácnost/ jsou sice jednotkami, kde probíhají produkční a redistribuční aktivity, ale jsou také místem, kde se mohou lidé s různými aktivitami a zájmy dostat do konfliktu. Migrant/ka je často považován/a za individuálního konatele, ale i jako část migrující domácnosti. Informace o velikosti domácnosti a jeho typu je někdy zahrnuta do analýzy podmínek pro pohyb, ale jenom několik studií zaměřilo svou pozornost na to, jakým způsobem seskupení členů domácností přispívá k rozhodnutí k migraci, a které všechny je ovlivní /George , 2005/. Koncept domácnosti je problematický také proto, že termín domácnost může obsahovat široký soubor, jako jsou například rozšířené typy rodin, které nemusí emigrovat celé.⁹

Opozičním paradigmatem, které se používá zejména při analýze procesu rozhodování k migraci, je zdůrazňování migrace jako individuálního rozhodnutí. Toto paradigma je typické zejména v neoklasickém ekonomickém a demografickém modelu z let 1970-1980. Zodpovědnost žen jako manželek a matek a role mužů /jako živitelů/ je v tomto modelu chápána jako nejvýznamnější faktor v procesu rozhodování o migraci. Domnívám se, že problémem těchto ekonomických modelů je, že racionálně kalkulující domácnost nahradil jenom racionálně kalkulující jedinec, což také uspokojivě nevysvětluje makroekonomický rámec migrace. Obě paradigmaty spojuje to, že chápou ženské migrantky jako normativní kategorii, čímž výrazně přispívají k pochopení migrace v termínech individuálního racionálního rozhodnutí , které je založeno na rozdílu v příjmech / neoklasický ekonomický model/, nebo na rozdílech v kolektivním racionálním rozhodnutí v domácnostech /například v těch státech, které jsou závislé na zasílaných úsporách /tzv. remmitences/. Souhlasím s tvrzením Pedrazy/ 1991:311/: „*Studie genderu v migraci přinášejí propojení výše uvedených*

⁹Výzkumným problémem může být také situace žen, které mají potíže se zaměstnáním v imigraci a rozhodnou se založit rodinu. Tím se rozhodnutí o odchodu do emigrace může stát „racionálním“, což ovšem statistiky nezachytí.

paradigmat tím, že sice zdůrazňují roli individuálního migranta /ky v procesu migrace , ale neopomíjejí širší strukturální podmínky, za kterých jednotliví agenti/ky dělají svá rozhodnutí.“ Rodiny a domácnosti se pro/proti migraci rozhodují také na základě dalších faktorů jako jsou například: strategie přežití v závislosti na etapě svých životních cyklů, individuálních motivací, strategií domácností a struktury komunity, socio-ekonomické a politické situace v přijímajících i vysílajících státech, které mohou nebo nemusí podporovat migraci. Rodinná strategie se tím střetává s ekonomickými a politickými transformacemi globálního světa.

2.2.5. Migrantky a trh práce

/ profesní segmentace a mobilita na trhu práce/

Nejvýraznější teorií genderu v migraci, která vysvětluje postavení migrantek na trhu práce, je teorie "trojí neviditelnosti" /*tzv. triple invisibility*/, která říká, že migrantky jsou na lokálních i globálních trzích neviditelné ve třech úrovních - třídy, etnicity a genderu /Brettell, Hollifield 2000/. Tato "neviditelnost" způsobuje u migrantek jejich profesní segmentaci do několika sektorů ekonomiky, jako je např. textilní průmysl, nebo úklid a pomoc v domácnosti. Tímto způsobem segmentovaný pracovní trh může znamenat také nízkou socio-profesní mobilitu. Výzkumy prokazují, že ženy migrantky ve většině případů zastávají jiné zaměstnanecké pozice než jejich mužské protějšky /Mahler, Pessar 2006/. Důvodem je poptávka zaměstnavatelů po pracovní síle jako silný prostředek k genderově podmíněným způsobům zaměstnávání. Toto vysvětlení potvrzuje i vývoj mezinárodní pracovní migrace a její geografické a demografické typologie /Brettel, 2000 /.

Dle Brettel /2000/, se pohyb rodiny /migrace rodiny/ děje jen za účelem zvýšení jejího ekonomického potenciálu. To se může následně za naplnění kariérního očekávání většinou mužského živitele dít na úkor ženských kariérních aspirací. Ženská změna bydliště je považována za podřízenou mužskému přijetí na pracovním trhu, neboť je to považováno za „racionální“ pro rodinu jako takovou. Výsledkem bývají rozdílné „rozhodnutí k migraci“ k tomu, jaké by bylo, kdyby se vytvořilo na individuální úrovni. Jak upozorňuje Pedraza /1991/, pro některé ženy, které se uplatňují na takové pozici na trhu práce, která nesouvisí s jejich zkušenostmi a potřebami, může znamenat nejen negativní, ale také pozitivní posun v jejich kariéře. Teoretici/čky migrace uvádějí, že následkem globalizace je poptávka po ženských pracovnicích velice silná, včetně dívek a žen, které migrují z vesnic do měst v rámci interních migrací. Nárůst v zaměstnávání žen /zejména

těch, které pocházejí z rurálního prostředí a jsou tedy levnou pracovní silou/ transnacionálními firmami v oblastech exportních produkčních zón /tzv. EPZ / se dle Sassen/1988/ , dá nazvat „*feminizací levné pracovní síly*.“ Poptávka po ženské pracovní migraci se zvyšuje zejména v těch státech, kde je veřejná péče o děti a staré lidi deficitní a neimigrantské ženy vstoupily do formálního sektoru. Minoritní ženy, ale také migrantky obsazují marginální světy ekonomiky jako jsou úklid a pomoc v domácnosti. Jak upozorňuje Kofman /1999/, otevřený pracovní trh Evropské Unie neprodukuje pro tyto ženy tolik benefitů jako pro majoritní ženy střední třídy. Minoritní ženy a migrantky jsou tak v paradoxní situaci, protože směřují k profesnímu zařazení, kde sice mají marginální status a malou ochranu práce, ale zároveň je to dělá přijatelnějšími pro evropský trh práce a jsou těmi, které čerpají jeho výhody. Také státní politiky poskytující výhody zaměstnavatelům, kteří zaměstnávají migrantky /daňové výhody, flexibilita, nezapojení do systému pracovní legislativy/, ovlivňují preferenci práce málo placených ženských migrantek /Morokvasic, 1986 /. Problematické umístění na trhu práce mohou mít i vysoce kvalifikované migrantky. Ženská profesní „ghettoizace“ ve speciálních odvětvích a imigrantská rezidenční segregace nemusí být dána jenom zvenku. Částečně může být volbou migrantek, které chtějí žít v blízkosti jazykově příbuzných lidí. Také rodinná migrace může mít negativní efekt na status ženské zaměstnanosti.

2.2.6. Transnacionální mateřství

Definovat něco tak složitého jako mateřství má svá úskalí. Můžeme být poetičtí jako Ruddick/ 1989: 4/ a tvrdit, že mateřské praktiky začínají a končí láskou, která je „*intenzivnější, zmatenější, ambivalentnější, jedovatě sladší než cokoli jiného prožijí.*“ Nebo být pragmatičtí - jako americká feministická antropoložka Nancy Shepher Hughes / 1993:5/: „*Mateřská láska je všechno ostatní než přirozená ,a místo toho reprezentuje matrix obrazů, významů, sentimentů a praktik, které jsou všude sociálně a kulturně produkovány.*“

Definice mateřství mají ale dvě společná témata: sociální praktiky výživy a poskytování péče závislým dětem. Mateřství je obecně teoretiky/čkami vnímané jako dynamický proces, který za každých okolností zahrnuje sociálně konstruované vztahy, které zahrnují aktivity vyživování a péče o lidské bytosti / Forcey, 1994/.

Teoretické koncepty mateřství prošly změnami. Současný multidisciplinární výzkum mateřství je zacílen především na mateřské aktivity a zkušenosti. Starší práce však byly více zaměřeny na kvalitu mateřství a dopad na jejich děti. Můžeme mluvit o dvou hlavních modelech mateřství: intenzivním a partikularistickém. Model intenzivního mateřství je propojen s femininitou, protože se předpokládá, že ženská genderová identita je naplňována především mateřstvím. Jiný pohled na mateřství přináší tzv. partikulární přístup. Ten mateřství nevnímá jako univerzální, ale lokalizuje jej ve specifickém historickém a sociálním kontextu. Dle tohoto modelu matky odpovídají za péči o své děti různě, v závislosti na podmínkách, ve kterých žijí. Jak připomíná /Nakano Glenn, 1994:3/ : „*Mateřství je konstruované skrze ženské a mužské akce v specifických historických podmínkách. Proto je toto dnání /agency/ základem k pochopení mateřství jako sociálně, ne biologicky konstruovaného.*“

Feministický výzkum otevřel konceptualizaci mateřství a vlivu mateřství směrem k životu ženy a rodiny a všeobecně na studium genderové identity a zkušenosti. V tomto smyslu hovoří Forcey /1994:357/: „*Mateřství je hlavním nástrojem, pomocí*

něž si lidé formují své identity a učí se svému místu ve společnosti". Podobně argumentuje i Glenn Nakano /1994:3/, když říká, že: *„Mateřství a gender jsou úzce propojeny, každý je konstitutivním elementem toho druhého.“* I když nemáme univerzální definici toho, co znamená „dobré mateřství“, musí transnacionální matky obhajovat svou „volbu“. Transnacionální matky prožívají prostorovou, časovou a emoční separaci od svých vlastních dětí. Zároveň jsou však zodpovědné za výživu svých nukleárních a rozšířených rodin doma na Ukrajině. Zde souhlasím s argumentací Sotelo /1994:16/: *„Transnacionální matky přinášejí nové měřítko kvality mateřství, nové nerovnosti a nové významy rodiny.“*

2.3. Soudobé migrační trendy ukrajinské migrace do ČR

Pro lepší kontextualizaci dat z biografického výzkumu se v následující kapitole budu věnovat analýze genderu v soudobých migračních trendech na území České republiky. Jak ukazují studie ukrajinské migrace do ČR, soudobou ukrajinskou migraci můžeme charakterizovat jako ekonomickou migraci /Drbohlav 2001, Uherek 2003/. Leontyeva /2006:33/ uvádí: *„Převládající špatná ekonomická situace Ukrajiny, geografická blízkost a poměrně malé jazykové i kulturní bariéry jsou hlavními příčinami toho, že v současné době Ukrajinci reprezentují nejpočetnější skupinu ekonomických migrantů v ČR, přičemž dočasná pracovní migrace Ukrajinců směřujících do České republiky již několik let postupně začíná mít charakter trvalé migrace“*. Zde považuji za nutné zmínit, že potomci starší vlny migrace, kteří se sdružují v krajanských spolcích v ČR, se od nově příchozích ekonomických migrantů a migrantek snaží distancovat /Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004/. Během posledního desetiletí se migrační pásmo posunulo směrem na východ Ukrajiny a v současné době se za výdělkem do Česka jezdí také z centrálních a dokonce z východních částí této země. Geografická blízkost Ukrajiny a ČR způsobuje tendenci migrantů a migrantek volit cirkulační migraci. Leontyeva /2006.35/ to vysvětluje následovně: *„Fyzicky náročné pracovní podmínky a často katastrofální pobytové poměry ukrajinských „gastarbeitru“ mohou vyvolávat pocit odcizení, touhu co nejrychleji vydělat potřebné množství peněz a vrátit se do země, kde na ně čekají rodiny, příbuzní a přátelé. Ovšem krátce po návratu se většinou projeví ekonomické problémy. Vliv má také vysoká nezaměstnanost, a pak opakování „pracovního výletu“ je často jediným možným řešením“*. Ukazuje se, že čím déle migranti a migrantky cirkulují, tím více mají tendenci k usazení se a k přesídlení svých nukleárních rodin /Ezzeddine, Kocourek 2006 a Gabal Consulting 2007/. Ukrajinci jsou v ČR /podobně jako i ostatní cizinci/ koncentrováni v Praze a dalších velkých průmyslových městech. Jak uvádí

Uherek / 2001/ , tato koncentrace nesvědčí o tendenci Ukrajinců uzavírat se do ghett nebo vytvářet prostorové etnické enklávy. V případě Prahy je tato koncentrace spíše podmíněna lokálním umístěním levnějších ubytoven nebo levnějších podnájmů ve specifických sídlištních lokalitách na okraji hlavního města, nežli jejich snahou bydlet v blízkosti svých krajanů /Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004/. Ukrajinci v ČR představují druhou největší migrační skupinu, dle oficiální statistiky /Cizinci v ČR 2009/ žilo k 31.12.2009 v České Republice 132 015 Ukrajinců a Ukrajinek.

Charakterizovat vzdělanostní a kvalifikační strukturu ukrajinských migrantů na základě stávajících výzkumů je poměrně obtížné. Na jedné straně parciální studie /Drbohlav 2008, Gabal Consulting 2007/ ukazují, že ukrajinská ekonomická migrace v ČR je charakteristická vysokou vzdělanostní strukturou a kvalifikací v zemi původu, ale nízkým umístěním na segmentovaném trhu práce v ČR. Na straně druhé některé reprezentativní výzkumy /Horáková, Čerňanská 2001/ přinesly zjištění, že v prostředí ukrajinské pracovní migrace nemůžeme mluvit o nadprůměrné vzdělanosti /12 procent migrantů s vysokoškolským vzděláním/. Příčiny nepřesnosti odhadu vzdělanostně kvalifikačních charakteristik ukrajinských migrantů a migrantek jsou dle Leontyevy /2006:34/ způsobeny: „.....subjektivními nepřesnostmi výpovědí respondentů. Zde přichází v úvahu jak subjektivní přecenění svého vzdělání, tak i naopak jeho utajení a záměrné podcenění z důvodu obavy být „příliš“ kvalifikovaný pro vykonávání nekvalifikovaného zaměstnání.“

Pozice ukrajinských imigrantek na českém trhu práce ukazují na určitou profesní segmentaci, mužští migranti se uplatňují zejména ve stavebnictví a průmyslu, ženy v sektoru servisu a služeb. Jak ukazují výzkumy/Gabal Consulting 2007/, i když je ukrajinským migrantům české prostředí jazykově i kulturně blízké, často nerozumí pravidlům českých zákonů a institucí. Sociální kapitál nutný pro život v migraci není v jejich případě výsledkem příbuzenských vazeb, ale migranti/ky si jej nakupují od zprostředkovatelských agentur, které mají kontakty na zaměstnavatele, ubytovny nebo úředníky. Společně s ním však agentury nabízejí i kulturní kapitál – znalost zákonů a češtiny. Tyto kapitály mění agentura ve zboží,

kteří imigrant platí a agentura obchoduje. Vzhledem k popsané informační asymetrii migranti přistupují na pravidla zprostředkovatelských agentur. Jako informační zdroj je využilo 30 procent ukrajinských mužů a 13 procent ukrajinsko-ruských žen. Tento genderový nepoměr ve využívání zprostředkovatelských agentur je dán výše zmiňovanou profesní segmentací na českém trhu práce. Na tomto místě musím zmínit také významný počet zapojení ukrajinských migrantů do nelegálního sektoru. Toto vysoké zastoupení, jak argumentuje Leontyeva / 2007:35/, je způsobeno náročností a byrokratizací procesu žádání o pracovní povolení a vízum a nedostatkem srozumitelných informací: „.....*tlačí ukrajinské pracovníky k tomu, aby často dávali přednost „jednoduššímu“ způsobu vydělávání peněz. Parazituje na tom hierarchicky vybudovaná síť zprostředkovatelů a různých „podnikatelů“, okrádajících i tak nepříliš bohaté nelegálně zaměstnané Ukrajince. Přispívá k tomu také velká poptávka po levné pracovní síle ve stavebnictví a nedostatek sankcí proti zaměstnavatelům nelegálních pracovníků v cílové zemi - Česku.*“ Velkým problémem nejenom nelegálních migrantů a migrantek z Ukrajiny je zapojení do tzv.klientského systému /Nekorjak 2006/. V rámci našeho výzkumu Analýza přístupu migrantek a migrantů na český trh práce a ke vzdělávání ten název nedává v češtině smysl /Gabal Consulting 2007/ identifikovali naši ukrajinští informátoři hned několik právních forem, jichž klientský systém využívá: a./ družstva, která klienti zakládají a vedou, a jednotlivé imigranty pak přibírají za členy (resp. společníky), kteří pro tyto právnické osoby oficiálně vykonávají tzv. běžné činnosti. Nejedná se tedy o pracovněprávní vztah. b./v rámci jiné varianty klient pro „své“ pracovníky zajišťuje živnostenské listy. Skupině živnostníků pak zprostředkovává práci (získat živnostenský list a spolu s ním povolení k pobytu v ČR je opět snadnější, než získat povolení k zaměstnání, a také se nejedná o chráněný pracovněprávní vztah). c./poslední možnost představuje /legální či nelegální/ *zaměstnání v klientově vlastní firmě* /tyto firmy vedle vlastní činnosti často fungují jako pracovní agentury/. Bez ohledu na právní formu dochází v rámci klientského systému k systematické marginalizaci cizinců na pracovním trhu. Klienti „své“ pracovníky udržují v neinformovanosti a v závislosti a

vykonávají nad nimi dohled. Proto můžeme v některých případech hovořit až o vykořisťování. V našem výzkumu /Ezzeddine pro Gabal Consulting 2007 / se ukázalo, že ukrajinské ženy méně využívají klientský systém než ukrajinští muži. Vysvětlujeme to specifickým socio-profesním postavením ukrajinských žen na trhu práce v ČR, kdy pracují zejména ve sféře služeb /pokojské, pomocné síly v restauracích, číšnice, pokladní atd./, ve kterých ženy využívaly spíše neformálních sítí /známých nebo rodinných příslušníků/nic/ k zprostředkování práce.

Studie /Drbohlav , Ezzeddine Lukšíková 2007; Leontyeva 2006/ ukazují, že od roku 1989 jezdí masově z Ukrajiny do České republiky hlavně mladí muži v produktivním věku, kteří přicházejí většinou sami vydělat si na uživení rodiny nebo blízkých příbuzných, kteří zůstávají doma. S tímto názorem si dovoluji polemizovat, protože v posledních 5 letech dochází spíše k nárůstu ženské migrace, a rozdíl mezi muži a ženami se kontinuálně snižuje. V roce 2009 dosáhly ukrajinské ženy až 42 procent z celkového počtu ukrajinských migrantů v ČR /Cizinci v ČR 2009/. Výzkumy rodinné struktury migrantů a migrantek /Ezzeddine, Kocourek 2007, Ezzeddine pro Gabal Consulting 2007/ ukazují, že 70 procent Ukrajinců a Ukrajinek v ČR žije bez svých dětí. Tvoří tak nejpočetnější skupinu transnacionálních rodičů, kteří žijí a pracují v České republice .

3. Metodologická část

3.1.1. „Hledej život, hledej příběh“

/k využití biografického výzkumu v transnacionální etnografii/

Jak jsem již uvedla, pro naplnění svého výzkumního záměru jsem zvolila strategii kvalitativního výzkumu, založeného na metodě biografických interview. Právě tento specifický způsob nazírání mi pomohl vnímat ženskou migraci nejen jako formu sociálního procesu, ale také jako konkrétní žitou zkušenost. Dle Lagness /Lagness, Frank, 1995/ je použití tzv. life story research /do kterého biografické interview také zařazujeme/ vnímáno jako klasická metoda antropologického terénního výzkumu. Jak argumentuje Atkinson /2007:54/, jsme vypravěči příběhů: *„Příběh máme v krvi. Myslíme ve formě příběhu, zvýznamňujeme své životy skrze příběhy. Naše životní příběhy nás spojují s našimi kořeny, ukazují nám směr, dávají smysl naší existenci a přinášejí hodnotu do našich životů.“* Rozšíření sběru příběhů a vyprávění v kvalitativním výzkumu nazývá Riessman /1993/ „interpretativním obratem“ v sociálních vědách. Jelikož se současný biografický výzkum ubírá různými teoreticko-metodologickými směry, považuji zde za nutné, abych se vůči těmto „školám“ vymezila.

Tradičně pojímané přístupy k osobním vyprávěním byly založeny na předpokladu, že osobní příběhy někde zformované již existují, a správnými metodami vedení rozhovoru je můžeme sesbírat, natočit a přepsat. Dle Atkinsona /1998:73 / je životní příběh *„příběhem, který si jedinec vybírá k vyprávění o svém životě nebo o tom, co prožil, hovoří o tom tak kompletně a upřímně, jak je jenom možné si to pamatovat. To, co chce narátor dát o sobě vědět, je obvykle výsledkem řízeného rozhovoru s někým jiným. Životní příběh je doslovně kompletním převyprávěním*

něčí úplné životní zkušenosti jako celku, zvýrazněním jeho nejvýznamnějších aspektů.“ V tradičních přístupech se předpokládala jasná artikulace expresivního „*chronologického zúčtování života*“ /Lagness,1981 /. Naproti tomu od 90.let je v sociálních vědách biografie spíše vnímána jako sociální konstrukce , která „*vytváří sociální realitu a svět subjektu vědomostí a zkušeností a je soustavně potvrzována a transformována v dialektickém vztahu mezi znalostmi životního příběhu a zkušenostmi a vzory prezentovanými společností*“ /Fisher Rosenthal a Rosenthal, 1997/. Podobně argumentuje také Breckner /2001:2/ - tím, že biografie je sociální konstrukce a proces jeho interakční produkce je umístěn „*vně*“ a referuje „*k různým sociálním kontextům*“. Cílem rekonstrukce biografie je tak analyzovat životní příběhy v různých sociálních a osobních kontextech. Ono sociální a osobní je velice úzce propojeno. Dle Breckner má být právě propojení v různých polích akce, která jsou založena všeobecnými a partikulárními částicemi a strukturami ve stejném čase, cílem našich biografických analýz. Biografie /nebo životní příběh/ tak slouží jako instrument sociální regulace, je vnímána jako subjektivní a autentická reprezentace vypravěčova života. Dle Breckner /2001/ plní biografie tři základní funkce:

a./Poskytuje členům společnosti rámce orientace, pomocí které mohou interpretovat a chápat své zkušenosti v konstantně se měnícím sociálním kontextu s cílem orientování se v minulosti, současnosti i budoucnosti. Tento proces interpretace ve vztahu k minulé zkušenosti specificky sílí v časech radikální sociální změny, kdy jsou „*institucionalizované*“ způsoby interpretace sociálních situací, procesů a činností smíchány, a nové se musí teprve vybudovat.

b./Dát druhým vědět, kdo jsem, komunikovat sebe - zvláště v sociálním kontextu, kde moje „*bytí*“ jako osoby nemůže být odvozeno z fixované sociální pozice, a které zahrnuje soubor vzorů, ze kterých můžu postavit svůj život, a tím se definovat pro ostatní.

c./ Utvrzovat společenské instituce a kontexty s flexibilním životem-trajektoriami, ve kterých proces změny a transformace jsou organizovány skrze individuální životy, které jsou žité individuálně.

/Breckner, 2001:4-5/

Úkolem sociálních vědců/kyň je poté zjistit, jak lidé „produkuje“ biografie /používá se termín biograficita, nebo biografická práce / v různých kulturních a sociálních situacích, a které podmínky, pravidla, vzory a zkušenosti konstrukce můžeme v tomto procesu pozorovat. Vyprávění „jejich životů“ v antropologických výzkumech plní nejen úkol jakéhosi zprostředkování informací, ale zejména modeluje identity vypravěčů a konstruuje „self“ pro veřejnou „spotřebu“. / . Specifické využití biografického výzkumu při studiu migrace souvisí s historickým vývojem metody biografického výzkumu jako takového, a datuje se k vydání knihy o polských migrantech „*Polish Peasant in New York*“ /Thomas, Zaniecki 1927/. Od 90.let 20.století zaznamenáváme nárůst výzkumu genderu u migrace za využití metody životních příběhů. Dle Lutz /1995:314/ : „*Biografie poskytuje propojení mezi agenty migrace a strukturou společnosti*“, a podobně argumentuje Erel/2007:4/: „*Vyprávěním svých příběhů mohou migrantské ženy participovat na budování /imaginativních/ komunit.*“ A také, jak doufám, že ukázu ve své práci, mohou konstruovat své mateřství „*na dálku*“ .

3.1.2. Možnosti a meze biografické metody

Uvědomuji si, že osobní vyprávění je dynamickým a formativním procesem, do kterého vstupuje kromě vypravěče/ky také posluchač /ka / . Význam příběhu se vytváří společně s různými rolemi, pozicemi a zájmy posluchačů. Jak připomíná Erel / 2007:5 / : „*příběh o útěku z domova může nabýt různé významy, jestliže je vyprávěn feministické migrantské skupině, sociálnímu pracovníku nebo širší skupině v rámci internetové komunikace.*“ V mém výzkumu jsem se snažila o reflexivní přístup k vyprávěním, pečlivě jsem analyzovala situaci a dynamiku v provedených biografických rozhovorech, vědoma si tzv.*biografie ve stínu* /Langness; Frank,1995/. Využití biografické metody v sociálněvědních výzkumech má také své nevýhody a limity. Jak upozorňuje Bourdieu /1986:5/, hlavním zájmem objektu /rozuměj vypravěče/ a subjektu /výzkumníka/ v rámci biografického projektu, je „*konstruovat koherentní příběh za účelem iluze, i když ve skutečnosti je téměř vždy biografie bez koherence jako takové.*“ Lidský život připodobňuje Bourdieu k lince metra, „*ve kterém stanice nemají význam samy o sobě, jedině jako součást větší struktury*“. Dle Bourdieuho je ale na prvním místě sociální pole, širší společnost a kultura, ve kterém se odehrává život.

Z tohoto důvodu jsem do své práce zahrнула také metodu zúčastněného pozorování, která mi významně pomohla pochopit významy některých vyprávění. Vybrala jsem si tzv.**zaměřené pozorování** /Spradley 1980/, kdy jsem se na základě biografických rozhovorů rozhodovala, jaké typy aktivit budu pozorovat /například nakupování, návštěvy dětí v Praze atd./. Ze stejného důvodu jsem do výzkumu zařadila semi-strukturované rozhovory /12 rozhovorů/ se zaměstnavatelkami „mých“ ukrajinských migrantek. Významně mi pomohly odhalit „druhou“ stranu sociálních vztahů, které vznikají při práci v domácnosti. Dalším problémem, který přináší využití biografické metody, je rovina interakce s těmi, kteří/které nám

sdělují detaily ze svého života. Jakkoliv reflexivně vedeme rozhovory, vždy budou naše interview intervencemi do života těch, které zkoumáme. Na rozdíl od terapeutického interview, jehož cílem je, aby se pacient naučil něco o sobě samém, naše /rozuměj sociálněvědné/ interview /je orientované tak, aby se naučil něco výzkumník/ce. Sama jsem matkou, což o mně všechny „mé“ transnacionální matky věděly, takže participace na mém výzkumu se pro ně stávala také jakousi terapií. To pro mě /jakožto v tomto oboru neškolenou/ nebylo vůbec jednoduché. Jak ukazuji dál ve své práci, separace transnacionálních matek a dětí je emočně zátěžovou situací, a „mé“ matky měly potřebu o této zkušenosti se mnou /jakožto matkou, která chápe jejich pocity/ často mluvit. Doufám, že jsem alespoň aktivním nasloucháním jejich životům vrátila „ztracený čas“, který se mnou musely v rámci mého výzkumu strávit.

3.1.3. K praktické aplikaci biografického výzkumu

Pro zvolené výzkumné téma jsem se rozhodla využít tzv.epizodický typ biografického výzkumu /Denzin 1989/. Ten je na rozdíl od tzv.úplné biografie, která zahrnuje celý život od prvních vzpomínek až po současnost, zaměřena na jednu etapu života, která se tematicky váže ke zkoumanému problému - v mém případě týkající se migrace. Proto jsem se zaměřila na momenty rozhodování k migraci, odchodu ze země, příchodu do ČR, hledání práce, udržování vztahů s rodinou atd. Hlavní akcent, zejména při vyjasňujících a argumentačních otázkách, jsem věnovala prožívání mateřství na dálku. Rozhovory s informátorkami jsem vedla opakovaně v průběhu 4 let.

Všechny rozhovory jsem vedla v českém jazyce. Pokud mi informátorky nerozuměly, použila jsem ruský ekvivalent daného slova. V případě, kdy jsem, audio nahrávce nerozuměla, jsem požádala o pomoc svou ukrajinskou kamarádku, která mi pomohla s překladem. Rozhovory jsem nahrávala digitálně jako audiozáznam a následně jej standardizovaně přepisovala. Jelikož je transkripce audiozáznamu hodnocena jako první krok analýzy, který slouží k organizaci a redukci dat /do textové podoby/, považuji zde za nutné uvést také způsob přepisu dat. Pro větší reflexivitu a autenticitu textu jsem si pro svou analýzu vybrala neredigovaný typ transkripce s využitím vybraných symbolů Jeffersonian Transcription System, který vznikl za účelem využití v konverzační analýze /Psathas, 1995/.

Tabulka průběh interview

1. Stimulace vyprávění	„Mohla „Mohla byste mi vyprávět o svém životě od doby, kdy jste se rozhodovala pro migraci, až po současnost?“
2. Volné vyprávění	45 minut až 1, 5 hodiny
3. Vyjasňující otázky	„Můžete mi popsat, jak jste se dostala k práci chůvy?“ „Můžete mi popsat, jak vypadají vaše návštěvy doma?“ „ Řekla jste, že jste na začátku svého pobytu v Praze pracovala pro „klienta“. Můžete to popsat blíže?“
4. Zobecňující otázky	„Jak jste prožívala odloučení od své dcery?“ „Co bylo pro Vás v počátcích života v České republice nejtěžší?“
5. Argumentační otázky	„V současné době již máte trvalý pobyt, proč si k sobě nevezmete své děti?“ „Pracujete jako uklízečka načerno. Nebojíte se, že bude vaše práce „načerno“ odhalena?“

3.1.4. Charakteristika výzkumného vzorku a interakce se zkoumanými ženami

Pro zodpovězení své výzkumné otázky jsem si zvolila tzv. účelový typ vzorku / tzv. purposive sampling /. Kontakt s jednotlivými ženami probíhal metodou sněhové koule. S kontaktováním prvních žen jsem se postupně dopracovala k dalším. Jelikož jsem první ženy kontaktovala z různých zdrojů, ne všechny zkoumané ženy se mezi sebou znaly, což považuji za výhodu. Do vzorku jsem nakonec zahrnula 15 transnacionálních matek původem z Ukrajiny. Hlavním kritériem pro začlenění ženy do vzorku byl fakt, že musela být matkou nejméně jednoho nezletilého dítěte, které žije doma na Ukrajině. Zároveň musely pracovat jako uklízečky, hospodyně nebo chůvy v domácnostech, a to na plný úvazek nebo ve vedlejší zaměstnání. Do mého vzorku se nakonec dostaly ženy různých kvalifikací, vdané i rozvedené ženy. Jelikož jsem svůj výzkum prováděla poměrně dlouhou dobu / 4 roky /, tak se mi podařilo zachytit změny v životních trajektoriích žen / změny práce, kvalifikace, rozvod, uzavření manželství, jakož i reunifikaci se svými dětmi. Pro lepší pochopení analýzy sesbíraných vyprávění jsem se rozhodla zde uvést také stručnou charakteristiku žen, se kterými jsem na svém výzkumu spolupracovala / jména jsem automaticky anonymizovala, v práci uvádím jenom jejich pseudonymy /. Stručné biografie zkoumaných žen jsou umístěny v příloze práce.

Jak jsem již výše zmínila, realizace mého výzkumu předpokládala intenzivní vztahy se zkoumanými ženami. Je ale zřejmé, že při daném počtu žen / 15 / jsem nemohla rozvinout bližší vztahy se všemi ve stejné intenzitě a kvalitě. Pro některé ženy jsem se stala / troufám si říci / přítelkyní, byla jsem zvána na jejich svatby, narozeniny, nebo jsem se zúčastnila návštěvy jejich rodin v České republice. Některé ženy nosily mým dětem i mně dárky / zejména ukrajinské bonboniéry a alkohol /, a také já jsem je při specifických příležitostech ráda

obdarovávala. Pro jiné ženy jsem se stala spíše jakousi „právní“ konzultantkou, a pomáhala jsem jim při vyřizování legálního statutu na cizinecké policii, doprovázela jsem je při jednáních na Úřadech práce, a společně jsme řešili možnosti legální reunifikace rodiny. Na realizaci disertační práce jsem obdržela finanční podporu /ve formě stipendijního grantu od Sasakawa Foundation/, takže jsem mohla ženám za participaci na mém výzkumu zaplatit. Jednalo se o symbolickou cenu /ženy byly placeny za vstup do výzkumu, ne za jednotlivé rozhovory/, a proto se nedomnívám, že by finanční odměna „kontaminovala“ má data. Moment finanční odměny a mé „poradenské“ pomoci vnímám spíše jako vyrovnání nerovného vztahu mezi mnou /výzkumníci/ a těmi, které jsem zkoumala. Na vybraný výzkumný problém nahlížím z perspektivy feministické antropologie, takže tento moment autority a moci výzkumnice byl pro mě velice důležitý. Pracovala jsem biografickou metodou, při které se předpokládá výskyt tzv. osobních údajů /dle Novely Zákona 101/200 Sb. ze dne 1.1. 2005/, a proto jsem použila informovaný souhlas, který mé spolupracovnice ve výzkumu /participující transnacionální matky/ informoval o zpracování dat /včetně anonymizace a archivace /, a zároveň také informoval o další potencionální práci s výzkumem jako takovým /publikace, konferenční příspěvky atd./ . Informovaný souhlas proto vnímám ve dvou rovinách. Zaprvé plní explicitní funkci - stanoví role ve vztahu mezi výzkumníkem/cí a zkoumaným/nou. Za druhé má implicitní funkci /rozvíjí vztah mezi oběma zúčastněnými stranami /objasňuje různé předpoklady a dopady výzkumu/, čímž výrazně ovlivňuje dynamiku jejich interakce.

4. Empirická část

4.1. Neviditelné ženy

/ analýza genderové perspektivy integrační politiky ČR/

I když sociální antropologie upřednostňovala v minulosti psaní pro antropology samotné, dochází i na tomto poli od 60. let k výrazné změně. Jak upozorňuje Ogonwu /2000/, antropologie veřejné politiky může asistovat ve formulování kritických problémů, které se dotýkají naší společnosti, navrhnout způsoby jejich řešení a vytvářet tak synergii mezi teorií a praxí.

Mé rozhodnutí zařadit analýzu integračních a migračních politik do své práce nebyla jen pouhou manifestací současných trendů antropologické praxe, ale vyšla přímo z vlastního zkoumaného terénu. V rámci mého biografického výzkumu se často opakovalo tvrzení: „*Nemohla/resp. nemůžu / přivést své děti , to nejde.*“ Otázky, které jsem si poté začala pokládat, směřovaly k „byrokratickým“ polím a řádům, ve kterých operují mé aktérky. Svou pozornost jsem zaměřila na to, jakým způsobem může migrační a integrační politika ovlivňovat každodennost migrantek, a v konečném důsledku vést k dlouhodobému odloučení od jejich vlastních dětí.

Dle Castles / 2004/ je při formování migračních politik zřejmá víra v regulace, které vytvářejí kategorie migrantů a regulují jejich příjem a usazení a tím efektivně modelují jejich celkové chování. Národní státy tak zaujímají roli jakýchsi ochránců, kteří se povinně starají o kontrolu hranic, migračních politik a jejich naplnění .

Jak ukazují studie genderu v migraci, ženské migrantky /včetně azylantek/ jsou vůči migračním a integračním politikám v ambivalentním vztahu. Na jedné straně se často v procesu migrace stávají obětmi genderově zaměřeného násilí, speciálně

znásilnění a týrání. Na straně druhé jsou to právě ženy, které jsou podezírány z překročení hranic za účelem prostituce a obchodu s lidmi. Jak uvádí Boyd a Grieco / 2003 /, některé tyto politiky jsou často spojeny / explicitně / s předkládanými mužskými a ženskými rolemi v rodině a společnosti: „Vlivem imigračních praktik přijímajících států jsou tak víc v „roli rodiny“ než v „roli trhu“ / Boyd a Grieco 2003/. To může vést až k situaci, že v zemích importujících pracovní sílu se odděluje právo na práci od práva na usazení. Naopak mnohá opatření týkající se ochrany národních hranic se týkají zejména mužů. J

Například Kofman /1999/ upozorňuje, že dominantním modelem legálního vstupu do EU je sloučení rodiny / tzv. rodinná reunifikace/. Ten místní politiky chápou jako dominantně mužskou záležitost, muž přichází do hostitelské krajiny za práci , žena jej následuje. Právo na rodinu je zakotveno v několikaletých mezinárodních konvencích, v případě žen migrantek to ale neplatí. Zároveň tyto politiky preferují jenom konformní / ne homosexuální a lesbické/ formy nukleární rodiny, jiné /například rozšířené rodiny, zprostředkované manželství/ chápou jako formy deviantní, pro dané kultury však tradiční. Lutz /2008/ dokonce tvrdí, že 6,4 miliónu žen v Evropské Unii žijí v podmínkách občanů druhé kategorie, a kterých situace je jiná jako evropských žen, protože jsou národními politikami konstruovány jako cizí /“indigeneous“/.

V následujícím textu se pokusím analyzovat genderovou konstrukci českých státních migračních a integračních politik a státního migračního programu / výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků/.

Dle Tollarové /2006:107/ je úkolem migračních a integračních politik v ČR „ *obecná formulace politiky vlády vůči legálně a dlouhodobě usazeným cizincům na území ČR*“. Rané období těchto dokumentů představují *Zásady integrace cizinců* z r.1999, představující vůbec první konceptuální rámec pro státní instituce, které jsou spojeny s integrací cizinců v ČR. V tomto období se česká státní migrační politika se svým nastavením přibližovala spíše modelu tzv.vylučovací politiky /*differential exclusion policy*/. Tento model spočívá v tom, že imigranti jsou

začlenění do určité společenské sféry /většinou na trh práce /, ale je jim odepřena možnost vstoupit do dalších oblastí – jako je např. volební právo, zisk občanství, systém veřejné sociální péče atd. Legislativní mechanismy vedly k znemožnění normálního přístupu do dalších oblastí života společnosti, což ve svém důsledku cizince socioekonomicky znevýhodňovalo /Castles, 2004/. Samotný pojem integrace je v dokumentu /str.2/ definován jako: „...proces postupného začleňování imigrantů do struktur a vazeb společnosti domácího obyvatelstva. Integrace imigrantů je komplexním jevem, který má své podmínky a politické, právní, ekonomické, sociální, kulturní, psychologické a náboženské aspekty.“ Ve zmiňovaných Zásadách není vůbec reflektována problematika migrantských rodin a genderových aspektů v procesu migrace a integrace. Mnohem detailnější *Koncepce integrace cizinců* z roku 2000 stále přináší vnímání integrace jako procesu asimilace, a začíná připouštět prvky multikulturního přístupu, ale pouze v oblasti vzdělávání dětí. Jak upozorňuje Baršová/2005/: „Role „komunit“ se z *Koncepce* vytrácí, integrace „každého cizince probíhá individuálně“ a je pojímána jako „začleňování jedince a skupiny do života společnosti. Pokud se zde odkaz na komunity objevuje, tak jen spíše okrajově.“ Jak ukazují výzkumy migrantských komunit a jejich sítí /Boyd, 1989/, právě ony mohou být efektivní v asistenci nově přichozích migrantů/migrantek, protože jim poskytují vitální zdroj kapitálu. V souvislosti s postavením žen se v *Koncepci* uvádí jenom, že „přes respekt k tradicím a určitým odlišnostem některých kultur není možné a vhodné požadavkům cizinců v oblasti tradic plně vyhovět. Stejně tak není možné tolerovat postoje a chování neslučitelné s českým právním řádem /např.vynucené sňatky, polygamie, omezování přístupu ke vzdělání a zdravotnictví nebo zákaz zaměstnání, domácí násilí. /str.29/“ Migrantské ženy jsou v této verzi *Koncepce integrace* chápány spíše jako *oběti migrace*, které žijí v zajetí své tradiční / rozuměj nezápádní/ společnosti, a proto je musí český stát chránit.

Koncepce ukazuje jasnou preferenci konformní formy nukleární rodiny, jiné / rozšířený typ rodiny, nebo homosexuální typ partnerství / chápe jako formy deviantní. Asistence poskytovaná NGO a mezinárodními organizacemi pro

migrantské ženy v ČR poté rutinně stavěla své podpůrné programy pro ženy azylantky tak, že v nich představovaly jenom „intimní“ domácí sféru a péči o domácnost /kroužky vaření, šití, keramiky/. Posílení integrační a multikulturní politiky můžeme vnímat až od roku 2005 /Baršová, 2005/. Koncepce integrace zaměřuje pozornost také na ženy v procesu integrace, **ale pouze v poznámce pod čarou**, kterou odkazuje na důležitost znalosti českého jazyka pro migrantské děti. Ženy jsou v textu Koncepce chápány v souvislosti s reprodukční rolí a zdůrazňuje se jejich význam v mezigenerační integrační mobilitě. Poprvé je v české státní politice reflektována specifická situace migrantek a důležitost poskytnutí sociálního servisu potřebného pro koordinaci produkčních integračních aktivit: *„Specifickou skupinou jsou ženy matky. Měla by jí být věnována zvláštní pozornost s ohledem na jejich převažující roli vychovatelek dětí. Jejich znalosti češtiny jsou předpokladem pro to, aby byly schopny asistovat svým dětem při školní docházce do českých škol a napomáhat tím druhé generaci ve vyrovnání šancí při vzdělávacím procesu. Zároveň udržují lepší komunikaci mezi rodičem a dítětem. Přispívají také k udržení rodičovské autority a role zkušenějšího, pokud jsou schopny porozumět prostředí, ve kterém se dítě pohybuje. Samy ženy jsou izolací velmi ohroženy, pokud zůstávají dlouhodobě s dětmi doma. Při zajišťování jazykové výuky žen- matek je nezbytné vždy počítat s jejich potřebou hlídání dětí v průběhu vzdělávacího procesu. Pokud jde o vzdělávání dospělých, je třeba reflektovat odlišné potřeby a možnosti docházky u osob zaměstnaných, nezaměstnaných, zdravotně postižených ,či starých osob/str.19/“.* Z hlediska genderové analýzy považuji rok 2008 za zlomový, protože se česká integrační a migrační politika zpětně vymezuje vůči multikulturnímu pojmání integrace. Inspirována trendem politiky multikulturalismu, v té době patrného zejména v Holandsku, Německu, Francii a Dánsku, začíná výrazně zdůrazňovat hodnoty západní demokracie to nedává smysl, to odporuje principu multikulti. Ženy jsou v textu dokumentu zmiňovány s důrazem na genderovou rovnoprávnost: *„ Nově příchozí imigranty je nutno obeznámit s místními poměry a řešením každodenních situací, ale také je seznámit s hodnotami zdejší společnosti - se zásadami demokracie, s důrazem na*

rovnost žen a mužů, důstojnost lidské bytosti a ochranu lidských práv/str.15/.“ Problémem ale je, že zmiňovaná koncepce předpokládá příchod všech migrantů/tek do ČR z tzv.tradičních společností, a migraci tak zjednodušeně vnímá jako prostý přechod od tradičního k modernímu způsobu života /Kearney, 1986 /. Přitom přechod z rurálního prostředí do prostředí velkoměsta může být pro migrantky větším “sociokulturním“ šokem než fakt, že migrovaly do ČR. Zároveň neexistuje žádná oficiální statistika, která by dokazovala vyšší četnost domácího násilí na ženách v migrantských rodinách, než je v majoritní populaci. A jak ukázal náš výzkum /Gabal Consulting, 2007/, dělba domácích prací a povinnosti s nimi spojené u migrantů/tek se spíše přibližuje modelu, který se uplatňuje v české společnosti /eds.Křížková., 2008 /.

Zejména pro ty ukrajinské ženy, které mají dostatečnou kvalifikaci /například učitelky, zdravotní sestry/ ze země původu by bylo jednodušší, kdyby mohly využít řízeného státního programu pro podporu pracovní migrace, který umožňuje migrovat i se svými rodinami. Mají „mé“ transnacionální matky možnost takový program využít a co by jim mohl přinést? V následující části budu proto analyzovat migrační program Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků, který je vůbec první řízenou podporou legální pracovní migrace v postsocialistických zemích.. V základním vládním dokumentu , který navrhuje realizaci pilotního projektu, jsou uvedeny následující argumenty : „.....*zhoršující se demografická situace v ČR - stárnutí populace, očekávané dopady demografické situace na trh práce - nedostatek pracovních sil a konkurence ostatních států při získávání kvalifikované pracovní síly.*“¹⁰ Na rozdíl do dosavadních koncepcí

¹⁰ Projekt vznikl na základě Usnesení vlády č.975 z 26. září 2001, realizuje jej MPSV ČR, na projektu se rovněž podílejí MZV ČR a MV ČR. Pilotní fáze projektu zahájená v červenci 2003 skončila po plánovaném pětiletém období v roce 2008. Dne 20.10.2008 schválila vláda České republiky pokračování projektu Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků již v nepilotní podobě . 17.12.2008 byl paralelně schválena Vyhláška 461, která umožňuje vydat tzv.zelené karty, o které mohou žádat uchazeči/ky z následujících zemí: Austrálie, Černá Hora, Japonsko, Chorvatská republika, Korejská republika, Nový Zéland, Republika Bosna a

migrační politiky byl pilotní projekt centrálněji řízeným procesem, výběr pracovníků měl být prováděn zaměstnavateli s přihlédnutím na požadavky konkrétního pracovního místa. Realizátoři pilotního projektu Výběru kvalifikovaných zahraničních pracovníků /MPSV ČR, MZV ČR, IOM Praha/ jej představují jako: *“ Dynamicky se rozvíjející složku české aktivní imigrační politiky. Podporuje příchod zahraničních pracovníků spolu s jejich rodinami do České republiky, dává jim možnost získat trvalý pobyt v podstatně kratší době než ostatním a vytváří podmínky pro jejich rychlé a úspěšné začlenění do společnosti, aniž by od nich vyžadoval, aby se zřekli své kultury, zvyků nebo jazyka.“*

Princip projektu je založen na zkrácení lhůty k udělení trvalého pobytu v České republice. O udělení trvalého pobytu může cizinec podle platného zákona požádat po pěti letech nepřetržitého pobytu v České republice. Pilotní projekt přináší možnost požádat si o udělení trvalého pobytu již po dvou a půl letech nebo dokonce už po roce a půl /v kategorii kvalifikovaných pracovníků/. Další výhodou je poskytnutí „nadstandardní ochrany“ v případě ztráty zaměstnání, protože cizinec může pobývat v České republice jen pokud trvá účel jeho pobytu. Pokud je legální migrant/ka v České republice zaměstnán a ztratí práci, ztratí také automaticky právo na pobyt. Na rozdíl od nich mají kvalifikovaní zahraniční pracovníci 45 denní ochrannou lhůtu, během které si ve spolupráci s úřady práce a s jejich pomocí může nalézt nové zaměstnání a zůstat tak dále v České republice.

Z pohledu genderové analýzy státních migračních politik je zajímavě nastolena problematika rodin zahraničních pracovníků. Zvolený diskurz v propagačních materiálech projektu je pozitivně namířen /*Rodina? Jistě!*/ směrem k rodinám, které doprovázejí zahraničního migranta: *“ Život v České republice by ale nebyl úplný bez vašich nejbližších. S tím počítáme a podporujeme příchod celých rodin. Přistěhování s vaší manželkou nebo manželem je samozřejmostí!“* Tento diskurz

Hercegovina, Republika Makedonie, USA, Ukrajina a Srbsko. V roce 2009 projekt tzv zelených karet zahrnoval 51 zemí.

odpovídá hlavním argumentům pro vůbec první aktivní postoj ČR k migraci, kterým je částečné řešení demografického problému –stárnutí obyvatelstva a krize důchodového systému. Realizátoři projektu zvoleným diskurzem vyzdvihují význam rodiny migrantů v procesu integrace do české společnosti:

„Rodina představuje významnou kotvu migrantů do společnosti, zejména skrze děti a další generace, jak potvrzují zahraniční zkušenosti. Tyto zkušenosti též ukazují, že čím vyšší je integrace osob zapojených do národního trhu práce, tím větší prospěch přináší hospodářství hostitelských zemí.“

/propagačný materiál IOM Praha/

Uchazeč/ka v pilotním projektu je hodnocen podle následujících kritérií: věk, pracovní poměr /zaměstnání/, předchozí pracovní zkušenost, získané vzdělání, zkušenost se životem v České republice, jazyková vybavenost a rodinné zázemí. U některých kritérií / pracovní poměr, pracovní zkušenost a dosažené vzdělání/ musí uchazeč-migrant získat určitý minimální počet bodů, bez kterého nemůže být zařazen do projektu.¹¹ Konkrétní zdůraznění rodinného hlediska můžeme pozorovat v případě kritérií bodového hodnocení migrantů, přičemž přítomnost manžela/ manželky jej může mírně bodově zvýhodnit. Pozitivně se hodnotí také přítomnost dětí v rodině, maximálně se však hodnotí tři děti.

Nastavení pilotního projektu Výběru kvalifikovaných zahraničních pracovníků na začátku svého fungování preferovalo migranty z kulturně příbuzných, slovanských zemí, jako byly Chorvatsko, Bulharsko, Srbsko . MPSV ČR, MV ČR a MZV ČR jako realizátoři projektu se zpočátku bránili zařazení migrantů z Ukrajiny a Ruské federace, i když to jsou skupiny migrantů v ČR nejpočetnější. Do projektu byla zařazena i Kanada jako zkušební model pro tzv.západní země /do roku 2009

¹¹ Minimální počet , který musí uchazeč/ka v přihlášení do projektu získat je alespoň 25 z 66 bodů. Výběr ukončí poslední den každého měsíce počítač , který vybere z databáze všech zájemců o vstup do projektu předem určený počet osob s nejvyšším dosaženým počtem bodů.

uspělo v projektu ale jenom 9 Kanadčanů!/. I když v začátku projektu byla zřejmá slovanská preference zemí původu, projekt svým nastavením / což můžeme pozorovat zejména v bodovém hodnocení / nediskriminuje víru ani náboženství uchazečů. Formou pozitivního bodového hodnocení podporuje rodiny migrantů, proto by se mohlo zdát, že sleduje svůj původní /zejména politiky deklarovaný/ důvod pro vznik projektu - řešení stárnutí české populace. V tomto ohledu překračuje i tzv.quebecký systém / jako příklad federální imigrační politiky/, dle kterého se projekt inspiroval . Na rozdíl od českého programu, quebecký systém hodnotí také existenci příbuzných migranta, kteří již žijí v Kanadě. Jak ukazují výzkumy, právě příbuzenské migrantské sítě můžou aktivně napomáhat zejména v počáteční fázi usazování se v nové společnosti. Problémem analyzovaného programu jsou paradoxně výhody, které jsou uchazečovi nabídnuty. Ty upozorňují na největší problémy, které musí řešit „obyčejní“ pracovní migranti-dlouhé lhůty pro udělování trvalého pobytu, neochotu odpovědných úředníků, problematičnost legální reunifikace rodin migrantů a přístup k jejich plným sociálním právům.

„ Trvalý pobyt vám přinese řadu práv a otevře možnost zapojit se plně do společnosti. Získáte přístup ke všem sociálním výhodám a dávkám, budete se moci volně pohybovat v českém trhu práce, budete si moci volně koupit nebo pronajmout nemovitost a získáte řadu dalších výhod a oprávnění. “

Projekt Výběru kvalifikovaných zahraničních pracovníků se rozhodně nepřibližuje modelu tzv. „zelených karet“, který migrantům výrazně zlehčí vstup do nového prostředí. Jelikož MPSV jako vykonavatel programu neměl ani po 4 letech projektu vyhodnocený podíl rodin v projektu, dovoluji si tvrdit, že ženy a rodiny jsou v daném projektu neviditelné. Statistická data /zdroj MPSV ČR/, která se mi nakonec podařilo získat, ukazují, že projekt vyhovoval nejvíce lidem, kteří už na území ČR žili, zejména pak vysokoškolákům, kteří v ČR studovali a měli tu už patřičné sociální zázemí a orientovali se jak ve společnosti, jazyku, tak na trhu

práce. Z tabulky ke dni 1.7.2009 vyplývá, že z celkově vybraných 1451 migrantek a migrantů/ za období 6 let!/, do projektu bylo zařazeno 525 žen a 926 mužů, z toho 927 svobodných migrantů/tek. Prototypem úspěšného uchazeče je svobodný muž ve věku do 35 let. Ještě více alarmujícím údajem je, že jenom 314 uchazečům byl do data zpracování statistiky skutečně udělen trvalý pobyt. I když hlavním argumentem pro vznik projektu byl demografický nárůst obyvatelstva, dle dat můžeme hovořit o přibližně 200 migrantech a migrantkách ročně ! Rodina migranta /migrantky má „uchazeče o vstup do projektu“ *jenom doprovázet*. I když ženy mají teoreticky stejné možnosti získat bodové hodnocení jako muži, tak jim projekt nenabízí podpůrný sociální systém integrace / v rámci krajanské komunity nebo lokální komunity v místě bydliště/, a tento typ migrace je pro ně, v porovnání s mužským protějšky, složitější. Zároveň podmínkou rodinné migrace je také dostupné bydlení a sociální zajištění rodiny v čase příchodu do nové země, které tento projekt zcela zanedbává. Pro ukrajinské migrantky /zejména pro samoživitelky/, které by si chtěly dovést své děti, je situace v podstatě stejná, jako bez existence stávajícího migračního programu.

Jak upozorňuje Castles /2004:860 /, migrační politiky nejsou efektivní, když jsou nastavené pouze krátkodobě a na příliš úzce vymezeném pohledu na migrační politiky: *„Je důležité sledovat širší migrační proces, který začíná iniciačním momentem práva k usazení, formací komunity a k posílení nové generace migrantů v imigrační zemi.“* V případě, že bychom dekonstruovali oficiální cíle a sledovali skryté agendy migračního programu, tak bychom došli k závěru, že cílem aktivního náboru pravděpodobně nebylo zlepšení demografického poklesu populace v České republice. Stal se spíše „rychlým“ řešením zdoluhavých /a českými NGO kritizovaných/ lhůt pro udělování trvalého pobytu, řešení akutních „migračních bolístek“ a efektivním řešením dovozu migrantské pracovní síly v době ekonomického rozvoje místní ekonomiky, což dokazuje i pozastavení programu v období ekonomické krize.

4.2. Biografické konstrukce transnacionálního mateřství

4.2.1. Poetické nebo pragmatické mateřství?

V následující části práce se pokusím popsat, jakým způsobem ukrajinské transnacionální matky narativně konstruují a zvýznamňují své zkušenosti s transnacionálním mateřstvím. Jak upozorňuje Denzin /1989:37/, narativa mají časové a logické rámce: *„Příběh....mluví sekvencemi událostí, které jsou signifikantní pro vypravěče/respondenta/sociálního aktéra/ a jeho posluchače. Narativa jsou příběhy a jako příběhy plovají svůj začátek, střed a závěr. Mají svou interní logiku, která dodává vypravěčovi na významu. Vyprávění vztahuje události k časovým a kauzálním sekvencím. Každé narativum popisuje sekvenci událostí, které se staly. Proto je jejich skladba temporální.“* V analyzovaných biografických vyprávěních transnacionálních ukrajinských matek jsem identifikovala následující logické a temporální rámce:

Tabulka narativních rámců

Logické rámce (sujet)	Temporální rámce
rozhodování o migraci	minulost
migrace na zkoušku	minulost
transgenerační mateřství	minulost přítomnost
pracovní biografie	minulost přítomnost
sloučení rodiny	minulost /ženy, které si děti již přivedly/ přítomnost budoucnost

4.2.2. „At’ se mají lépe než my.....“ neboli rozhodování o migraci

„To máme my ženský těžký. To je tak dáno. Musíme makat pro svou rodinu. Každá máma chce to nejlepší pro své děti. To už tak je, musíme to vydržet, i když to není lehký. To je náš osud zkrátka.“ /Natalia 36 let, 3 děti/

Každá společnost má položeny genderové hranice norem, které jsou monitorovány a potvrzovány každodenními praktikami. Transnacionální matky je prakticky nemohou naplnit, jelikož je od jejich dětí dělí několik stovek kilometrů. Protože, jak připomíná Ruddick /1989:34/: *„Matky nejsou identifikovány tím, co cítí, ale tím, co se snaží dělat.“* Samotné mateřství není institucionalizované jenom skrze manželství, ale také *“rodinným uspořádáním a praktikami , které se projevují jak v sociální politice, tak v jejich prezentaci například v literatuře, filmu a jiných kulturních formách.”* /Arendell 1999:3/ Jak ukazuje výzkum Lutz a Pallenga Mollanback/2009/nenaplnění tradičně očekávané role intenzivně pečující matky se může odrážet v reprezentacích obsažených ve veřejném diskurzu, které produkují média na Ukrajině. Argumentují, že právě mediální diskurz na Ukrajině formuje stereotypní obraz špatných matek , které opouštějí své děti, ze kterých se stávají sociální sirotci. Jak ukázal můj výzkum, diskurz médií se poté reprodukuje zejména v prostředí státních institucí - škol, úřadů a zdravotnických zařízení. Příkladem může být vyprávění Leny /34 let, 1 dcera /, kterou opustil její ruský manžel a ona zůstala s dcerou /8 let/sama. Při rozvodovém řízení byla použita argumentace , že je špatná matka, která opustila své dítě kvůli vysokému výdělku v zahraničí: *„ Tak on opustil svou manželku, ale já jsem svého manžela neopustila. Já jsem ta špatná, která nepečuje o své dítě. Kdo by nám dal peníze, ukrajinský stát? Ptala jsem se těch soudců, co jste pro nás udělali, abysme nemusely odcházet od svých dětí? Dali jste mi práci, dáte mi peníze? Nic jste neudělali, tak potom mně neposuzujte.“* Transnacionální matky byly / i po několika letech práce v zahraničí/ nuceny vypořádávat se s podezřením ze společensky nepřijatelného typu

práce a nařčení z prostituce, práce striptérek a barových tanečnic. V nejtěžší situaci byly ženy, které při emigraci nevyužily podpory sociálních migrantských sítí, které by mohly alespoň potvrdit „pravdivost“ údajů/, které poskytují o své práci doma na Ukrajině:

„ Já když jsem prvně přišla domů, tak jsem byla velká pani. Víš , hezké oblečení , pěkný mobil. Přinesla jsem si mikrovlnku a tak. Hodně lidí mi závidělo. “

/Marie 38 let , 2 děti/

„Mám na Ukrajině hezký byt, televizi z Česka, chodím dobře oblečená, děti mají počítače, no zkrátka všechno . To jenom lidi závidí. Pomlouvali mně, že dělám jako tanečnice v baru //smích//“.

/Alisa 40 let, 2 děti/

Motiv pocitu viny, že transnacionální matky „selhaly“ v naplňování společensky předpokládaném naplňování intenzivního mateřství, postupovalo všemi vyprávěními. Specifickým spouštěčem narativ o pocitu viny byla kvantifikace doby odloučení od dětí a verbalizace data odchodu z Ukrajiny. Verbalizace délky pobytu v České republice jim nekompromisně připomínala ztracený čas, který strávily bez svých dětí, a který se nikdy nevrátí. Hovoří Nina /31 let, 1 dcera /:

„ Nejtěžší pro mně bylo, já tady byla od devadesát devátého roku, kolik jsem tady let bez dcery...//pláč// v tom roce jsem já přijela, dcera šla v dva tisíc prvním, nebo druhém do školy, a přijela jsem v půlce druhé třídy, takže v podstatě já dceru neviděla tři roky. Nejezdila jsem domů jenom kvůli tomu, abych mohla dělat doklady, byt, abych tady měla opravdovou práci...Já věděla, že dcera sem přijede, že my jí můžeme dát tady jenom jídlo. Takže nejhorší byly ty tři roky, kdy já taky makala ohromně, pracovala jsem, téměř vůbec jsem nejedla, protože sbíraly jsme ty peníze, kvůli tomu, aby dcera sem přijela. Ty tři roky byly pro mně nejtěžší, tak jako když jsem to dítě opravdu neviděla, neviděla jak dítě vyrůstá, a neviděla jak

šlo do první třídy. Když bylo prvního září, tak já dostala šílený záchvat nervový, že já to dítě nevidím, sice já ji poslala odtud' všechno do první třídy. Všechno, všechno, ona tam byla nejlépe oblečená, vybavená...“

Motiv pocitu viny v analyzovaných vyprávěních se výrazněji projevoval u matek, které zanechaly doma děti v kojeneckém a předškolním věku, ve kterém se předpokládá úzký fyzický kontakt matky a dítěte. Znejistění vlastní genderové identity se projevovalo zpochybňováním vlastních mateřských schopností a praktik péče o děti. Příkladem může být příběh Oxany /30 let, 1 dcera/, která odešla do České republiky spolu se svým manželem, když bylo jejich dceři asi 6 měsíců. Když jsem s Oxanou byla v kontaktu, bylo její dceři už 8 let. Oxana znovu otěhotněla a s manželem se rozhodli, že ona se vrátí k dceři na Ukrajinu a on zůstane v ČR pracovat. Poslední rozhovor, který jsem s Oxanou nahrávala, jsme z důvodů emočního vypětí ani nedokončili. Bylo den před jejím odchodem a bylo znát, že Oxana hodně přemýšlí o své dceři a znovuoobnovení /rekonstrukci/ své mateřské role: „*Já nevím, jak to bude. Nevím...Já už nevím, jaké je to být mámou. My jsme tady žili sami, zvykli jsme si. Neumím si představit, jak budu vstávat k dítěti, a jak budu žít na Ukrajině. Zvykla jsem si tady...Nevím, jak to bude...//pláč//.* Motiv pocitu viny se objevoval zejména ve spojení s argumentací rozhodnutí odejít od svých dětí a migrovat, konkrétně v detailním popisu tzv. push faktorů /faktorů ,které vedou k migraci/. Vyprávění obsahovala detailní popisy hospodářské krize na Ukrajině, laickou analýzu cenové politiky, míry korupce, nezaměstnanosti a alkoholizmu. Obraz špatné ekonomické situace plnil v jejich vyprávěních kontrastní funkci k jejich současné situaci - ekonomicky z kvalitnějšího životního standardu. Staly se materializovaným důkazem „oprávněnosti“ nebo „správnosti“ nelehké volby migrovat bez svých rodin: „*Na Ukrajině to bylo hrozný. Přišla inflace, lidé neměli peníze. Dostávali jsme jenom takové papírky na jídlo. Na nic víc jsme neměli nárok. Měli jsme malé děti, bydleli jsme u rodičů a pak přemýšlíš, jak budeme žít. Děláš to pro rodinu. Pro lepší budoucnost .“ /Arina 31 let, 2 děti/*

„Takže dcera doma chodí na aerobik, chodí plavat do bazénu, tak tím pádem ta úroveň je pro nás lepší, protože člověk nepřemýšlí nad tím, že ty peníze může investovat trochu jinak, nejenom na to jídlo. Pracujeme oba dva, a těch peněz nám stačí na dítě, a něco posílat domů, zaplatit nájem...“/Jekatěrina 32 let, 1 dcera/

Právě zlepšení životního stylu svých dětí, materiální a finanční zabezpečení domácnosti je významným leitmotivem analyzovaných příběhů. Narativa transnacionálních matek obsahovala podrobné **popisy společenského kontextu** rozhodnutí odejít, a tím se fyzicky vzdálit od svých dětí. Jak ale připomíná Parrenas /2001/, při analýze transnacionálního rodičovství se opomíjí význam individuálního a rodinného rozhodování pro migraci v rámci globální politické ekonomie. Změna podmínek pracovního trhu, migračních politik, legislativy včetně národnosti a občanství, kontrola hranic, sociální, politické a kulturní trendy, také silně ovlivňují rozhodování rodičů nechat své děti doma. Domnívám se, že je tomu tak i v případě ukrajinských matek v ČR, jelikož česká migrační politika není příliš nakloněna rodinné migraci /vid kapitola Neviditelné ženy/.

Výzkumy ukazují /Ezzeddine pro Gabal 2007/, že migrantky do svých dětí projektují svou vlastní vizi „lepší budoucnosti“, která může být součástí plánu migrace jako takové. Chtějí, aby jejich dítě doma nebo v novém prostředí /zejména ve škole/ uspělo, a proto v případě, že se jim povede přivést děti do ČR, dbají na jeho úspěšné integrování do nového kulturního a sociálního prostředí. Dle závěrů výše citovaného kvalitativního výzkumu se tyto strategie projevují jak investicemi do vzdělání dětí /zejména do jazykových kurzů/, tak i dalšími aktivitami, které mají děti osobnostně rozvíjet /například kroužky./ Také analýza biografických vyprávění ukázala, že životní strategie, které volí ukrajinské migrantky, jsou pevně zasazeny kolem **hlavní narace - lepšího života pro své děti**. Jak pro děti doma, tak pro ty, které si přivedly do České republiky.

“Já si říkám, že tu zůstanu, ale nevím, jaké budou zákony. Opravdu, když nás vykeckují odtud domů na Ukrajinu, tak budu muset, ale když nebudu muset, tak ať

tu Ivánek vystuduje. Kvůli Ivánkovi budu pracovat kdekoliv, a budu také trpět. Kolik vydržím, ale chtěla bych prostě tu budoucnost pro Ivánka lepší, aby vystudoval, aby normálně pracoval. “/Yana, 28 let 1 syn/

„Chci tady zůstat kvůli dceři, protože když přijelaNechci ji vést z lepšího na horší, protože se u nás nic na lepší nemění, ona tady zvykla na ten blahobyť, ona je tady sama jako náš jedináček.Tady ona má lepší budoucnost než u nás na Ukrajině, takže doufám a snažím se , aby se dostala ještě dál, než já.....Já ji chci dát na hotelovou školu, nebo na cestovní ruch nebo na překladatelku. Tři takové možnosti, které já mám...“/Jelena, 39 let 1 dcera/.

Zaměstnání, která si pro své děti vysnily, měla dětem přinést světlou budoucnost, kvalifikované zaměstnání „*aby nedřely jako ony*“, „*neuklízely cizím lidem baráky*“. Tato světlá budoucnost byla spojena s dosažením stálého finančního zabezpečení, vyšších mezd /než mají jejich matky/ a možnosti cestovat do zahraničí. Pro lepší budoucnost svých dětí podnikly nelehký krok, migrovaly za prací, musely se vypořádat se steskem po svých dětech a pocity osamocení v cizím velkoměstě.

4.2.3. Migrace na zkoušku

Jak jsem již uvedla v předcházejících kapitolách, Česká republika je ukrajinskými transnacionálními matkami volena jako cíl pracovní migrace zejména proto, že vzhledem ke geografické vzdálenosti je možné cirkulačně migrovat mezi oběma státy. V analyzovaných biografických vyprávěních jsem mohla pozorovat narativní pravidelnosti v popisu strategií ženské cirkulační migrace. V počátku migrace ženy volily tříměsíční pobyt v České republice. Bylo to spíše pragmatické rozhodnutí, které jim nejprve umožňovalo legální vstup na území ČR pouze na turistické vízum. Za druhé ženám tyto tři měsíce umožnily alespoň trochu zorientovat se v prostředí přijímající společnosti a trhu práce. Toto období ale mělo pro ženy také emocionální význam. Stalo se i *separační zkouškou*, zkouškou, jak /a jestli vůbec/ vydrží dlouhé odloučení od svých dětí. Domnívám se, že právě tato část epizodických biografí byla ve vyprávěních zajímavě konstruována. Ve vyprávěních o této /první/ etapě migrace můžeme rozlišit dva způsoby, jakým ženy o této části svého života vyprávěly. První skupina počáteční etapu své migrace ve svých naracích úplně vynechala. Během biografického rozhovoru jsme se vrátily k tomuto období až při pokládání vyjasňujících otázek, kdy jsem se je na to cíleně zeptala. Kategorizovala jsem zde dva typy vyprávění, které jsem rozlišila v analyzovaných vyprávěních. Jako typické případy těchto narativních způsobů jsem vybrala vyprávění Nataši / 37 let, 3 děti/ a Jekatěriny/32 let, 1 dcera /:

Vyprávění 1:

P.E.: „*Můžeme se teď vrátit k té části vašeho života, kdy jste přišla po prvé do České republiky?*“

Nataša: „*No, to jsem normálně přijela na turistické vízum, hledala práci. To víš, na zkušenou to bylo. Tak jsem to brala, že to není na furt. V pohodě....“*

Vyprávění 2:

P.E.: „ *Můžeme se teď vrátit k té části tvého života, kdy jsi přišla poprvé do České republiky?*

Jekatěrina: „ *Jo, na to jsem zapoměla. To bylo.....to bylo nejtěžší vůbec. To jsem furt měla v hlavě obrázek, jak mě naši vyprovázeli k autobusu v Užhorodě . Jak tam stáli, a malá byla mámě na rukou. Usmívala se, a já jsem brečela celou cestu. A pak mi bylo hrozně smutno, celou tu dobu.. Myslela jsem , že to nevydržím. Tak se mi stýskalo. To si člověk musí zvyknout na to. Nerada na to vzpomínám....//ticho//.*

Když porovnáme obě uvedené sekvence vyprávění, tak v případě Nataši je zřejmé zlehčování osobní situace. Toto období Nataša hodnotila pragmaticky a měla ho pouze „na zkoušku“. Naopak v případě Jekatěriny můžeme sledovat záměrné vytěsnění emočně bolestivého období, na které nerada vzpomíná. V obou typech vyprávění ale můžeme najít také podobné rysy. Fyzické odloučení matek a dětí ženy vnímaly jako *stav dočasný*, o kterém migrantky sní, že se to „jednou skončí“. Motiv „*dočasnosti*“ byl obsažen ve všech analyzovaných vyprávěních. Víra v opětovné spojení pomáhala migrantkám snášet nelehké podmínky v migraci, jakož i překonávat byrokratické překážky, které zabraňují oficiální reunifikaci rodiny v České republice. Strategie „dočasné“ migrace se také projevovala v životním stylu nově příchozích pracovních migrantů a migrantek v České republice. Migrantky se v této fázi migrace snažily redukovat náklady na bydlení /a uspořít tak co nejvíc remitencí/. A proto zejména v počátku své migrace bydlely v kolektivních formách bydlení, jako jsou například levné dělnické ubytovny. Tuto dočasnou formu ubytování volily také proto, že zejména v počátku migrace se poměrně často vracely domů. Poměry na ubytovnách, kde se setkávali různí lidé /kteří by se za jiných okolností možná nepotkali/, různých profesí a migračních příběhů, popisuje Alina / 40 let, 2 děti /:

„ *Ze začátku jsme bydleli na ubytovně, tam byly takové tři pokoje, v jednom pokoji patnáct chlapů bylo. To nebylo pro ženský, to byl děs. Různí lidé, chlast, musíš si dávat pozor; aby ti neukradli, co vyděláš. V noci se bojíš jít i na záchod, furt dvě*

jsme chodily. Ale pak jsme bydleli s dvěma rodinami, takže tři rodiny pohromadě. Ale to už bylo přeci jen lepší.“

Jistá „dočasnost domova“ v ubytovnách dávala migrantkám prostor pro rozhodování, zda zůstanou pracovat v České republice nebo se vrátí domů ke svým rodinám. V biografických vyprávěních jsem mohla sledovat, že ženy ve svých naracích tuto část své migrace reflektovaly jako vůbec nejobtížnější etapu pracovní migrace. Mluvily o tom, že je překvapily obtížné podmínky v ubytovnách, ve kterých žily a se kterými před svým odchodem zřejmě nepočítaly. Z Ukrajiny odcházely v sociálně složité situaci a migraci vnímaly jako krok k nové „světlé budoucnosti“. Nesnily o zklamání a frustraci, které jim přinesl život na ubytovnách:

„Jako já jsem si myslela, že když odejdu do Čech, tak už to bude jenom lepší. Pak přijdu do Prahy a tam pak bydlím na té hnusné ubytovně. Říkala jsem si, stálo ti to za to, takovýhle život? To už jsem mohla v klidu zůstat doma. Sprchy na chodbě, v noci se bojíš dojit si i na záchod, protože tam bydleli muži i ženy spolu. Já jsem v noci chodila po městě, abych nemusela jít domů brzy, na tu ubytovnu. Jenom se vyspat a jít. Vydržela jsem tam jenom měsíc... Pro chlapy to je jednodušší...“

/Lena 34 let, 1 dcera/

Dobu, kterou ženy strávily na ubytovně, se proto snažily minimalizovat, a co nejdříve se odstěhovat do sdíleného podnájmu. Cena podnájmu byla ale vyšší, než si se začátku migrace mohly dovolit, proto se snažily najít si ke své mzdě ještě další doplňkový přívídělek /například úklid v domácnosti/. Ten pokrýval z větší části právě náklady na kvalitnější ubytování, které bylo pro jejich setrvání v migraci velice důležité. Když už se ženy definitivně rozhodly, že budou pokračovat v pracovní migraci i následující měsíce a roky, snažily se zvýšit materiální komfort i ve sdílených bytech. V některých případech si byty pronajímalo více rodin nebo kamarádek. Příkladem mohou být dvě rozvedené kamarádky, které si přivezly dvě děti /ve věku 10 a 12 let/ a pronajaly si třípokojový byt, ve kterém ještě jeden pokoj sdílely s dalšími dvěma migrantkami.

Skupinové sdílení bytu se jeví jako výhodná strategie zejména pro matky samoživitelky, jelikož koordinace práce a mateřství je obtížná nejen pro migrantky, ale také pro majoritní ženy. Sdílení bytu ale mělo také pozitivní efekt, do jisté míry nahrazovalo sociální a emoční podporu rozšířené příbuzenské sítě, na kterou byly zvyklé z Ukrajiny.

“My jsme tady samy holky od nás, všechny máme děti a tak si povykládáme o životě. Není to jednoduché být pryč z domu, teď se i zabavíme, ale ze začátku jsem jenom plakala /Oxana, 30 let 1 dcera/.”

„Já bych nemohla tady bydlet sama, když tady bydlím, alespoň mám pocit, že mám tady jako rodinu. Všechno si říkáme, řešíme. Nevím, jak bych to tady zvládla sama..../Yana, 28 let 1 syn/.”

Vytváření si domova v jeho materializované podobě /jakým je zařizování bytu, domu/ vnímám jako symbolický akt přemístění sebe sama do jiného sociálního prostoru nebo sociálního vztahu. Domnívám se, že to je kromě ekonomických důvodů hlavním důvodem, proč ukrajinské transnacionální matky **odkládají** zařizování pronajatých bytů, i když v provizoriu bydlí i 8 let.

„Teď jsme si se spolubydlícími koupili novou televizi, a já uvažuji o novém nábytku. Našetřila jsem si peníze, asi tu už zůstanu, tak nebudu bydlet pořád, jak kdybych měla zítra odejít. Chci se cítit jako doma, i když Oxana je na Ukrajině.”

/Jekatěrina 32 let, 1 dcera/

„Já jsem zpočátku ani kufr nechtěla vybalit, myslela jsem, že tři měsíce a pak budu jenom doma. Pak přišel další půlrok, rok, dva...Jsem tady šest let. A až teď jsem si koupila mikrovlnku, a nové závěsy. Už si i já musím zařídit hezké prostředí. Teď jsem na řadě já.”

/Jelena 39 let, 1 dcera/

4. 2.4. Transgenerační mateřství aneb když jsou babičky matkami

Transgenerační mateřství je praktickou strategií, jak skloubit práci v zahraničí a péči o děti. Fakt, že se transnacionální matky mohly spolehnout na výpomoc a „náhradní“ péči na své rodiče, a zejména své matky, byl v rozhodování odejít zcela rozhodující. Ženy ve svých naracích uváděly, že se mohly spolehnout na své rodinné sítě, protože „*máma mě taky dobře vychovala*“, a věděly, že „*jim bude u nich dobře*“. Během mého výzkumu jsem se nesešla s náhradní matkou mimo okruh rozšířené rodiny. V analyzovaných případech se jednalo výhradně o babičky dětí, v některých případech dokonce střídavě pečovaly dvě babičky, nebo staří rodiče pečovali o děti dvou transnacionálních matek - jejich dcer. Zejména ženy, které pocházely z rurálního prostředí západní Ukrajiny, kde jsou doposud silné rodinné vazby, byly na výpomoc ze strany svých rodičů /zejména babiček/již zvyklé.

„Já nevím, jak děti vyrostly, vždyť byly malinké, měla jsou pomoc. Máma, sestra, všichni jsme žili v jednom domě. Já jsem k synovi ani v noci nevstávala, moje máma chodila k němu. Moc nám pomáhali, protože my jsme v té době začali stavět ten dům /Nina 40 let, 2 děti.“

Za poskytnutí náhradní péče se od migrantek očekávalo pravidelné zasílání části výdělku z migrace, který byl využit nejen ve prospěch dětí, ale také významně podporoval i samotné pečovatele /babičky, dědečky/. Bylo výhodným ekonomickým řešením jak pro samotné transnacionální matky, tak také pro širší rodinnou jednotku. Ukrajinské ženy posílaly část svých výdělků /remitencí/ nejen svým dětem, ale také těm, kteří /které/ o ně pečovali.

Na straně druhé ale toto generační propojení přinášelo také mezigenerační konflikty, zejména související s výchovou dětí. Problémy nastávaly nejen mezi

děťmi /zejména v období puberty/, ale také mezi transnacionálními matkami a babičkami. Transnacionální matky mi vyprávěly o tom, že zejména babičky „*už na děti nestačí*“, „*všechno jim dovolí*“, nebo „*jsou moc měkké*“. Při svých návštěvách řešily zejména problémy se školní docházkou, denním režimem, pozdním příchodem dětí domů a jiné podobné „*prohřešky*“. Schéma dobrá babička a špatná matka ale není tak jednoduché. Transnacionální matky se na dálku staly jakýmsi „*rozhodčími*“ nebo „*mediátorkami*“ ve sporech mezi babičkami a dospívajícími dětmi. Jedna nebo druhá strana konfliktu kontaktovala matky telefonem /mobilem/ za účelem řešení sporu. Během mého terénního výzkumu jsem byla svědkyní několika podobných telefonických rozhovorů, které řešily jeden konflikt dokonce v průběhu celého dne. Wilding /2006/ zde mluví o virtuálních intimitách /*virtual intimacies*/ a propojených vztazích /*connected realtionships*/ , které přinášejí transnacionální rodiny. Lutz a Mollenbeck /2009/ tento typ komunikace řadí k specifickým formám znovuoobnovování mateřských praktik/ *updating of maternal practices*/ v transnacionálním prostoru pomocí moderních technologií. Na rozdíl od jejich výzkumu polských migrantek v Německu „*mé*“ migrantky nepoužívaly internet, což se dá dle mého názoru odůvodnit slabší ekonomickou silou ukrajinských migrantek v ČR, a také tím, že ani jedna z mých informátorek nežila přímo v domácnosti, o kterou pečovala /kde by pravděpodobně měla k dispozici internet/. Ona „*aktualizace*“ mateřských praktik a péče probíhala zejména během krátkodobých návratů domů během dovolené. Vnímání „*návratů domů*“ by se v analyzovaných biografích dalo rozdělit na dvě kategorie. V prvním případě byl vnímán jako ***sentimentální a tělesný***, kdy si „*můžou děti konečně obejmout a přitulit se k nim.*“ Tento typ vyprávění se výhradně týkal návratů k malým dětem -do věku puberty.

„Já jsem hrozně těšila domů za malou, počítala jsem dny. Když byla ještě menší, tak jsem si ji hned vzala do postele, celou dobu jsme spolu spaly. A ona chudák mně objímala první noc, hrozně moc. Jakoby mě nechtěla pustit //pláč//. Já jsem ji ani nemohla říct, kdy pojedou zpátky, to jsem ji neříkala.

/Světlana 27 let, 1 dcera/.“

Ve druhém případě byl návrat domů ve vyprávěních vnímaný jako něco ***problematického a bolestivého***, co ženám připomínalo **jejich vzájemné odcizení a ztrátu kontroly nad výchovou dětí**. Je lehké si představit, že návrat matky po půl roce pobytu v zahraničí nemusí být vždy jenom šťastným rodinným shledáním. Každá matka má svoje konkrétní představy o výchově, které se ne vždy musí shodovat i s představami hlídajících babiček a dědečků. Zejména návštěva dětí v pubertálním věku nebyla jenom šťastným shledáním matek a jejich dětí. Vypráví Nataša /37 let, 3 děti/:

„Já se už ani moc domů netěším, kluci jsou v pubertě, neposlouchají mě. Babička je už unavená, už jim nestačí, dá jim volnost a můžou všechno. Když jsem pak doma, jen se hádáme, odmlouvají mi. Je to těžký pro mě, jsou jiní, vyrostli beze mě, tak s tím nic nemůžu dělat. Začali kouřit a pít a mě se to nelíbí, ale když odejdu, tak to neuhlídám, že jo...“

4.2.5. „Konečně spolu“ / sloučení transnacionální rodiny/

Úvodem následující kapitoly považuji za důležité připomenout, že přítomnost rodiny v migraci je zejména pro ženy velice důležitá /Aranda, 2003/. Velkou měrou ovlivňuje strategii rozhodování o trvalé formě migrace - tedy, zda migrantky zůstanou - a po jak dlouhou dobu - v místě své migrace. Odloučení od svých rodin bývá těžší i pro ženy, které migrují samostatně, případně nemají v migraci mužského partnera nebo jsou rozvedené /Aranda 2003/. Způsob, jakým transnacionální matky mluvily o spojení rodiny, by se dal kategorizovat dle toho, v jakém věku byly děti, které bez nich zůstaly doma na Ukrajině a v jaké fázi pracovní migrace se transnacionální matky nacházely. Ve vyprávěních jsem identifikovala následující kategorie, které jsem rozlišila dle toho, jakým způsobem ženy vnímaly **vlastní** rozhodnutí rodinu v migraci spojit, a dle osoby, která toto rozhodnutí učinila:

Tabulka rozhodování rodiny:

1. jako volba matky /děti do 12 -14 let/	a./ jistota „ <i>Určitě si je přivedu, to vím určitě.</i> “ „ <i>To jediné vím, že si ho tu přivezu. To je jasný pro mě.</i> “
	b./ stabilita „ <i>Když budu mít tady všechno pro život, tak si je přivedu do Prahy.</i> “ <i>Připravím všechno pro ni tady, bydlení, dohovořím školu a pak si ji tady dovezu.</i> “
2. jako volba dětí /děti ve věku 15 let a více/	<i>"Když budou chtít, tak přijdou ke mně."</i> <i>„Jestli se nakonec rozhodnou se mnou v Praze žít, tak i budu moc ráda."</i>

Vedle vlastních důvodů a osobního rozhodnutí, které vedou transnacionální matky ke sloučení svých rodin, nesmíme zapomenout na strukturální podmínky, ve kterých se ženy rozhodují, a které jejich kroky podmiňují a limitují. Zejména pak legislativní podmínky, které určují jejich pobyt na území ČR a /ne/umožňují ženám svou rodinu v migraci sloučit. Jelikož stávající česká legislativa rozhodně neulehčuje ukrajinským matkám /a otcům/ proces sloučení rodiny v zemi jejich migrační destinace, mohou vyvíjet různé / i nelegální / strategie, kterými jej dosáhnou. Příkladem může být příběh Tamary /32 let, 1 dítě/: *„Tak my /s manželem / jsme se kvůli tomu dostali do azylu, to bylo nejlepší. A na základě těch dokladů, že my tady žádáme o azyl, jsme to měli jednodušší, aby dcera už přijela k nám. Že my jako nemůžeme odsud odjet. Tak dcera sem přijela v půlce druhé třídy, spolu s tchýní. Jenže chudák holka ani nevěděla, že bude tady s námi. Tchýně se bála jí to říct, že ona jede k nám, aby to neřekla na hranici celníkům. My jsme jí udělali pozvánku na měsíc, tak dcera sem přijela. Měsíc tady byla a tchýně odjela...Díky bohu dcera už tady šla do šestý třídy, léta tady už je.“* Do procesu reunifikace, zejména legalizace tohoto procesu a komunikace s cizineckou policií, vstupovaly i některé rodiny, pro které ženy pracovaly. Ukrajinským ženám pomáhaly psát zvací dopisy, doprovázely ženy na cizineckou policii, případně zajišťovaly samotné pozvání, ke kterému bylo nutné prokázat poměrně vysoký finanční obnos, který sloužil jako jistina. Během tří let, kdy jsem prováděla svůj výzkum, si do České republiky přivezlo 6 žen / z celkového počtu zkoumaných žen/ deset dětí ve věku 6 až 15 let. Ukázalo se, že si opětovné zintenzivnění vztahu s dětmi idealizovaly. Předpokládaly, že znovuobnovení intenzivního mateřství půjde „jaksi samo od sebe“ nebo „přirozeně“, protože „vždyť jsem máma a oni mé děti.“ nechtělo by to odkazy na rozhovor? Proces spojení rodiny a zejména obnovení emočních vztahů rozhodně nebyl jednoduchý, jak pro matky, prarodiče, tak i pro děti samotné.

„No, volali jsme každý týden, nějaké penízky jsme zasílali babičkám, na jídlo a na oblečení , na takový ty věci . Maminka manžela je taky učitelka, takže já jsem se nebála, děti budou v pohodě....Jezdili jsme domů dvakrát , třikrát v roce. Pro děti to bylo taky strašné trauma, protože se vždy těšily, že přijedou rodiče. Přijeli jsme a

oni si na nás zvykli a pak zase jsme odjeli. Bylo to strašné, a nejhorší bylo, v podstatě jsme byli pět let rozděleni a teď to strašně cítíme, ten rozdíl je dost cítit, že jsme s nimi nebyli /Irina 31 let, 2 děti/.“

Je důležité si uvědomit, že období, během kterého žili transnacionální matky, otcové a děti bez sebe, se pohybovalo mezi 4 až 12 roky. To je skutečně dlouhá doba, po kterou si děti zvykli na rodinu babičky, která o ně v nepřítomnosti matek pečovala, a také rodiče si zvykli na život bez svých dětí. Rodičovství přináší za každých okolností změnu životního stylu, tak je tomu i v případě transnacionálních rodin. . Vyprávění ukrajinských žen obsahovala hodnocení této náročné etapy jejich života jako kroku, který byl těžký, ale rozhodně ho chtěly podstoupit.

„Viš, nebylo to jednoduché, když děti přišly ke mně. Sama jsem byla na ně tady. Nebylo moc času, chodila jsem do práce. Oni si zvykaly ve škole, neuměly česky, chtěly domů. Tady byly Ukrajinci, doma je doma. Já se snažila, ale nebylo moc času na ně. Samotná ženská, musela jsem vydělávat peníze na byt, jídlo....Nebylo to lehký, ale měla jsem je tady. To bylo důležité.“

/ Alina 40 let, 2 děti/

Jak jsem již uvedla dříve, romantická představa o „ideální rodince“ ale často brala za své. Některé děti se z jednoho dne na druhý ocitly v úplně novém jazykovém prostředí, musely zvládnout přechod z rurálního prostředí ukrajinské vesnice do urbánního prostředí anonymního velkoměsta. Absence rozšířené příbuzenské sítě a sociální sítě přátel jenom zvýrazňovala pocit osamění nově příchozích dětí.

V rámci svého terénního výzkumu jsem se zúčastnila jedné neformální diskuse, která probíhala mezi třemi informatorkami /všechny byly rozvedené samoživitelky/, které spolu sdílely jeden společný byt. Jedna z nich si právě přivezla do ČR také svého syna Dmitrije/ve věku 12 let/. Ostatní dvě zvažovaly podobnou možnost pro své dcery / 13 a 15 let/. Ukázalo se, že obě dvě pečlivě sledují, jak se Dmitrij aklimatizuje v novém sociokulturním prostředí, jak se cítí ve

škole a jak komunikuje se svou matkou. V diskusi říkaly, že si ani neuměly představit, jaký je to pro děti složitý proces. Zejména v období puberty, kdy mladí lidé citlivě vnímají jakékoliv změny. Dmitrij se jim zdál osamělý, měl problémy s českým jazykem a pobýval hodně času sám v jejich panelákovém bytě na jednom z velkých pražských sídlišť. Shodly se na tom, že právě v tomhle období je obtížné rodinu spojit: *„Jednou jsme od nich odešli, a jenom proto, že chceme být s nima, tak je budeme trápit. Tam mají všechno, rodinu, kamarády. Když budou chtít samy, tak ať přijdou. Ale teď ne. Podívej na chudáka Dmitrije / Nina 31 let, 1 dcera /.“* Během mého výzkumu došlo pouze ke třem sloučením rodin. V prvním případě se ukrajinská transnacionální matka vdala, vzala si českého občana a nejmladší dceru /12 let/ si po 10 letech pracovní migrace vzala k sobě do Prahy. Na Ukrajině nechala dva starší syny, kteří už byli plnoletí a nechtěli se k ní přestěhovat. Malá Natalie poznala svého otčima pouze ze svatby v Praze a z jeho jedné návštěvy na Ukrajině. Natalie měla problém s češtinou v škole, cítila se osaměle a neměla ráda svého českého otčima. Po jednom z dalších konfliktů se od mámy v 15 letech odstěhovala ke svému českému příteli, se kterým se seznámila ve škole. Její matka byla z toho velice nešťastná a neuměla se s novou situací smířit: *„Víš co, dobře já jsem ji jako malou nechala u babičky. Ale neměla se tam špatně, postavila jsem dětem ten dům, měly všechno. Koupila jsem jim počítač, mobily. A Natálka měla všechno. Když jejich táta pil, nebyl k ničemu, tak jsem se o všechno postarala. Nemohla si na nic stěžovat. A jak to bylo možné, tak jsem si ji vzala k sobě. Ale ona se prostě změnila, je to jiná holka. Já jsem ji nemohla vychovávat a babička měla volný režim, už je nezvládala asi. Já nevím. Prostě vůbec jsme si nerozuměli, a hlavně s Tondou. To vůbec. Ona ho vůbec nebrala jako mého muže. A teď se odstěhovala, jsem z toho fakt nešťastná. Nejradši bych ji poslala k našim zpátky. Na vesnici. Tady v Praze je to nebezpečné pro ni. Tonda říká, že jsem ji moc rozmazlila. Já nevím, vždyť byla bez mámy.“*

V druhém případě si ukrajinská matka dovezla svou dceru, které bylo 19 let a v České republice začala navštěvovat vysokou školu. Jelikož Nina se postupně vypracovala až na pozici sekretářky v jedné ruské firmě, a taky dále po večerech a

víkendech uklízela v domácnostech, platila dceři soukromou vysokou školu, kterou navštěvovaly převážně děti bohatých ruských migrantů v ČR. To, že začaly společně bydlet, vnímaly jako naplnění svého snu / stalo se tak po 10 letech pracovní migrace/, ke kterému se obě silně upínaly.

Hovoří Alina/ 41 let, 1 dcera/: „ *My jsme si to tak vysnily. Když jsem přijela domů, tak jsme si lehly do postele a vyprávěly si, jak to bude, až budeme bydlet spolu v Čechách, jak bude Jelenočka bydlet se mnou. Jak bude studovat na univerzitě. Ona ví, co všechno jsem pro ni udělala a dělám. Taky mi teď chce pomáhat s úklidy, kvůli školnému. Ale já nechci. Jen ať se učí. To je nejdůležitější. A musím říct, je premiantka. Fakt!*“

Posledním případem bylo již zmiňované sloučení rodiny - Irina /31 let, 2 děti/, která v České republice pracovala i se svým manželem Ivanem. Jejich sloučení se podařilo v nejkratší možné době, a učinili tak ihned po obdržení povolení k dlouhodobému pobytu. Do Prahy za nimi přijely jejich dvě děti Ilja /9 let / a Lena /8 let/. Děti začaly navštěvovat základní školu na jednom z pražských předměstí a postupně se učily český jazyk. Jak je zřejmé z rozhovoru mezi Ivanem a Irinou , pro sloučení rodiny v migraci je důležité, aby „přežila“ komplikace způsobené migrací a oba partneři spolu dobře fungovali:

Ivan: „*Jo, to jsme od začátku věděli, že prostě sem jdeme žít. A že si je přivezeme. Tak jsme ani tolik peněz neposílali, jako druzí. Ale hledali jsme byt, snažili jsme se něco ušetřit na život tady.*“

Irina: „*Určitě, taky jsem je tu měli na prázdniny, aby si zvykly. I když to bylo drahé, je sem přivést na ty prázdniny, ale věděly, kam jdou.*“

Ivan: „*Jo , a jsme dva, to je důležité, dva platy, to je lehčí než pro ty ženský, co jsou tady bez mužů. Ty se musejí otáčet.*“

Irina: „*Určitě, dva lidi to zvládnou lépe. I to vyřizování dokladů, školy, pojištění, všechno. A taky když přišly, se jim musí člověk hodně věnovat. Aby se necítily, že jsou někde v úplně cizině. Oni šli ke svým rodičům. To bylo důležité.*“

Ivan: „*Jo, kdyby jsme je vzali později, tak by to bylo horší. Ale oni jsou ještě malí, tak si rychle zvyknou. Lépe než dospělí.*“

V případě Iriny a Ivana se ukazuje, že již od začátku uvažovali o usazení se v České republice, a k tomu směřovali všechny své životní strategie i cíl svých remitencí. Společný život v migraci byl v jejich „migračním plánu“ pevně ukotven. Relativně nízký věk dětí, fungující manželství a stabilizovaná socioekonomická situace v migraci se ukazují jako příznivé faktory, které mohou pozitivně ovlivňovat úspěšné sloučení členů rodiny. Tyto závěry mají paralelu i ve výsledcích našeho kvantitativního výzkumu /Ezzeddine pro Gabal consulting 2007/ukazují, že migranti a migrantky s dětmi, kteří či které získají trvalý pobyt a tím i větší "životní jistotu" pro život v ČR, směřují své strategie ke sloučení rodiny. Podíl dětí v ČR výrazně ovlivňuje rozhodnutí zůstat v ČR. Rodinné zázemí je tak jednou z nezbytných podmínek integrace, protože právě rodina je nejsilnějším diferenciačním faktorem v celém procesu životních strategií, které migranti/ky při své integraci v ČR volí.

5. Reprodukční remitence a komodifikace mateřství

5.1. Objekty lásky

Právě snaha o zlepšení životního stylu dětí a materiální a finanční zabezpečení domácnosti se ukázaly jako významné leitmotivy analyzovaných příběhů. Proto se v následující části práce zaměřím na to, jaký význam mají materiální předměty a remitence, které posílají transnacionální ukrajinské matky domů, a jaký význam mají pro konstrukci a prožívání transnacionálního mateřství. Pro sociální antropologii je důležité, že studium významu remitencí v migraci může efektivně vysvětlit nejen pouhou materiální cirkulaci věcí a financí v transnacionálním prostoru, ale také to, jaké sociální a kulturní změny mohou přinést jak zasílající, tak přijímající straně. Příkladem může být studie Gardner /1993/, která ukazuje, že zasílané předměty mohou být také efektivními nositeli symbolických významů, které v migraci evokují domov a cizinu. Dle Carling /2005:13/ můžeme remitence rozdělit do následujících kategorií:

a./ Osobní investice: monetární transfery, které jsou zasílané osobně migrantem nebo migrantkou, a o tom, jak budou remitence zasílané, rozhodují samotní migranti a migrantky.

b./ Transfery skrze rodinné struktury: transfery pro členy rodiny a přátele v mateřské zemi. V některých státech jsou podmínkou migrace jako takové, jsou zasílané pravidelně. Tyto remitence jsou spotřebovávány za účelem naplnění základních potřeb, vzdělání, zdravotní péče a tak dále. V tomto případě je rozhodování o tom, jak je spotřebovat, v rukách příjemců.

c./ Dary a charity: zasílané pro charitativní organizace, kostely a mešity.

d./ Kolektivní investice použité k rozvoji: nejčastější způsob, jakým zasílají migrantské organizace peníze do svých mateřských komunit s cílem jejich rozvoje.

e./ Daně a jiné platby: obligatorní platby různým státním a veřejným institucím jako jsou školy nebo nemocnice, které odpovídají za zdravotní péči přítele/ člena rodiny v mateřské zemi.

f./ Důchodové penze: pravidelné transfery od původního zaměstnavatele, nebo státu, kde byl migrant/ka zaměstnán/ a.

g./ Transfery sociální péče: podobné jako v bodu e.

Při posuzování významu cirkulace peněz a věcí v transnacionálním prostoru budu vycházet z tvrzení Appaduraie /1986/, že věci nemají hodnotu, která je inherentní s charakteristikou věcí, ale soudy, které se k věcem vztahují. I když je tento hodnotový soud aktem subjektu, nemá pouze subjektivní charakter, ale ovlivňuje ho také sociální prostředí, ve kterém je konkrétní soudící situován. Soudy, které konstituují hodnotu věcí, a především komodit, jsou také součástí procesu směny, ve kterém touha po určitém objektu je uspokojována skrze věci. Dle Appaduraie / 1986:7/ je: „ *Soud vynesený o hodnotě určitých věcí se takto vždy pojí s procesem zvažování toho, co směnou získáme a co ztrácíme.*“ V následující části mé práce se budu snažit odpovědět na otázku, jaká je charakteristika této směny v případě zasílání výdělků z pracovní migrace /jak finančního obnosu, tak darovaných věcí /, a jak tuto směnu ovlivňuje konkrétní sociální situace, ve které se nacházejí ukrajinské transnacionální matky v České republice.

V rámci své analýzy nazývám předměty a finance, které matky vozí nebo zasílají svým dětem a rodinám, jako objekty lásky. Pokusila jsme se je kategorizovat dle toho, jakou funkci zaujímají v procesu konstruování a přežívání transnacionálního mateřství. V případě, že tyto objekty slouží k symbolickému emocionálnímu přiblížení matek k jejich rodinám a dětem, nazývám je objekty vyrovnávání. V případě, že tyto objekty transnacionální matky a jejich děti od sebe symbolicky a sociálně vzdalují, nebo vzdalují rodiny migrantů od skupiny, ve které se pohybují, nazývám je objekty vzdalujícíchmi.

tabulka *Objekty lásky*

Objekt vyrovnávání	symbolicky a emocionálně sblíží matky s jejich rodinami a dětmi
Objekty-vzdalování	symbolicky a sociálně vzdalují rodiny migrantů od skupiny, ve které se pohybují

5.2. Objekty lásky - vyrovnávání

Jak jsem již výše uvedla, investování remitencí do nákupu nebo stavby nemovitosti je poměrně častou strategií migrantů, jak bezpečně naložit se ziskem z migrace. Nejinak tomu je i u ukrajinských transnacionálních matek. Na jedno naše setkání během výzkumu přinesla Nataša /37, 3 děti/ také fotografie domu, na kterých mi ilustrovala výhodnost uložení svých investic: „*Stavím tam barák, velký. Kvůli tomu jsem tady. Začali jsme to stavět s manželem, pak jsme se rozvedli, ale já to dostavím. Pro děti, budou mít barák.*“ V jejím vyprávění se stal „dům“ specifickým materializovaným symbolem, kterým jako by vyrovnávala svůj sociální status v migraci, kde uklízela v domácnostech majetných Čechů. Domnívám se, že tímto narativem se vyrovnávala ze situací, že její domov je daleko a ona jako pomocnice v domácnosti musí svou energii soustředit na domácnost a péči o cizí lidi. Ve svém vyprávění Nataša zdůrazňovala vysoký standard bydlení, který bude mít na Ukrajině.

"Viš, já mám větší koupelnu než tady má například X. , mnohem větší. A vanu, tu mám rohovou, ne takovou malou. To jsem minule koupila. Hezkou, velikou. Plánuji koupit myčku, bez ní to nejde. To bez ní není ani domácnost. To fakt chci, takovou,

jako má R., které uklízím barák. Velkou, tichou. "

Vyprávění o novém domu/domově se objevilo v dalších biografických vyprávěních. Plnilo funkci jakéhosi indikátora životnosti a funkčnosti sociálních a rodinných vztahů, které mají transnacionální matky doma na Ukrajině. Fakt, že dům neustále budují, zdůrazňování jisté neukončenosti stavby, dodávalo jejich pobytu v zahraničí „viditelný“ a důležitý důvod k setrvání v migraci. Jelikož o děti na Ukrajině pečují prarodiče, většinou u nich děti také i bydlí. Dostavěné domy tak často stojí opuštěné a neobydlené. Analyzovaná vyprávění o domě obsahovala i motivy tzv. snu o návratu, návratu do země původu a klidného prožití podzimu života: *„No, když jsme tam vloni byli přes prázdniny s O. /český manžel/, tak se mu tam moc líbilo. Možná, když budeme staří, tak tam budeme bydlet. To by bylo nádherné.“* /Marie 38 let, 2 děti/

Některé ženy ovšem během času přehodnocovaly racionálnost investování svých remitencí právě do nemovitostí, jelikož si uvědomovaly, že čím déle žijí a pracují v České republice, tím více sem také přesouvají svůj život a budoucnost: *"Kluci, ti studují v Kyjevě, naši mají kde bydlet a barák je prázdný. Nemůžu ho prodat, nikdo by ho nekoupil. Stál mě hodně peněz, a ty na vesnici nikdo nemá / Alina, 40 let 2 děti/."* Jak připomíná Miller /2010: 80/., *Bydlení, víc než oděv, implikuje obrysy a škály moci, které tak intimní věci jako jsou naše vztahy, nesmírně ovlivňují.*

Specifické místo mezi dárky v analyzovaných vyprávěních mělo obdarování oblečením. Jak argumentuje Schneider a Weiner/ 1989/, obdarování oblečením je mezikulturní a může symbolicky propojit příbuzenské skupiny a generace. Oblečení, jeho styly a trendy, je nejviditelnějším znakem našich konzumních voleb, kterými komunikujeme a konstruujeme svoji identitu, gender a sociální status /Miller, 2010/. Samotné transnacionální matky také zdůrazňovaly „praktičnost“ tohoto typu dárků, jako něčeho, co děti „*nutně potřebují* „/ například v porovnání s hračkami/. Odívání je zásadněji spojeno s identitou osoby a jejími sociálními rolemi mnohem více než další užitkové předměty a typy aktérství. Tím, že je

úzce spojeno s tělem, je „inkorporováno“ /embodied/ a společně s ním i veškerá jeho sociální symbolika. Velikost oblečení dětí /zejména těch malých/ se poměrně rychle mění, a proto je pro transnacionální matky těžké orientovat se v konfekčních velikostech oblečení. Ukazuje se, že právě velikost se stávala jakýmsi mediátorem zviditelňování a připomínání si tělesných proporcí svých nepřítomných dětí. Neúprosně a viditelně jim připomínalo plynutí času, který ženy nemohly strávit se svými dětmi. Proto, aby se ženy vyhnuly nepříjemným situacím spojených s darováním nevhodného /malého nebo velkého / oblečení, dopředu volaly domů, a zjišťovaly aktuální velikost a požadavky dětí na oblečení. Tyto telefonáty nebyly pro ženy příjemné, protože jim připomínaly jejich fyzickou absenci v každodenním životě jejich dětí. Nepříjemné to bylo zejména pro ty, které se v České republice živily jako chůvy, a poznaly více děti cizí než ty „své“. Hovoří Světlana /27 let 1 dítě/: „*Ted' jsem chtěla na Vánoce koupit holce kožíšek, takový pěkný jsem viděla. Když jsem ale byla v obchodě, tak jsem ani nevěděla, jakou velikost potřebuje. Musela jsem volat domů. Vždyť jsem ji půl roku neviděla...../pláč/.....Víš, ale vím, jaké nosí věci Max /dítě, o které se stará/, vidím, jak roste.....*“ „Rituál“ nakupování byl ve vyprávěních vnímaný jako povinná součást odjezdu na návštěvu na Ukrajinu. V průběhu etnografického výzkumu jsem se zúčastnila několika nákupů. Ženy většinou přesně věděly, co chtějí koupit, měly sebou seznamy věcí, s popisem velikostí, případně žádaných značek nebo barev. Strategie těchto nákupů byly ale různé. Některé ženy preferovaly průběžný nákup, který, jak argumentovaly, jim pomohl lépe nakládat s výdělkem /remitencemi/. Některé volily nákup na poslední chvíli /obyčejně pár dní před odjezdem/. Ukázalo se, že důvodem odkládání nákupu na poslední chvíli byla ona „nejistota“ v informacích, které měly o svých dětech, a které se při nakupování výrazně projeví. Zejména matky větších dětí, u kterých se už začal projevovat osobní vkus nebo styl, verbalizovaly své pochybnosti, jestli se oblečení „*bude líbit*“. Přicházely na to, že své děti „*dost neznají*“, „*neví jaké skutečně jsou*“, a „*co ted' vůbec nosí.*“ Domnívám se, že nakupování plnilo důležitou funkci v procesu nejen jakéhosi materializovaného upomínání si /vizualizaci/ fyziognomie svých

dětí, ale transnacionální matky specifickým způsobem připravovalo na jejich návrat k mateřské roli, kterou dočasně „odložily“. Zároveň souhlasím s tvrzením Millera / 2010: 14/, že nakupování patří k určitému typu konzumpce, která je „*ztělesněním chronického nediferenciovaného emočního hladu*.“ Jak připomíná Miller /2010: tamtéž/, můžeme nakupování považovat za jakýsi liturgický rituál „*materiální kultury lásky*.“

5.3. Objekty lásky -vzdalování

Spotřeba není pouhým racionálním kalkulem ekonomických preferencí, ale je také komunikováním, označením sebe sama v sociálním prostoru /Douglas, Isherwood, 1979/. Nakupování dáreků, zejména těch, které se dají „vystavit“ na veřejnosti, se dá také přisoudit rodičovskému zájmu o zlepšení socioekonomického statusu dětí. Jak ukázal můj výzkum, význam zasílaných komodit se úměrně zvyšuje délkou separace dětí a matek, a zároveň také roste úměrně s věkem dětí, které se v čase naučily jasně formulovat své /nezřídka vysoké/ požadavky na kvalitu dáreků.

“První když přijdu domů, děti běží k tašce. Holky hledají oblečení. Už si hodně vybírají. Dám do toho hodně peněz, ale dám je ráda, když jsou beze mně.”

/Olga, 30 let 2 děti/

“Ze začátku jsem nosila různé věci, ale děti jsou už velké, už chtějí jenom značkové.

A moje děti chodí nejlépe oblečené ve třídě, to zas jo. “

/Alissa, 40 let 2 děti/

Konzumace zasílaných darů byla v analyzovaných vyprávěních reflektována s jistou láskyplnou shovívavostí: „*Stojí mě to dost peněz, beru více práce, ale chci jim to dát. Je to moje povinnost.*“ Odkaz! Objekty lásky tedy zároveň symbolicky sociálně vzdalují migrantské děti od jejich vrstevníků, a také je viditelně označují /pozitivně i negativně/ jako „*děti migrantů/ek*“. Přijetí strategie transnacionálního rodičovství umožnilo ukrajinským matkám materiálně zvýšit komfort svých dětí, ale za cenu pracovní migrace / v některých případech i rizika nelegální migrace/ , přijetím méně kvalifikované nebo nekvalifikované práce, a také navýšením pracovních hodin, strategií přijetí doplňkové práce pomocnic v domácnosti. Oxana /30let, 1 dcera/ vyprávěla příhodu o tom, jak byla předvolána do školy: *"Myslela jsem, že dcerka má nějaké problémy s učením, ale ona je dobrá studentka.*

Dělá mi radost. Když jsem přišla, učitelka mi řekla., že dcera nosí do školy drahé české čokolády. Nemá to vůbec nosit do školy, protože už tím oblečením ukazuje, že má mámu v zahraničí. Proč by nemohla? Vždyť má mámu pryč, to má za to.“

Pro současnou Ukrajinu je typická vysoká míra korupce, která ovlivňuje každodenní život jejich obyvatel, a projevuje se zejména v prostředí státních institucí - zdravotnických zařízení, soudů, úřadů nebo škol. V prostředí menších měst, kde jsou osudy /i ty migrační/ lidem všeobecně známé, je vyvíjen silný tlak na migranty a migrantky k tomu, aby dávali finanční úplatky. I tento typ investování svých remitencí byl označen ve zkoumaných vyprávěních, a domnívám se, že jej mohu zahrnout do vymezené kategorie „objektů lásky“. Hodnocení úplatků ženami obsahovalo ambivalentní interpretace. Na jedné straně korupci na Ukrajině odsuzovaly, a udávaly ji jako jeden z důvodů k migraci / tzv. push faktorů/ a důvodů, proč se nechtějí vrátit do mateřské země. Hovoří Tamara /32 let, 1 dcera/.,*„Já jsem zaplatila za operaci dcery, to bez toho nejde u nás. To je špatný. Mohla jsem to dát, proč bych to nedala, když mám na to peníze. Kdybych zůstala doma, nic bysme neměli, jak by to dopadlo, nevím. Dcera je teď zdravá naštěstí.“*

Na druhou stranu právě pracovní migraci vnímaly jako prostředek k tomu, že již nejsou „*ty slabé*“ /rozuměj chudé/, ale „*můžou si dovolit*“ úplatu poskytnout, a získat tak například kvalitnější péči u zubaře, operační výkon pro své děti, příbuzné, anebo lepší hodnocení výkonu svých dětí ve škole. Dovolím si tvrdit, že migrantky tak specifickým způsobem participovaly na korupci, a svým „dobře míněným“ přístupem ji také utvrzovaly.

Objekty lásky nejsou pouze doplňkovými předměty, které proudí v transnacionálních prostorech, ale hrají významnou evokativní, instrumentální a emoční roli v prožívání transnacionálního mateřství. Objekty lásky ve vyprávěních a v prožívání žen tak hrály roli jakýchsi symbolických odpustků /indulgence/, kterými se vyrovnávaly s /pro ně i jejich rodiny/ nelehkou situací způsobenou jejich pracovní migrací. Na jedné straně se zasílání zisku z migrace ve formě remitencí nebo darů ukazuje jako efektivní způsob rozšíření nově získané

genderové moci v mateřské společnosti /Mahler a Pessar, 2001/. Na straně druhé ale zasílání „objektů lásky“ komodifikuje vztah matek a dětí, vzdaluje děti migrantek od svých vrstevníků a vede ke „konzumaci péče“ /Pugh, 2010/. Jak připomíná Miller /2010/, lidé, kteří si vytvořili silné vztahy k materiálním objektům, často selhali v naplňování vztahu k blízkým osobám. Souhlasím proto s některými teoretiky/čkami migrace, kteří hovoří o transnacionálních mateřstvích jako o komoditních mateřstvích /Sotelo, 2000/ .

6. Migrace péče

6.1. Ukrajinské migrantky a placená práce v domácnosti

V následující části se budu věnovat analýze pracovních podmínek práce v domácnosti, kterou vykonávaly mé informátorky jako hlavní nebo vedlejší výdělečnou činnost. Zaměřím se na dva typy placené práce v domácnosti: úklidové služby /uklížečky, hospodyně/ a péči o děti /chůvy/.

Domácí práci je těžké definovat, dle Anderson / 2000/zahrnuje procesy nezbytné pro udržení a reprodukci lidského života . Podobně ji definuje i Sotelo /2007/, když říká, že kromě jiného se týká péče o děti a servisu pro „produktivní práci“. Poptávka po této specifické pracovní síle souvisí s vyšším zapojením žen do pracovního procesu mimo domov, které je nevyhnutné pro udržitelnost ekonomického chodu domácností. Kofman /1999/ argumentuje, že poptávka po ženské pracovní migraci vzrostla zejména v těch státech, kde je deficitní veřejná péče o děti a staré lidi. Tyto trendy souvisí se stárnutím /nejenom/ evropské populace, proměnou rodinné struktury a nárůstem nových sociálních a životních stylů. Dle Hochschild / 2003/ tak dochází k „*deficitu péče*“/*care deficit*/ a ekonomika péče tak přitahuje zejména ženskou pracovní sílu v rámci tzv. migrace péče /*care migration*/. Významným momentem nárůstu zapojení migrantských žen do pomoci v domácnosti je globalizace tzv. reprodukční pracovní síly, která je založena na genderových nerovnostech jak v přijímající, tak ve vysílající společnosti /Parrenas, 2001 /. Rothman /1989:43/ upozorňuje na specifčnost reprodukční práce: „*Když je tato práce vykonávána matkami, nazýváme to mateřstvím....., když je vykonávána placenými silami, mluvíme o ní jako o nekvalifikované práci.*“ Tzv. pečující migrace přináší globalizaci sítí péče / *global care chains*/. Ta dle Hochschild /2003 / způsobuje, že ženy z méně rozvinutých částí světa zanechávají své děti v péči jiných žen a samy pečují o cizí děti a

domácnosti v rozvinutějších ekonomikách. Podobně uvažuje i Parrenas /2001:19/: *Když je péče vnímána jako komodita, ženy s vyššími zdroji si v globální ekonomice mohou dovolit tu nejlepší péči pro své rodiny.*“ Sassen /1988/ upozorňuje, že placená domácí práce není vnímána jako nejhorší typ práce, ale je chápána jako jiný typ zaměstnání, protože se odehrává v intimním světě domácností a není k němu potřeba speciální kvalifikace. Od konce devadesátých let minulého století, kdy Česká republika procházela ekonomickým růstem, můžeme sledovat nárůst zapojení migrantských žen v práci pro české /a také zahraniční/ domácnosti. Tento nárůst je spojen také s redukovánými možnostmi státem zabezpečované institucionální péče o děti /nedostatečný počet míst v předškolních zařízeních/zejména o děti mladší tří let,/ tlakem zaměstnavatelů na maximální zapojení /mužů i žen/ do pracovního procesu /neomezená pracovní doba/, a také tlakem zaměstnavatelů na brzké zapojení žen po mateřské dovolené do pracovního procesu. Dalším důvodem je, že dochází k větší pracovní mobilitě mladých lidí, a ti žijí ve větší vzdálenosti od svých rodin, které jim nemohou vypomáhat substitucí péče o jejich potomstvo. Tím, že se zvýšil věk odchodu do důchodu, jsou prarodiče většinou ještě pracovně aktivní, a proto nemají dostatek času a energie každodenně pečovat o svá vnoučata /eds.Křížková, 2008/. Nárůst „oblíby“ pomocnic v domácnosti souvisí také s velice pragmatickým aspektem - lidé začínají žít ve velkých domech, jejichž údržba vyžaduje již větší časovou investici. Problematičnost typologizace domácí práce se projevuje i v dostupných oficiálních statistikách, které popisují tento specifický typ zaměstnání. Oficiální vládní statistika používá všeobecný termín *činnost v domácnosti*. V našem výzkumu /Ezzeddine pro Gabal Consulting, 2007/ se k tomuto typu zaměstnání přihlásilo jenom 1 procento žen ukrajinské národnosti. Na straně druhé si až 72, 8 % z celkového počtu ukrajinských migrantek tímto typem práce „přivydělávalo“ k oficiálnímu zaměstnání. Důvodů toho, proč se práce v domácnosti řadí zejména k doplňkovému typu zaměstnávání /nejen/ ukrajinských migrantek, je hned několik.. Jedná se především o málo placenou práci s nízkým pracovním úvazkem / od 2 do 5 hodin/. V České republice je preferována práce v domácnosti, kdy chůvy nebo

uklízečky pravidelně docházejí do místa výkonu práce, tedy nebydlí spolu se svými zaměstnavateli /tzv. out-home servis/. Platí to i v případě chův, u kterých jsem zaznamenala jenom příležitostné přespání v domě zaměstnavatelů v případě, že někde cestovali a nechali děti s chůvami i přes noc. Častější byly případy, kdy rodiče dětí odešli večer mimo domov a chůvy se neměly jak dostat zpátky domů, zejména, když rodiny bydlely v tzv. satelitech mimo dostupnou veřejnou dopravu. Většinová společnost vnímá a hodnotí domácí práci a úklid jako typické zaměstnání pro méně vzdělané nebo /na trhu práce/ méně úspěšné lidi. Ale v případě ukrajinských migrantek tomu již tak docela není. Jak ukazují výzkumy kvalifikace ukrajinských migrantů a migrantek v ČR /Ezzeddine, Kocourek 2007/, je jejich původní kvalifikační potenciál značně deformován segmentací českého pracovního trhu. A tato segmentace je pro migrantské ženy nepříznivější než pro muže. Tento rozdíl je zapříčiněn námi zjištěnou genderovou segmentací pracovního trhu, kdy se muži uplatňují v profesích, které vyžadují určitý stupeň kvalifikace / typickým příkladem je stavebnictví/, byť často své znalosti využívají jen částečně. Ženy se naopak uplatňují v sektoru služeb /např. úklid a pomoc v domácnosti/, kde specifická kvalifikace není nutnou podmínkou pro výkon práce. Výzkumy /Ezzeddine, Kocourek 2007/, také ale ukazují, že samostatně migrují zejména ty ženy, které se nespokojí s ekonomickými a sociálními podmínkami v mateřské zemi a které jsou schopny orientovat se na cizím trhu práce a v sociokulturním prostředí. Ukazuje se, že existuje genderová diferenciací ve způsobech využívání kvalifikace migrantů a migrantek. Tu ženy využívají méně než muži. Svou kvalifikaci nejvíce po příchodu do Česka zúročují vyučením a středoškoláci bez maturity, tedy nízko a středně kvalifikovaní. Při posuzování využívání kvalifikace analýzy neprokázaly rozdíly v souvislosti s věkem, délkou či typem pobytu /Ezzeddine pro Gabal Consulting 2007/. Téma dequalifikace se projevilo i v biografických vyprávěních. Ty obsahovaly poměrně detailní deskripci osobní „pracovní biografie“. Tyto narace vysvětlovaly změnu původní profese a argumentovaly kvalifikační degradací v migraci. Příkladem můžou být následující vyprávění Niny /31 let, 1 dcera/ a Tamary /32 let, 1 dítě/ :

„ Víš, já jsem původně učitelka v mateřské školce. Já nejsem uklízečka, mám řádné vzdělání. Ale když jsem přišla do Čech, tak jsem nejdříve sháněla práci. Dělala jsem v kuchyni restaurace. Těžká a špinavá práce, čistila jsem zeleninu, myla hrnce od oleje...do teď to cítím. Hrůza. Pak jsem dělala pokojskou v hotelu. To nebylo špatný, i když někdy jsem makala dost, ale byly tam samé holky od nás. Ale já mám speciální školu pro učitelky, to každému říkám, ale nemohla jsem najít práci u nás. No a pak jsem začala s úklidem po rodinách. Udělala živnosták, a jsem svobodnější.“

„Já mám normálně zdravotní školu. No, ale když jsem sem přišla, tak jsem tady dělala načerno. Známi mi našli práci v hotelu, jako pokojská. No a pak když už jsem přišla jako legálně, tak jsem začala po večerech uklízet, nejprve ředitelce hotelu, ta mě znala a chtěla mi jako pomoci....No a pak jsem měla hodně úklidů, udělala jsem si živnosták. Mám dost práce. Možná bych si později mohla udělat ten diplom pro vás o mém vzdělání a pracovat jako sestřička....to můžu, nejsem jen uklízečka nějaká...“

Důležitým bodem v „profesionalizaci“ práce v domácnosti bylo pořízení živnostenského listu. Ženy k ní přistupovaly v situaci, kdy si již bezpečně stabilizovaly okruh svých klientů/klientek, pro které pracovaly. Úklid v domácnosti nebyl pro ně jenom pouhým přivýdělkem k jinému úvazku, ale stal se jejich hlavní pracovní činností. „Živnosták“ jim také dával pocit, že si samy organizují svou práci, tedy že nejsou pouhými zaměstnankyněmi někoho jiného.

„Teďka je to supr, mám živnosták. Dělám si své úklidy, mám toho hodně. Sama si to naplánuji, udělám, je to větší pohoda jak dělat pro někoho kdesi...To je jiný kafe. Už se člověk tak nebojí, je závislý jenom na sobě.“

/Oxana 30 let, 1 dcera/

Na tomto místě ale musím upozornit, že práce na živnostenský list pro ženy neznamena jen výhody. Může být spíše výhodným řešením pro rodiny zaměstnavatelů, jelikož si ženy platí své sociální a zdravotní pojištění samy a zaměstnavatelé a zaměstnavatelky tak nenesou za ně v tomto ohledu žádnou zodpovědnost /tzv.švarc systém/.

Ukrajinské migrantky, které uklízely „načerno“ vedle jiného zaměstnání, v rozhovoru reflektovaly touhu přejít od kombinace zaměstnání a úklidového servisu k výhradně úklidovým službám pro domácnosti. Výjimku tvořily dvě ženy, které pracovaly v kvalifikované profesi jako sekretářky v ruské firmě a úklidem si pouze zvyšovaly svůj osobní životní standart . Tyto ženy vnímaly úklidové služby jenom jako něco, co „ dělají, i když nemusí“ , výdělek jim sloužil pouze k „přilepšení“ ke mzdě. Pracovní biografie těchto žen byla ohraničena obdobím „před“ a „po“ získání kvalifikované práce, ve které mohly více uplatnit své původní vzdělání a osobní schopnosti. Ve svých naracích kontrastně pracovaly s pojmy „úklid“ a „práce“. Domnívám se, že konkrétně tyto ženy nepřijaly vzpomínanou osudovost života nekvalifikovaných migrantek, ale aktivně se snažily změnit svou situaci. Příkladem může být vyprávění Alissa /40 let, 2 děti/ :

„No, tak já jsem se od začátku snažila nezůstat při práci v penzionu a na těch úklidech. To ne, chtěla jsem dělat něco pořádného, co mě bude bavit. Vždyť jsem studovala pedagogickou školu, tak nebudu jenom uklízet. Tak jsem se snažila najít si práci, udělala jsem si kurz na počítače, ptala jsem se známých. No a pak jsem začala pomáhat v té firmě na půl úvazku, a teď už pracuji řádně. Práce mě baví, vydělám si. Nebudu přece celý život uklízet někomu.“

„Už doma jsem si říkala, že neskončím jako všechny Ukrajinky, že nebudu jenom uklízet a dřít někde. Prostě všichni jen makají , makají a jaký mají život. Dobře, já vydělávat taky musím. Ale jde to i jinak. Tak když jsem přišla prvně, na turisták //turistické vizum, pozn.P.E.// už jsem se snažila dívat kolem sebe. Jako sbírat kontakty, ptát se lidí a tak. Pak později taky. Po dvou letech se mi podařilo uklízet u jedněch lidí, co měli firmu. Pak jsem taky tam uklízela a tak za rok už jsem tam taky

vařila kafe, kopírovala a postupně jsem se zaučovala. Ted' už normálně vybavuji objednávky, vedu archiv, všechno. No a o víkendech tam uklízím, tak jakoby si ještě sbírám ty korunky //smích//. Ale to člověk nesmí vzdát. Že jako jsem Ukrajinka a nebudu nic víc jen uklízet a mýt hrnce kdesi v restauraci. To se musí člověk snažit.“

/Lena 34 let, 1 dcera/

Jelikož je v České republice silně segmentovaný pracovní trh, tak je pro ukrajinské transnacionální ženy téměř nemožné přejít z nekvalifikované práce do jiné /kvalifikované/profese /Ezzeddine, Drbohlav 2004, Ezzeddine, Kocourek 2007/. Důležitým momentem v jejich pracovním postupu se ukazuje využití možnosti rekvalifikace a dalšího vzdělávání. Ukrajinské transnacionální matky jsou ale limitovány nejen velkou pracovní vytížeností, ale také tím, že svou migraci vnímají pouze jako migraci cirkulační /i když některé se cirkulačně pohybují již 10 let/, tedy jenom dočasnou. Pro tento typ pracovní migrace je typická akumulace remitencí a eliminace výdajů pro vlastní spotřebu, proto ženy neinvestují svou energii a čas na případnou rekvalifikaci.

„Víš, mně to takhle vyhovuje, vždyť chodím i na dva měsíce domů. To nejde někde rádně pracovat . Musela by jsem se naučit na ty počítače, ale není kdy. Furt pracuji, pak jsem ráda, že jsem doma. Kdyby neměla děti, tak to by bylo jiné. To by člověk víc hleděl na to, jakou má práci. Ale já jsem tady na to, abych vydělala. Kdyby jsme tady žili, to by bylo jiné. To bych si hledala nějakou práci, neuklízela bych jenom.....“ /Yana 28 let, 1 syn/

Život „tu“ i „tam“ a mobilita ženské pracovní migrace dává na jedné straně ukrajinským matkám možnost koordinace produktivní a reprodukční práce, na druhé straně je ale „zachytává“ v síti nekvalifikované práce. Pocit toho, že vykonávají nekvalifikovanou práci pouze dočasně, jim ale zároveň pomáhá vydržet náročné pracovní podmínky, protože si uvědomují, že tímto způsobem nepracují natrvalo. Dekvalifikaci v migraci negativněji vnímaly spíše ženy, které v dané profesi pracovaly již před migrací. Typickým prototypem mnou zkoumané

ženské migrantky je ukrajinská žena z rurálního prostředí Západní Ukrajiny, která má středoškolské vzdělání, ale nikdy v daném oboru nepracovala, protože se jako mladá vdala, nebo byla nezaměstnaná a případně na Ukrajině také pracovala v nekvalifikované profesi. Právě ženy, které již na Ukrajině pracovaly ve svém oboru, patřily k těm výjimkám, které se snažily o kvalifikovanou práci také v migraci. V souvislosti s reflexí bariér na trhu práce bych ráda zmínila také další reflektovanou bariéru na trhu práce - etnicitu transnacionálních matek. Být Ukrajinkou bylo vnímáno jako něco stigmatizujícího, s čím je těžké „normálně pracovat“.

„No ono je to těžké. Jsi Ukrajinka, máš rodinu tam a kdo tě zaměstná. Jako na normální práci. I když máš na to školu, mluvíš česky, tak raději vezou Češku. Svý lidi. Ukrajinci jsou tu na práci, práci rukama, ne sedět někde při počítači.“

/Olga 30 let, 2 děti/

„Ukrajinky jsou zvyklé makat. Češi ne. Proto nás je tady hodně. Nás tady potřebují na stavby, do kuchyně, do hotelů, uklidit jim baráky. Když jsi Ukrajinka, tak musíš makat. To najdeš práci. Ale tvrdou a těžkou.“

/Alissa 40 let, 2 děti/

Jak ukázal náš výzkum zaměřený na interní bariéry na českém trhu práce /Ezzeddine, Kocourek 2007/, ukrajinští migranti a migrantky v porovnání s vietnamskými migranty/škami vnímají svou etnicitu jako překážku na trhu práce. Domnívám se, že důvodů negativního hodnocení své etnicity je více. Za prvé, ukrajinští migranti/ky pracují více v pozicích zaměstnanců a zaměstnankyň, kdy přicházejí do úzkého kontaktu s českými podřízenými, za druhé se v porovnání s vietnamskými migranty/migrantkami nepohybují v uzavřených sociálních sítích své komunity, za třetí viditelně nejsou od majoritní společnosti odlišní a za čtvrté přicházejí z postsocialistické země do jiné postsocialistické země. Na tomto místě považuji za důležité zmínit další kontexty kategorie etnicity, které jsem ve

vyprávěních nalézala. Objevovaly se zejména v sekvencích vyprávění, ve kterých mluvily ukrajinské ženy o zkušenostech ze vztahů s českými muži, kteří u nich hledali stereotypní loajální a servilní femininitu východních Slovanek.

6.2. „ Divný požadavky“ aneb úklidové práce v domácnosti

Jak upozorňuje feministická teoretička Erenhreich /2002:88/, práce v domácnosti musíme vnímat také z perspektivy moci. Práce v domácnosti není degradující jenom proto, že jde o práci manuální. Ale zejména proto, že je postavena na podřadných vztazích, které svými aktivitami posiluje: „...*dělat nepořádek, se kterým si musí poradit někdo jiný - pohozené ponožky, zubní pasta nasprejovaná na zrcadle v koupelně, špinavé nádobí, které zůstalo po včerejším nočním občerstvení - vyvolává dominanci v jedné z jejích nejtíšších a intimních forem.*“ Jak upozorňuje Sotelo /2000:67/, „*pro úklid domácnosti je typické, že se stává viditelným, až když ho nikdo nedělá.*“ Problematičnost práce v domácnosti je založena zejména na reprodukování patriarchálních genderových vztahů: „*Když je osoba, po které se pravidelně uklízí, muž, tak jde o vzorec pro reprodukci mužské dominance z jedné generace na generaci druhou.*“ /Erenhreich 2002:88/. V rozhovorech s českými ženami, které zaměstnávaly ukrajinské pomocnice v domácnosti, se slovní spojení „*mít svou Ukrajinu*“ stalo synonymem pro zaměstnávání ukrajinské pomocnice v domácnosti vůbec. Termín „*má Ukrajinu*“ ale v sobě nese také označení „jinakosti“. Někoho, kdo si této nekvalifikované práce váží, někoho, kdo nemá jiné východisko, jak zabezpečit svou rodinu. Některé zaměstnavatelky se během mého výzkumu vyjadřovaly, že „*Nejprve mi bylo trapné, aby tady uklízel někdo jiný, ale když je to Ukrajinka, tak je ráda, že má práci....*“ nebo „*Češka by si vymýšlela, Ukrajinka si práce váží a poslouchá mě.*“ Dalším problematickým aspektem úklidových prací v domácnosti je, že různí lidé mají různé požadavky /měřítko/ na to, co považují za "úklid". Proto je důležité, aby se obě strany /uklízečky, hospodyně a „domáci“/ dohodly, jak si představují provedení práce. Negociace aktivit, které se po uklízečce požadují, probíhala většinou během prvních návštěv v domácnosti. Zaměstnavatelky nechávaly doma seznam s požadovanými úkony, lepily lístečky se seznamem toho, co je potřeba udělat na lednici nebo je psaly do sms zprávy. Některé pomocnice v domácnosti si vedly přehled domácností a očekávaných úkonů. Když si

uvědomíme, že některé ukrajinské migrantky pracovaly cirkulačně i v deseti domácnostech, byl tento přehled jistě nutný. Jedna věc je jasná artikulace obsahu úklidu, druhá věc je samotná realizace. Představy těch, kteří si za úklid platí, a těch, kteří ho provádějí, mohou být odlišné. Nedorozumění a komunikační třenice přinášely zejména situace, kdy nebyly jasně artikulované požadavky na úklid nebo žehlení.

„Pani toho domu mi chodila za nohama, když já uklízela...Já uklízím a otočím se, a vzadu úplný bordel , jako bych nic nedělala, že ta pani naschvál to tak dělala...“

/Natalia 36 let, 3 děti/

„Někdo chce normální úklid, ale někdo má divný požadavky. Minule jsem jenom celý den uklízela kuchyni. Hrůza , všechno, skleničky myla, kachlíky a jim to nebylo dost čisté...Někteří jsou divní.“

/Nataša 37 let, 3 děti/

Na druhé straně zaměstnavatelky také řešily, jak efektivně kontrolovat práci pomocnic v domácnosti. Zejména jakou formu kritiky zvolit v případě, že nejsou s kvalitou jejich práce spokojené. Například paní Andrea před každou návštěvou své ukrajinské pomocnice v domácnosti psala na papír, co má pomocnice udělat „*víc detailně*“. I když mohla své požadavky pomocnici říci ústně nebo telefonicky, nedělala to. Říkala, že ona „*tyhle věci*“ /rozuměj kritika práce pomocnice v domácnosti/, nerada dělá osobně. Napsáním vzkazu Andrea tak obešla nepříjemný osobní rozhovor, vzkaz ji připadal adresnější a méně osobní. Jak jsem již výše uvedla, problematičnost domácí práce spočívá v tom, že ji může vykonávat každý a nepotřebuje k tomu specifickou kvalifikaci. Zaměstnavatelky tak v souvislosti s kritikou kvality odvedené práce uváděly, že si „*pak můžou uklidit samy, tak když jí za to zaplatí, musí to udělat alespoň řádně*“, nebo „*tu práci zvládne každý, a já jí za to ještě platím*“. Také ukrajinské pomocnice v domácnosti hodnotily úroveň čistoty domácností, ve kterých uklízely. Věděly, kde je „*toho úklidu hodně a kde*

méně“. Oxana /30 let, 1 dcera/ si dokonce jednotlivé domácnosti kvalitativně kategorizovala: „*Jo já si ty úklidy dělím //smích//. Jako, že máme ty normální, kde je takový provozní nepořádek tomu říkám. A pak ty chaotické, kde už musím víc času tomu dát, kde ty lidi prostě nemyslí na úklid moc, no a pak bordel. Ale to mám jen jeden byt takový, to je starý mládenec, tak to víš...“*. Některé zaměstnavatelky si byly vědomy, že pomocnice v domácnosti je posuzují jako „*správné matky*“ dle toho, v jakém stavu se nachází jejich byt nebo dům před samotným úklidem. Proto se některé ženy snažily udělat „*menší*“ pořádek ještě před tím, než přišla uklízečka. I když ukrajinské pomocnice v domácnosti hodnotily svou práci jako „*podřadnou*“, a pro ně /kvalifikačně nebo osobnostně / neuspokojující, tak také ostře obhajovaly kvalitu vykonané práce. Ve svých vyprávěních reflektovaly sociální uznání své práce. Jejich argumentace se dotýkala zejména fyzické zátěže během práce. Ta byla způsobená tím, že uklízečky ve většině domácností uklízely jenom jednou týdně a dělaly „*velký úklid*“, který jim zabral pět i více hodin a také některé uklízely poměrně velké plochy vilových domů. Většina žen tímto způsobem pracovala až deset hodin denně, včetně soboty. Některé ženy, které si úklidem pouze přivydělávaly k platu z jiného zaměstnání /např. pokojské v hotelu/, tak fyzicky pracovaly dokonce až 12 hodin denně, 6 dnů v týdnu.

„Každý si myslí, že uklízet je jen tak. Já uklízím jeden barák i pět hodin, všechno.

Tak když je to tak lehký, ať si to dělají samy. To taky musíš vědět. Ona /zaměstnavatelka/ ani neumí pořádně žehlit. Její muž chce košile jenom ode mně.“

/Marie 38 let, 2 děti/

„To je tvrdá práce, bolí tě záda, ruce. Každý den, baráky jsou horší. Tam je toho hodně uklízet, to není lehká práce. Musíš mít energii na to. My jsme mladé ženské, nám to ještě jde. To by měla G. Fyzičku, kdyby si to musela uklízet sama. Platí posilovnu, a já jí mám u ní zdarma //smích//.“

/Alena 40 let, 2 děti/

6.3. Metamorfózy lásky aneb placená péče o děti

Jak jsem již uvedla v úvodu své práce, některé mé informátorky pracovaly v hlavním /4 informátorky / nebo vedlejším zaměstnání /5 informátorek/ jako chůvy. Jelikož tyto ženy jsou samy matkami, považuji za velice zajímavé analyzovat právě podmínky jejich práce, při které /s láskou/ pečují o jiné děti .

Důležitým kritériem ve výběru ukrajinské chůvy se pro české ženy stal fakt, že samy byly matkami, zkušenými ženami, které již vedly vlastní domácnost nebo pečovaly o své vlastní děti. Ona specifická ženská zkušenost s péčí jim „přidávala“ na hodnotě na lokálním trhu práce. Stala se tím, čím ukrajinské migrantky mohly /kromě ceny/ efektivně konkurovat českým chůvám - studentkám, které si hlídáním dětí pouze přivydělávaly ke studiu, a také starším ženám -důchodkyním, které nebyly pracovně „flexibilní“ a své děti vychovávaly již dávno. Mateřství se tak pro ně paradoxně stalo „kvalifikací“, kterým kompenzovaly svou profesní dequalifikaci.

Placenou péči o děti můžeme zařadit mezi emoční typy práce / Hochschild 1983 /. Odevzdávání a přijímání emoční práce není vždy hladkou transakcí , protože ne každý jedinec reaguje na tuto transakci „správně“. Aktéři, kteří jsou zapojeni do emoční práce, mohou s přihlédnutím na sociální rámec, ve kterém jednají, „*dělat různé stupně emoční práce, a mají možnost se rozhodnout co, kdy a jak moc komu dají ve smyslu „výměny darů“*“ /Hochschild, 1983: 86/. Co se stane, když tyto emoce vstoupí do tržního sektoru?“ *Když lidé už nejsou schopni stanovit vlastní cenu „směny“, když emoční management se stane dalším aspektem prodejní pracovní síly, pak se stanou emoce komoditami.*“ /Hochschild, 1979: 277/. Jak připomíná Bridget Anderson /2000:112/ musíme se ptát: „ *Můžeme si vůbec koupit emoční práci? Pracovnice se může postarat o fyzickou část práce, vstupujíc do určitého druhu intimity s dětmi, ale její péče nezahrnuje žádné vzájemné obligace, není vstupem do komunity /rodiny pozn.Ezzeddine/, žádným lidským vztahem - jenom penězi.*“

Když vám někdo pečuje o dítě, tak pravděpodobně budete chtít, aby se choval k

němu co nejlépe a projevoval k němu výhradně pozitivní emoce. Ale kde je hranice projevovaných emocí? Kdy je emocí málo a kdy je jich už příliš? Existují vůbec hranice emocí, se kterými má chuva pracovat? Hochschild / 1979/ tvrdí, že můžeme rozlišovat dva typy směny emocí: přímé /kde již existují očekávaná pravidla pro chování/ a improvizální /kde pravidla se tvoří nahodile v rámci směny/. Práci chůvy, která kromě praktik péče zahrnuje také emoce, můžeme spíše řadit k druhému typu směny. I když se od práce chůvy očekává emoční zapojení, tak by investované emoce neměly být silnější než emoce, které projevují k dětem jejich vlastní matky. Negociace míry investovaných emocí provází zvláštní napětí mezi chůvami a matkami hlídaných dětí. Pro chůvy jsou projevované emoce nezbytnou součástí jejich práce. Mít hlídané děti ráda je něco, co ženy ve své práci pozitivně vnímají. Tímto způsobem vyprávěly Nina /31let, 1 dcera/ a Olga /30 let, 1 dcera/: „*Já se snažím mít toho klučíka ráda, on ke mně přijde a hned se přitulí. Cítí, že ho mám ráda. Ale Kateřina /matka hlídaných dětí, pozn.P.E/ někdy žárlí. Řekla mi, že bysem neměla mít k němu zas tak blízko. Jo, ale když je celý den v práci, tak musí ho mít někdo rád. Pomazlit se s ním. To k mé práci patří. No ne?*“

„Mám ji ráda, je to takové moje zlatíčko. Jsem s ní od jejich šesti měsíců, všechno o ní vím. Co má ráda, proč brečí, co už umí říct. To dítě člověk musí mít rád, proto jsou chůvy. Aby nahradily maminku, aby když tam mamka není, se s nimi pomazlily....“

V rámci rozhovorů se zaměstnavatelkami ukrajinských chův jsem se jich zeptala na to, co si myslí o práci jejich chůvy a jak vnímají jejich vztah k hlídaným dětem. Matky mluvily o tom, že se cítí bezpečně, že jim hlídá děti někdo, kdo je má také rád, a kdo jim zabezpečí kvalitní péči v čase, kdy s dítětem nemůžou /z různých důvodů/ být. Na druhou stranu ale zdůrazňovaly, že chůvy by měly mít jistou emoční hranici, za kterou by neměly jít, protože pak konkurují emocím samotných matek. Příkladem může být vyprávění Jiřiny a Hanky:

Jiřina: „*Víš, já chci, aby se o mé dítě dobře postarala. Aby si hrála s ním, dala mu jíst, šla na procházku. Ale když ho moc líbá, tak to mi vadí. Vždyť by ji měl víc rád, než mně. Tak jsem jí řekla, že mi to vadí, že si to nepřejeme.*“

Alena: „*Já normálně někdy žárlím. Přijdu domů, a on tam spinká jí na klíně. Vím, že ho má ráda, ale nějak mi to vadí. Prostě já jsem máma.*“

Příliš silné pouto mezi hlídanými dětmi a ukrajinskými chůvami bylo také příčinou sporů, které vznikaly mezi zaměstnavateli chův, tedy matkami a otci dětí. Zejména pracující ženy, které se vrátily do práce z důvodu udržení své pracovní pozice nebo budování profesní kariéry, byly vystaveny kritice ze strany svých partnerů. Matky, pro které chůvy pracovaly, byly otci kritizovány za to, že „*mají děti a pak je líbá někdo jiný*“, „*nejsou doma, když jsou děti malé a potřebují je*“ nebo „*musí být v práci a pak je dítě ani nepozná a má rádo tu Ukrajinku*“. Důležitým aspektem při analýze emoční práce ukrajinských transnacionálních matek je fakt, že také ony samotné /podobně jako některé jejich zaměstnavatelky/ nechaly své děti doma v péči někoho jiného. Ukrajinské matky si uvědomovaly, že chybí v každodenním životě svých dětí a místo toho mají úzký emoční vztah s dítětem někoho druhého.

„*Je to někdy těžké, já pečuju o nějaké dítě, a oni se potom přestěhují, Já jsem si na děti zvykla, zejména na malou Tamaru, s ní jsem byla od narození. Stále na ni vzpomínám.*“

Nina /31 let, 1 dcera/

„*Víš, když mám ty své děti daleko, tak se pomazlím aspoň tady s Deniskem. Že jo? Když mi je smutno, hned si ho přitisknu.*“

Lena/24 let, 1 dcera/

Zde souhlasím s tvrzením Sotelo/2007/, že transnacionální matky prožívají zvláštní formu transformace lásky k dětem, o které jako chůvy pečovaly. Na jednu

stranu jsou transnacionální matky každodenně vystaveny „negativním“ modelům mateřství svých zaměstnavatelek, na straně druhé, kvůli pracovní migraci samy nemohou naplnit každodenní interakci se svými dětmi. Domnívám se, že přijetí této strategie jim umožňovalo kritizovat své zaměstnavatelky za to, že kvůli své kariéře chodí do práce nebo nedostatečně pečují o své děti. Zároveň tím specificky vytěsňovaly provinění k vlastním dětem.

"Já nevím, chtějí mít své děti a potom se o ně nestarají. Ten malý měl tři měsíce, když jsem k němu přišla. A někdy jsem s ním byla od rána do večera. Byl jako můj. Rok jsem se o něho starala. A někdy jsem s ním byla od rána do večera, jeho maminka pracovala jako baletka, tak měla hodně práce. Byla jsem s ním od rána, do večera. Všechno jsem s ním dělala....."

/Nina 31 let, 1 dcera/

„Mě mají děti rádi. Děcka jsou děcka, jsou malé, tak to cítí. Může si maminka a tatínek namlouvat co chtějí, ale děcka jsou děcka. Ten maličký, je mu půl roku, ten se na mně usmívá už zdaleka, když mně vidí. Určitě už povyroste za ty týdny, co jsem ho teď neviděla...“

/Tamara, 32 let, 1 dítě/

Ukrajinské matky při svém odchodu do migrace nechaly doma své děti v různém věku /od 6 měsíců do 12 let/. Mohli bychom tedy s nadsázkou říct, že kvůli práci, podobně jako české ženy, „opustily“ své děti. Kontrast mezi individuální péčí /kombinovanou s náhradní placenou péčí/ českých žen a „elastickým“ transnacionálním mateřstvím ukrajinských migrantek /spojenou se substancionální transgenerační péčí/ vnímám jako významný pro analýzu nerovností, které vznikají elastickým transnacionálním mateřstvím. Vyprávění transnacionálních matek byla vystavěna na kontrastu /jejich/ tvrdého života na Ukrajině, zkušeností s pracovní migrací a bezstarostného /rozuměj finančně zajištěného/ života svých

zaměstnavatelek. Hovoří Yana /28 let, 1 dítě/: *„Já nevím, co Nora /zaměstnavatelka/ vůbec dělá. Já jí uklidím celý dům, navařím, a ona jde s M. do školy, a potom s H. chodí po obchodech. ...To je život. Já jsem musela odejít, na Ukrajině není práce, všude platíš úplatky, u lékaře, aby se vůbec na Tebe podíval...Tak jsem musela odejít. Tam není jako tady, jdeš do práce, když chceš.“*

Idealizace života českých matek byla způsobená tím, že ukrajinské chůvy vesměs pracovaly v rodinách s nadstandardním příjmem, které si je mohly dovolit zaměstnat.

Všeobecně se práce v domácnosti považuje za tzv. neviditelnou práci, protože ji zdarma vykonávají členové domácnosti. Jak ukazují výzkumy /Sotelo 2000/ vykonávají ji převážně ženy, které aktivitami jako je úklid, žehlení a vaření stráví významnou část svého denního programu. Reprodukční práce se hodnotí jako specifická forma daru, který poskytují ženy v domácnosti svým mužským protějškům výměnou za výdělky, které jako hlavní živitelé rodin přinášejí do svých domácností, Hochschild zde hovoří o *ekonomii vděčnosti /economy of gratitude /*. Dle Hochschild /1989 :18/: *„Vzájemná mezihra mezi mužskou genderovou ideologií a ženskou vzájemně působí na jeho vděčnost a na její vděčnost k němu“*. Jak uváděly některé české zaměstnavatelky, svou „Ukrajinku“ dostaly jako „dar“ od svých manželů, kteří se intenzivně věnovali vydělávání a rozvoji své kariéry, a tímto „darem“ kompenzovali svou absenci v domácnosti:

„ Ninu jsem dostala jako dárek od manžela, pracuje téměř každý den do noci, já jsem sama ve velkém baráku, rozvážím děti do školy, školky, nemám na to čas. Hodně mi to pomohlo, mám čas na sebe.“

/Jarmila/

„Už toho bylo na mně hodně, zejména když jsme se přestěhovali za Prahu. Velký barák je super, ale kdo to bude uklízet? Manžela ani nevidím. Tak jednou přišel a říkal, že má pro mně dárek. A víš, kdo to byl? Oxana! Zachránila naše manželství, to jí pořád říkám! //smích//

/Bára/

To, jak ženy vnímaly přítomnost ukrajinských pomocnic v domácnosti se lišilo dle toho, zda byla zaměstnavatelka na mateřské dovolené a pracoval jenom její partner, anebo zda to byla pracující žena s vlastním příjmem. Zvláštní skupinu tvořily zaměstnavatelky tzv. hospodyň, tedy ukrajinských žen, které pracují v domácnosti minimálně 5 dní v týdnu, a to několik hodin denně. V mém výzkumu byly takové ženy pouze dvě. První skupina žen v domácnosti měla nejambivalentější způsob hodnocení zaměstnávání pomocnic. Jakoby si uvědomovaly, že tento typ práce -domácí práce -je v případě, kdy muž vydělává a žena pečuje o domácnost, vyhrazena pouze jim. A pomocnice v domácnosti jim tuto roli přebírá. V praxi se to projevovalo tak, že se snažily nebyť přítomné v domácnosti v době úklidu nebo hlídání. Hovořily, že zejména ze začátku se cítily „*trapně*“ nebo že se styděly za to, „*že nic nedělají a ona tady dře*“.

„Když přijde k nám Alina, tak se snažím, abych tam nebyla. Klidně jdu jenom do obchodáku, ale je mi to divné tam sedět, když ona mi to tam uklízí. Rozumíš?“

/Lucie/

Zaměstnavatelky, které nebyly zaměstnané /byly na mateřské dovolené nebo je živil manžel/ před migrantkami svou nepřítomnost vysvětlovaly tím, že „*se jim tam nechtějí plést, když uklízí*“, „*pudou radši pryč, aby je dítě nevidělo*“, „*nechtějí budít domnění, že je kontrolují*“. Hledali si „zástupný program“, který by jim pomohl legitimizovat jejich nepřítomnost v domácnosti /nákupy, kadeřník, pošta atd./ . Jiné hodnocení přítomnosti pomocnic v domácnosti ale bylo u skupiny žen, které byly samy zaměstnané. Ony tento problém nemusely řešit, protože v čase úklidu nebyly doma, ale v práci. Tyto ženy argumentovaly, že „*je to super pocit, vrátit se domů, a mít všechno voňavý*“. Nebo odejít z domu do práce vrátit se „*a mít uklizený ten bordel, který tam ráno nechaly*“. Vlastní zaměstnání, přístup k vlastní hotovosti, časová vytíženost a náročnost jejich zaměstnání často kombinovaná se starostlivostí o děti sloužili jako silné argumenty pracujících žen k tomu, že zaměstnávají ukrajinskou pomocnici. Příkladem může být argumentace

Dáši : *„Já mám náročnou práci, muž ten chodí až v noci, peníze mám na to, abych ji zaplatila, tak proč ne. Vydělám dost, a nestrhám se ještě nějakým úklidem. To fakt ne. Můžu se pak věnovat dětem, úkoly a tak. Prostě když je někdo doma, nepracuje, má na to čas. Já si ten svůj volný čas platím sama.“*

V reflektování přítomnosti ukrajinských pomocnic v domácnosti ve skupině zaměstnavatelek tzv. hospodyněk a chův převažovalo spíš jejich hodnocení jako integrální součásti svých domácností. Tato specifická je způsobená zřejmě tím, že v případě, že zaměstnáte někoho, kdo se ve Vaší domácnosti denně pohybuje, tak musíte být o její nutnosti /potřebě a výhodách/ silně přesvědčen/a. Důležitějším kritériem hodnocení byl fakt, jestli je osoba, která vstupuje do jejich intimního prostoru, dostatečně *„spolehlivá, loajální a pracovitá“* „sympatická“ .

„Pro mě je důležité, aby jsme si rozuměly, Mám ji tady každý den, kdyby mi nebyla sympatická, to by zkrátka nešlo. Ví téměř všechno o mně, já o ní taky dost, abych jí mohla důvěřovat.“

/Jarmila/

„Když má klíč z mého domu, tak to si musíme věřit. Dala jsem jí ten klíč tak po půl roku. Až když jsem viděla, co je zač, jak sa chová a tak.“

/Bára/

6.4. Maternalismus „humanitární pomoci“

Jak upozorňuje Rollins /1985/, ve vztazích mezi zaměstnavatelkami a zaměstnanci /kteří pracují v jejich domácnostech/ může vzniknout určitý druh maternalizmu. Podobně argumentuje také Anderson /2008: 23/: *„To, co může na první pohled vypadat jako přátelství, které oceňuje výchovu dětí, můžeme na straně druhé vnímat i jako potvrzení jejich nerovného vztahu.“* Zaměstnavatelky v mém výzkumu mluvily o zaměstnávání ukrajinských migrantek jako o specifické formě humanitární nebo charitativní aktivity. Například Ivana zdůrazňovala, že *„i když by si mohla uklidit i sama, tak takhle alespoň pomáhá Nině, když to mají doma tak těžké...“*. Jelikož se během vzájemných rozhovorů české ženy dozvěděly o nelehké sociální situaci rodin jejich pomocnic, tak se je snažily obdarovávat prostřednictvím darů, většinou věcmi, které v domácnosti již nebyly potřebné /použité oblečení, malé elektrospotřebiče nebo PC/.

Ona Oxana je chudák ženská, chlap od ní odešel. Pomáhám jí, někdy jí dám také nějaké staré věci a oblečení pro děti. Tam na Ukrajině je hrozná bída. “

/Kateřina/

Přijetí těchto dáreků ale ukrajinské ženy zavazovalo k tomu, aby se za ně také „odvděčily“. Aby pracovaly déle, nebo více. Případně aby byly časově flexibilní a k dispozici vždy, když je potřebné hlídat děti. Sotelo /2000:11/ k tomu říká: *„...zaměstnavatelům poskytuje osobní uznání, hodnocení sebe sama jakéhosi vyššího druhu a altruizmu nejasné. Maternalismus je tak důležitým mechanismem zaměstnavatelovy moci“*. Zpočátku, v situaci nově přichozích migrantek, tuto pomoc ukrajinské chůvy vítaly. Změna nastala poté, co jsi stabilizovaly svou pracovní pozici a svůj pobytový statut a začaly vydělávat nejen na zasílání remitencí. Vypráví Oxana /30 let, 1 dcera/: *„Ona si myslí, že jsem nějaká chuděra. Já jsem původně učitelka, mluvím taky anglicky. Hana /zaměstnavatelka/ mi taky*

dáva šaty, po ní, po dětech. Já to nechci. Nechci jí urazit, tak to vezmu. Ale dám to někomu jinému. Nejsem žádná chuděra.“

Vztah mezi zaměstnavatelkami a klientkami bych mohla charakterizovat jako ambivalentní. K nejostřejším konfliktům přicházelo zejména, když ukrajinské ženy žádaly o zvýšení své mzdy. Průměrná mzda za úklid a péči o děti se pohybuje od 50 do 100 korun za hodinu. Cena za péči o dítě se různí dle aktivit, které se s ní pojí. Je jiná v případě „pouhého“ hlídání a jiná, když chůva musí zvládnout i přípravu jídla pro dítě a rodinu a úklid domácnosti. Také záleží na době, kterou pracuje pro danou rodinu /během času se obvykle zvětšuje/, a také na úrovni zvládnutí českého jazyka. Cena za hlídání se pohybuje od 80 do 120 korun na hodinu. Zvýhodněnou pozici /v otázkách ohledně výšky mzdy/ měly také migrantky, které již obdržely trvalý pobyt a /nebo/ pracovaly na živnostenský list pro více domácností, nebo si práci v domácnostech jenom "vypomáhaly" ke mzdě z jiného zaměstnání. Mluví Zita:

V poslední době je Jekatěrina už moc drzá, představ si, chce stovku na hodinu. Za takovou cenu si to můžu udělat sama. Takový plat, vždyť je to jenom úklid. Musí se ponouknout co nejnižší cena. My jsme s mužem zvažovali, že si zaměstnáme nějakou Filipinku. Tá za tisíc dolarů ti udělá celý servis, úklid, hlídání, navaří. Oni jsou tiché a pracovitě, jenom by mi vadilo, že bydlí u nás doma.“

Na jedné straně ukrajinské migrantky využívaly sociální kapitál, který jim mohly poskytnout rodiny, ve kterých pracovaly. Rodiny ukrajinským ženám pomáhaly vyřizovat doklady, doprovázely je na úřadech nebo půjčovaly peníze na zaplacení sociálního nebo zdravotního pojištění. Tento sociální kapitál se pro ukrajinské ženy stal součástí strategie přežití v situaci samostatné pracovní migrace.

„.....Jo scháněla jsem tady doktorku, scháněla jsem zubařku, aby měla tady osnovu, pro nás, pro rodinu....Protože když tady člověk nemá zdravotňu, nemůže nikam jít, jen když má známého...Takže tá pani mě doporučila na úklid doktorce, tá byla pediatr a manžel byl v ordinaci pro dospělé, tím pádem jsem měla najítou doktorku.

Pak jsem byla u stomatologů, já jsem pomalu vybudovala tu osnovu, pro nás pro rodinu, aby se mělo za co chytit, aby jsme nevyseli ve vzduchu...“

/Tamara 32 let, 2 děti/

Na straně druhé, ono „patření“ do rodiny bylo ve vyprávěních ukrajinských žen také spojeno s vyrovnáváním se s pocitem „služky“, která někomu slouží, i když by za jiných okolností mohla dělat kvalifikovanější práci. Strategie „přibližování“ k české rodině jim také kompenzovala pocity osamocení a opuštění, které prožívaly daleko od svých rodin a domovů.

„Já jsem teď jako jejich, berou mě i na dovolenou. Dětem posílají dárky, vždy jim něco koupí, když jdu k nám na Ukrajinu. Máme hezký vztah. Nemají je jenom za služku.“

/Oxana 30 let, 1 dcera/

„Jsem tady sama, nemám tady rodinu, tak oni jsou taková moje pojistka, bezpečí. Kdyby se něco stalo, pomůžou mi. Oni me berou jako jejich rodinu. Vždyť vědí, že jejich děti miluji jako svoje vlastní, když ty moje jsou tak daleko.....“

/Yana 28 let, 1 syn/

Domnívám se, že jiný pohled na vzájemné a „přátelské“ přibližování měly některé zaměstnavatelky a jejich manželé. V rozhovorech uváděly, že si „střeží své soukromí“, a i když mají dotyčnou pomocnici nebo chůvu rádi, snaží se „udržet jistou distanci“, protože jim za práci platí. Měli obavy, že „když jim moc povolí“, tak svou práci nebudou vykonávat v požadované kvalitě. Tímto způsobem argumentoval i paní Alžběta:

„Tak já jsem ze začátku pozvala Natalii i na kafe. Seděly jsme, povídaly si. Ona mi o dětech povídala, Ale pak jsem zjistila, že neuklízí tak pořádně, a seděla by na tom

kafe dlouho, a pak bych ji platila i za to sezení. Teď radši jdu jako ven, a tak ona uklízí. Zjistila jsem, že takové kamarádění se není dobré. Já ji slušně pozdravím, řeknu nech si udělá kafe, čaj, zaplatím ji za práci řádně a funguje to.“

Jak jsem v rámci svého terénního výzkumu zjistila, ony“rodinné vztahy“, o kterých hovořily ukrajinské ženy, většinou končily ukončením pracovního vztahu, protože pro obě strany udržování osobních vztahů už nebylo potřebné. Interakci mezi českými rodinami a jejich pomocnicemi proto hodnotím pro obě strany - ukrajinské pomocnice a jejich zaměstnavatelky - spíše jako pragmatickou.

7. Závěr

Transnacionální matky ve svých vyprávěních mluvily o „*těžkém ženském údělu*“, o své povinnosti postarat se hmotně o svou rodinu. Naplňují tím model rurálního vnímání pracovní síly v kombinaci se socialistickým typem ženského zaměstnávání. Se zajímavou interpretací postsocialistického rozměru přichází také Solaris /2010/. Ta odvozuje vysoké zapojení ukrajinských žen do transnacionální migrace právě přechodem od sovětského typu rodiny /rozšířená rodina se silným vlivem babičky zodpovědné za výchovu dětí a chod domácnosti/ k patriarchálnímu ukrajinskému typu rodiny. Jelikož se očekává zapojení mužů do pracovního trhu, pro ukrajinské ženy zde již není dostatek pracovních míst. Starší ženy pokračují ve své roli socialistických babiček a pomáhají s péčí o děti transnacionálních matek, což jen posiluje rozhodování k individuální ženské migraci.

Domnívám se, že na tomto místě je důležité si položit otázku. Dochází k přenosu posílené genderové moci ukrajinských žen v důsledku osamostatnění (emancipace) skrze migraci do jich mateřské společnosti? Tolstokorova /2010/ argumentuje, že feminizace pracovní migrace na Ukrajině nevede k trvalému posílení aktivního otcovství ani ke sdílenému rodičovství, změna je pouze dočasná. Hovoří, že ukrajinští muži se po návratu jejich žen z migrace /nebo také společné migrace/ snaží o utvrzení svého rodinného vůdcovství a patriarchálních iluzí. Jak připomíná Morokvasic /2007, 60:70/: „*Překračování hranic kvůli práci může být posilující, otevírá příležitosti pro odmítání genderových norem, ale také může vést k novým závislostem a posílit genderové hranice a hierarchie.*“ Dle Tolstokorovy /2010/ je ale zřejmé, že současná Ukrajina prochází významnou transformací genderových rolí, které mohou vést k vážným rodinným konfrontacím a kolizím.

Podobně to ukazují i životní strategie „mých“ transnacionálních matek. Ty, které nebyly před migrací spokojené se svým manželstvím, se právě díky zkušenosti z migrace a díky přístupu k vlastnímu příjmu rozhodly k radikálnímu řešení svých vztahů.

I když fyzické odloučení od dětí způsobuje transnacionálním matkám emocionální bolest, může jim také přinášet určitou míru osobní autonomie a svobody. Pro ženy, které migrovaly /jak s manžely, tak bez svých manželů/ znamenala individuální migrace také emancipaci a znovunabytí nových schopností samostatného života v zahraničí. Některé ženy se rekvalifikovaly a získaly vyšší pracovní pozici, nebo se vrátily k původnímu zaměstnání /zdravotní sestra, sekretářka/. Zejména pro ženy, které byly rozvedené nebo procházely rozchodem s partnerem, se migrace stala možností vybudovat si nový život: *„Já kdybych nešla do Čech, tak žiji v otřesném manželství, budu sedět doma, trápit se. Takhle mám pocit, že jsem něco dokázala. Uživím rodinu, sebe, mám hezkou práci. Až skončí školu dcera, tak přijde za mnou...“* /Alina 41 let, 1 dcera /. Dovolují si tvrdit, že významnou roli v rozhodnutí pokračovat v cirkulační migraci hraje také skutečnost, že migrantky zejména v prostředí velkoměsta přijaly nový životní styl, a v podstatě žijí život svobodných žen, ovšem s omezeními danými jejich socioekonomickým statutem. Souhlasím tak s George /2005/, že migrace tak může vést k genderové rovnováze – tím, jak zpochybňuje tradiční kognitivní představy o roli ženy, které ztrácejí v nové situaci svoji platnost. V situaci, když už děti trochu povyroستly a ženy plně „přijaly svou roli živitelek“ svých rodin, zorientovaly se na trhu práce a stabilizovaly si své výdělků, byly schopné začít si život také „užívat“. To potvrzuje i náš výzkum migrantek a migrantů v ČR /Ezzeddine pro Gabal Consulting 2007/: zaměření na volnočasové aktivity – koníčky – pozitivně koreluje zejména s příjmem migrantů a migrantek. Čím vyšší příjem, tím častěji se migranti a migrantky věnují ve volném čase věnují také osobním zájmům a koníčkům.

Analýza biografických vyprávění ukázala, že životní strategie, které volí ukrajinské migrantky, jsou pevně zasazeny kolem **hlavní narace - lepšího života pro své děti**. Jak pro děti doma, tak pro ty, které si přivedly do České republiky. V analyzovaných biografiích jsem identifikovala motiv *pocitu viny*, že transnacionální matky „selhaly“ v naplňování společensky předpokládaném naplňování intenzivního mateřství, postupovalo všemi vyprávěními. Motiv pocitu

viny v analyzovaných vyprávěních se výrazněji projevoval u matek, které zanechaly doma děti v kojeneckém a předškolním věku, ve kterém se předpokládá úzký fyzický kontakt matky a dítěte.

V analyzovaných biografických vyprávěních jsem mohla pozorovat narativní pravidelnosti v popisu strategií ženské cirkulační migrace. V počátku migrace ženy volily tříměsíční pobyt v České republice. Toto období ale mělo pro ženy také emocionální význam. Stalo se *separační zkouškou*, zkouškou, jak /a jestli vůbec/ vydrží dlouhé odloučení od svých dětí. Víra v opětovné spojení pomáhala migrantkám snášet nelehké podmínky v migraci, jakož i překonávat byrokratické překážky, které zabraňují oficiální reunifikaci rodiny v České republice. Strategie „dočasné“ migrace se také projevovala v životním stylu nově příchozích pracovních migrantů a migrantek v České republice.

Jelikož je v České republice silně segmentovaný pracovní trh, tak je pro ukrajinské transnacionální ženy téměř nemožné přejít z nekvalifikované práce do jiné /kvalifikované/profese /Ezzeddine, Drbohlav 2004, Ezzeddine, Kocourek 2007/. Důležitým momentem v jejich pracovním postupu se ukazuje využití možnosti rekvalifikace a dalšího vzdělávání. Ukrajinské transnacionální matky jsou ale limitovány nejen velkou pracovní vytížeností, ale také tím, že svou migraci vnímají pouze jako migraci cirkulační /i když některé se cirkulačně pohybují již 10 let/, tedy jenom dočasnou. Pro tento typ pracovní migrace je typická akumulace remitencí a eliminace výdajů pro vlastní spotřebu, proto ženy neinvestují svou energii a čas na případnou rekvalifikaci.

V dizertační práci jsem se rovněž pokusila ukázat, že „objekty lásky“ /předměty a remitence, které zasílají transnacionální matky svým dětem a rodinám/ nejsou pouze doplňkovými předměty, které proudí v transnacionálních prostorech, ale hrají významnou evokativní, instrumentální a emoční roli v prožívání transnacionálního mateřství. V kontextu biografických příběhů můžeme objekty lásky vnímat také jako specifickou formu jakéhosi poselství /zprávy/, které

předávaly svým dětem, rodinám a sobě samým. Dokazovaly „správnost“ své volby odejít do zahraničí. Předměty ve formě darů plní důležitou kompenzační roli za fyzickou absenci matek v jejich „reprodukční“ roli, symbolicky rekonstruují a udržují příbuzenské vztahy. Zároveň ale zdůrazňují novou produkční roli ekonomických živitelek svých rodin a obhajují fakt, že „opustily“ své děti.

Význam remitencí je také v jejich rozvojovém aspektu směrem k mateřské společnosti, do které jsou remittance zasílány. Rozvojový potenciál by měly remittance v případě, kdyby je migranti/ky investovali například do nákupu půdy, zemědělských nástrojů nebo kdyby jim posloužily k založení rodinných podniků. Jak upozorňuje Tolstokorova / 2010/, akumulace ekonomického kapitálu ze zisku v migraci se na Ukrajině spotřebuje zejména na přímou spotřebu - konzumaci, vzdělání pro děti a bydlení. 60 až 80 procent remitencí na Ukrajině jde na nákup nemovitostí. Mnohem méně remitencí jde na investování do malých obchodních společností. Tolstokorova vidí hlavní příčinu nezájmu investovat do dlouhodobě udržitelné strategie rodinného podnikání v tom, že Ukrajina nepodporuje /legislativně, politicky a ekonomicky/ vznik tohoto typu podnikání. Vlivem migrace roste ekonomická spotřeba rodin migrantů a migrantek, ale ta je možná jenom za cenu dlouhodobé nepřítomnosti jednoho nebo více členů/členek domácnosti.

V mé práci jsem ukázala, že zásadním problémem české migrační a integrační politiky, a to nejen z hlediska její genderové analýzy, je její nekonceptnost /Tollarová, 2008/ až kontraproduktivnost. Za velmi důležité považuji dodržovat právo na rodinu, které je zakotveno v několika mezinárodních konvencích, ale v praxi se zejména v případě pracovních migrantek nedodržuje. Příkladem mohou být abnormálně dlouhé lhůty pro sloučení rodiny ve skupinách pracovních migrantek z Ukrajiny, dosahují 6 až 12 let po odchodu do migrace, což negativně ovlivňuje vztah matek a jejich dětí. Následná byrokraticky složitá reunifikace rodiny je emočně bolestným procesem pro všechny zúčastněné strany, a znesnadňuje integraci již odrostlých dětí do české společnosti. Státem řízená

sociální asistence migrace jakož i programy neziskových organizací by se měly více zaměřit na specifickou situaci žen, rodin a dětí v procesu migrace. Jako důležité vnímám dodržování genderové rovnoprávnosti na trhu práce nejen mezi českou majoritní společností, ale také mezi skupinou migrantů a migrantek, na které se v tomto případě zapomíná. Jak ukázal náš výzkum /Gabal Consulting, 2007/, migrantky na pozici zaměstnankyň například uváděly, že vydělávaly v průměru o 3 500 korun méně než muži - což je v případě sociální pozice a výše mzdy ekonomických migrantů velký rozdíl. Přitom právě vyšší mzdy žen by mohly výrazně přispět k větší flexibilitě při dělbě domácích prací, rozhodování o rodičovské zodpovědnosti, jakož i k menším genderovým nerovnostem v sociální a veřejné sféře. Efektivní prevencí podobných případů by mohly být informační kampaně zacílené právě na práva migrantských zaměstnanců a zaměstnankyň, kteří pracují a žijí na území ČR. Ženy-migrantky stojí v centru migrantských sítí – propojují jednotlivé domácnosti a instituce dané komunity, proto je dobré využít této skutečnosti při jejich integraci nebo pro sociální práci v dané komunitě. Za důležitou považuji podporu projektů komunitních a krajanských organizací zaměřujících se na ženy-imigrantky, například ve formě podpůrných multikulturních ženských skupin. Efekt pro majoritní společnost bude s velkou pravděpodobností vysoký, protože migrantské ženy mají potenciál zprostředkovat kontakty v komunitě a „otevřít“ ji většinovým institucím. Domnívám se, že státní integrační politika by měla více akcentovat problematiku vzdělávání migrantek. Mnoho migrantek přichází do ČR bez dostatečné kvalifikace a čas na rodičovské dovolené by mohly využít také k doplňování vzdělání nebo k rekvalifikaci /Ezzeddine, Kocourek 2007/. Vzdělávací kurzy by proto bylo potřebné organizovat s ohledem na jejich péči o domácnost a děti. To v praxi znamená, že je třeba se zaměřit na vhodné určení času a způsob vedení kurzů, zejména zohlednit genderově specifický rozvrh denních aktivit migrantek-matek. Ekonomické a sociální pozice pracovních migrantů a migrantek jim neumožňují najímat placené hlídání během trvání kurzu, proto by tyto programy měly automaticky zajišťovat bezplatné hlídání nebo paralelní programy pro děti.

Proto, aby migrantské ženy nebyly v českých migračních a integračních politikách již neviditelné, je důležité, aby se ony samy více“zviditelnily“ také při vytváření a realizaci těchto politik, tedy aby aktivně participovaly v roli konzultantek pro státní instituce, pracovaly jako sociální pracovnice přímo ve svých komunitách a v neposlední řadě byly více zastoupeny také v českých nevládních organizacích obecně.

8. Stručné biografie informátorek

Natalia 36 let, 3 děti /ve věku 17,15 a 13 let/, rozvedená

V České Republice žije od roku 2000, pracuje na tzv. živnostenský list jako uklízečka v domácnostech. Původně švadlena, po vyučení šla hned na mateřskou dovolenou.

Lena 34 let, 1 dcera /8 let/, rozvedená

V České Republice žije od roku 2005, pracovala jako uklízečka a chůva, v současnosti pracuje jako administrativní síla na jedné zahraniční ambasádě, během víkendů pracuje jako prodavačka v obchodě s českým sklem. Původně učitelka v mateřské škole.

Maria 38 let, 2 děti /ve věku 16, 15 /, nežije se svým manželem

V České Republice žije od roku 2002, pracuje jako uklízečka na živnostenský list. Studovala střední průmyslovou školu, ale nikdy v oboru nepracovala.

Nina 31 let, 1 dcera / 13 let/, rozvedla se v během migrace

V České Republice žije od roku 2001, pracuje jako chůva a hospodyně /je fiktivně zaměstnaná jako zaměstnankyně firmy rodiny, pro kterou pracuje/. Vystudovala střední zdravotnickou školu, ale nikdy v oboru nepracovala.

Alissa 40 let, 2 děti / 20 a 12 let /, rozvedená

V České Republice žije od roku 2004, pracuje jako pomocná síla v restauraci a „načerno“ jako uklízečka v domácnostech. V roce 2010 si do Prahy přivezla mladšího syna Dimitrije. Původní profesí prodavačka, na Ukrajině se pokoušela /neúspěšně/ s podnikat s bývalým manželem.

Oxana 30 let, 1 dcera /9 let/, vdaná

V České Republice žije se svým manželem od roku 2004/. Pracuje jako uklízečka a chůva. Původním vzděláním stavební projektantka, nikdy v oboru nepracovala.

Irina 31 let, 2 děti /syn 9 let a dcera 8 let/, vdaná

V České Republice žije i s manželem od roku 2006. Původním zaměstnáním učitelka v mateřské škole. Pracuje jako hospodyně a chůva v jedné domácnosti /fiktivně zaměstnaná v rodinné firmě/ .

Jekatěrina 32 let, 1 dcera/6 let/,

Do České Republiky přišla v roce 2006, pracuje jako uklízečka v hotelu, večer a během víkendů pracuje načerno jako uklízečka a chůva v domácnostech. Po skončení střední školy / obecního typu/ otěhotněla, a na Ukrajině nepracovala.

Yana 28 let, 1 syn /10 let/, svobodná matka

V České Republice žije od roku 2005. Pracuje jako chůva, večer a během víkendů pracuje načerno jako uklízečka v domácnostech. Původní profesí zootechnička, nikdy v oboru nepracovala.

Jelena 39 let, 1 dcera /19 let/, rozvedla se v průběhu migrace

V České Republice pracuje od roku 1999, pracuje jako uklízečka na tzv.živnostenský list. Skončila střední průmyslovou školu, pracovala 1 rok v malé fabrice na Ukrajině.

Nataša 37 let, 3 děti / 18, 17 a 15 let/, rozvedla se v průběhu migrace

V České Republice pracuje od roku 2002 , pracuje jako uklízečka na živnostenský list. V České Republice se vdala a přivezla si k sobě nejmladší dceru Natalii, která se odstěhovala ke svému českému příteli kvůli neshodám s „novou“ rodinou. Původní profesí dámská krejčová.

Tamara 32 let, 1 dítě /12 let/, vdaná

V České Republice žije s manželem od roku 2003, ke sloučení rodiny došlo po 4 letech pobytu v ČR. Pracuje v hotelu jako “koordinátorka úklidového servisu“, o víkendech pracuje v domácnostech „načerno“. Původním zaměstnáním zdravotní sestra, ale v oboru nepracovala.

Alina 40 let, 1 dcera /19 let/, vdova

V České Republice žije od roku 1999, ke sloučení rodiny došlo po 10 letech pracovní migrace. Z pozice pomocné pracovní síly v restauraci se vypracovala až na pozici sekretářky v ruské firmě, o víkendech dále pracuje jako uklízečka. Dcera navštěvuje soukromou ruskou vysokou školu v Praze. Původně studovala vysokou školu /pedagogického směru/, ale studium nedokončila.

Olga 30 let, 2 děti / synové 8 let a 7 let/, nežije se svým manželem.

V České Republice žije od roku 2007, pracuje jako číšnice a uklízečka. Původní profesí zdravotní laborantka. Na Ukrajině byla nezaměstnaná, a nikdy v oboru nepracovala.

Světlana 27 let, 1 dcera /7 let/, nežije se svým manželem.

V České Republice žije od roku 2008. Pracuje jako chůva, oficiálně je zaměstnaná jako uklízečka ve firmě, kterou vede její zaměstnavatelka. Ve firmě také o víkendech uklízí. Původní profesí zdravotní sestra, ale na Ukrajině nikdy v tomto oboru nepracovala, byla nezaměstnaná.

9.Analyzované dokumenty

Usnesení vlády ze dne 16.2.2009 č.183 ke Zprávě o realizaci Koncepce integrace cizinců v r.2008

Usnesení vlády ze dne 17.března 2008 č.259 ke Zprávě o realizaci Koncepce integrace cizinců

Usnesení vlády č.126 ze dne 21.2.2007 Zpráva o realizaci integrace cizinců v roce 2006 a návrh dalšího postupu

Usnesení vlády ČR č.5 ze dne 5.ledna 2005

Usnesení vlády ČR č.126 z 11.2.2004

Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky. In: Usnesení vlády ČR č. 689 ze 7. 7. 1999

Migrační manifest 2007 , prezentovaný v Poslanecké sněmovně /15.listopadu 2007 /, autoři Čaněk M, Čížinský P., Jelínková M., Szepaniková A., Uhl P.

K projektu Výběr vysokokvalifikovaných zahraničních pracovníků byli analyzované webové stránky projektu: www.imigrace.cz, www.praceprocizince.cz a propagační a informační materiály, které vydala pražská pobočka Mezinárodní organizace pro migraci /IOM Praha/.

10. Seznam použité literatury

Anderson, B./2000/: *Doing the Dirty Work: The Global Politics of Domestic Labour.*, London and New York: Zed Books

Anderson, B./ 2006/: *Immagined Communities*, Verso: New York

Appadurai, Arjun /1986/: *The Social Life of Things: Commodities in cultural perspective*, pp.64-91. Cambridge , University Press.

Aranda, E., M. /2003/: Global care work and gendered constraints: The Case of Puerto Rican Transmigrants. *Gender and Society*, 17(4): 609-626.

Atkinson, P./1989/:The Life Story Interview, *Qualitative Research Methods 44*, London: Sage

Brettel C.B. /2000/: Theorizing Migration in Anthropology: The Social Construction of Networks, Identities, Communities, and Globalscapes. In Brettel C., Hollifield J. (eds.), *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, pp. 97-137

Burawoy, M. /1976/: „*The Functions and Reproduction of Migrant Labor: Comparative Material from Southern Africa and the United States.*“ *American Journal of Sociology* 81: 5: 1050-1087.

Bourdieu, P. /1987/: The biographical illusion. *Working Papers and Proceedings of the Centre for Psychosocial Studies* (Univ. Of Chicago) 14: 1-7

Baršová, A: Multikulturalismus a politiky integrace přistěhovalců v Česku, www.migraceonline.cz:17.2.2005

Boyd, M., & Grieco, E. /2003/: *Women and migration: Incorporating gender into international migration theory*. Migration Policy Institute

Breckner R./2001/: *Biographical interview*, nepublikované výukové materiály pro Summer School on Narrative Approach to Migration, Budapest: CEU

Carling, J. /2005/: *Gender dimensions of international migration* (No. 35). Geneva: Global Commission on International Migration.

Chai, K. /1998/: „Copmeting for the Second Generation: english-Language Ministry at a Korean Protestant Church.“ *In Gathering in Diaspora: Religious*

Comunities and the New Immigration, ed. Warner, R. Wittner, J. G., pp. 295-331.
Philadelphia: Temple University Press

Castles, S./2004/: The Factors that Make and Unmake Migration Policies ,
International Migration Review 38 /3/: 852-884

Dannecker, P./2005/: Transnational Migration and the Transformation of Gender
Realtion. The Case of Bangladeshi Labour Migrants, *Current Sociology*/53/:655-
674

Denzin, N.K./ 1993/ :Intepretative Biography, *Qualitative Research Series* /17/,
London: Sage

Douglas, M., Isherwood M. /1979/: *The World of Goods*, Basic Books: New York

Drbohlav D., a kol./2001/: Ukrajinská komunita v České republice, In: Šišková,
T.:Menšiny a migranti v ČR, Praha: Portál

Drbohlav, D.; Ezzeddine-Lukšíková P./2004/: *Integrace migrantů v České
Republice*, IOM Praha /výzkumní zpráva/

Ed. Ehrenreich, B., Hochschild, A./2002/: *Global Woman /Nannies, Maids and
Sex workers in New Economy*, Holt Paperback: New York

Erel, U., Morokvasic, M., & Shinozaki, K. /2003/: Introduction. Bringing gender
into migration. In U. Erel, M. Morokvasic & K. Shinozaki /Eds./, *Crossing borders
and shifting boundaries* /Vol. I: Gender on the move, pp. 9-22/. Opladen: Leske +
Budrich.

Ezzeddine P., Kocourek, J./ 2007 /: *Internal Restriction on Czech Labour Market*,
IOM Prague, Global Development Network

Ezzeddine, P. 2010: Objects of Love, příspěvek na konferenci *Home and
Materiality*, Euroean Research Foundation, Linkoping, Švédsko 6.-10.8.2010

Ezzeddine P., Kocourek, J. /2007/ : *Internal Restriction on Czech Labour Market*,
IOM Prague, Global Development Network

Gabal Consulting /2007/: *Analýza přístupu migrantů a migrantek na trh práce a
vzdělávání v ČR* /výzkumní zpráva/. Praha

Erel, U./2007/: *Constructing Meaningful Lives: Biographical Method in Research*

on Migrant Woman, *Sociological Research Online* /12/,4:5,
Fisher-Rosenthal, W.; Rosenthal, G. /2001/: Analýza narativně-biografických rozhovorů, *Biograf* /24/

Forcey, L.R. /1994/: Feminist Perspectives on Mothering and Peace, pp. 355-277,
In Nakano E.G./eds./: *Mothering /Ideology, Experience, and Agency/*,

Gilles, W. /1992/: *Gender inequality and resistance: The case of Portugese women in London*. *Anthropological Quarterly* 65/2/: 67 – 80

Glick Schiller, N.; Fouron, G. /2001/: All in the family: Gender, transnational migration, and the nation-state. *Identities*, 7(4): 539-582.

Guarnizo, L.E./1997/: "The Emergence of Transnational Social formation and the Mirage of Return Migration Among Dominican Transmigrants", *Identities* 4/2/:281---322

George, S. M. /2005/: *When women come first: Gender and class in transnational migration*. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.

Grasmuck, S.; Pessar, P. R. /1991/: *Between two islands: Dominican international migration*. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.

Gille, Z., O' Riain, S./2002/: Global Ethnography, *Annual Review of Sociology*/28/: 271-295

Gabal Consulting /2007/: *Analýza přístupu migrantů a migrantek na trh práce a ke vzdělávání v ČR /výzkumní zpráva/*. Praha

Gardner, K./1993/: *Desh-Bidesh: Sylheti Images of Home and Away, New Series*, Vol. 28 /1/, pp. 1-15

Grasmuck, S., Pessar, P. R. /1991/: *Between two islands: Dominican international migration*. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.

Hanerz, U. /1992/: *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London: Routledge

Hochschild, A. R. /1983/: *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.

Hochschild, A./1989/: *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*. New York: Viking

Horáková, M.; Čerňanská /2010/: *Zaměstnávání cizinců v České Republice, Část II. Závěrečná zpráva z empirického šetření*. Praha. Výzkuný ústav práce a sociálních věcí

Kearney M./1986/: *From the Invisible Hand to visible Feet: Anthropological Studies of Migration and Development*. *Annual Review of Anthropology* 15:331-61

Kofman, E. /1999/: Female 'birds of passage' a decade later: Gender and immigration in the European Union. *International Migration Review*, 33(2): 269-299.

Kosack, C./1991/: Migrant woman: the move to Western Europe, *Race and Class* /32/:153-160

eds. Křížková A. /2008/: *Práce a péče*, Praha: Slon

Langness L.L., Frank G./1981/: *An Anthropological Approach to Biography*, Novato: California

Laslett, B. a Brenner, J./1989/: Gender and Social Reproduction: historical Perspectives, *Annual Review of Sociology* /15/

ed. Leontyeva, Y. /2006/ : Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů /Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové. *Sociologické Studie/Sociological Studies* 6:10, Praha

Lutz, H./2005/: *Biographieforschung im Diskurs*. Wiesbaden. VS Verlag

Lutz, H., Palenga-Möllnbeck, E./ 2009 /: The 'care chain' concept under scrutiny. *Příspěvek na konferenci Care and Migration*, 23.-24.4.2009, Goethe University, Frankfurt nad Mohanem.

Morokvasic, M. /1983/: Women in migration: Beyond the reductionist outlook. In A. Phizacklea (Ed.), *One way ticket: Migration and female labour* (pp. 13-31). London, Boston, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul.

Morokvasic, M. /1984/: Birds of passage are also women..., *International Migration Review*, 18(4): 88-907.

- Morokvasic, M. /2004/: 'Settled in mobility': Engendering post-wall migration in Europe. *Feminist Review*(77): 7–25.
- Massey, D. /1994/: An Evaluation of Migration Theory: The North American Case, *Population and Development Review* 20: 699-751
- Massey, D. /1994/: *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mahler, S. J.; Pessar, P. R./2001/: Gendered Geographies of Power: Analyzing Gender Across Transnational Spaces. *Identities* 7/4/:441-459
- Miller, D./2010/: *Stuff*, Oxford: Polity Press
- eds. Nakano G. /1994 /: *Mothering / Ideology, Experience, and Agency*/, New York:Routledge
- Nekorjak , M./2006/: Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky, *Sociální studia* /1/: 89-109
- Oishi, N. /2000/: *Gender and migration: An integrative approach*. San Diego La Jolla, California: The Center for Comparative Immigration Studies.
- Okongwu, F.A. /2000/: The Anthropology of Public Policy: Shifting Terrains,*Annual Review of Anthropology* Vol. 29: 107-124
- Parrenas, R. /2001/: *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*, University of California Press
- Pedraza, S. /1991/: Women and migration: The social consequences of gender. *Annual Review of Sociology*, 17: 303-325
- Psathas, G./1995/: Conversation Analysis, *Qualitative Research Methods Series* 35, London: Sage
- Pugh,J.A./2009/: Longing and Belonging /Parents, Children, and consumer culture/,University of California Press
- Riessman, K.C./1993/: Narrative Analyses, *Qualitative Reserach Methods Series* 30, Lodon: Sage
- Rollins, J./1985/: *Between Woman: Domestic and their Employers*. Philadelphia: Temple University Press

Rothman, K.B./ 1994/: *Recreating Motherhood*, New Brunswick: Ruthger University Press

Rozumek, M, Rozumková P., Hradečná Burdová P./2008/.:Právo cizince bez pobytového oprávnění na respektování rodinného a soukromého života v hostitelské zemi.[www. migraceonline.cz](http://www.migraceonline.cz): 14.7.2008

Rudick, S./1989/: *Maternal Thinking: Towards Politics of Peace*, London: Beacon Press

Sassen, S./1988/: *The Mobility of Labour and Capital: A Study of International Investment and Labour Flow*, Cambridge: Cambridge University Press

Schepher, Hughes N./ 1993/: *Death Without Weeping: The Violence of Everyday Life in Brazil*. Berkeley: University fo California Press

Schneider,A.B., Weiner J./1989/: *Cloth and Human Experiences*, Smithonian Institution Press:Waschington

Smith, M. E. /1976/: Networks and migration resettlement: Cherchez la femme. *Anthropological Quarterly*, 49(1): 20-27.

Sotelo, P./ 2001/: *Doméstica /Immigrat Woman Cleaning and Caring in the Shadow of Affluence*. Berkeley: University California Press

Solari, C./2010/: Resource Drain vs Constitutive Circularity: Comparing the Gendered Effects of Post Soviet Migration Patterns in Ukraine, *Anthropology of East Europe Review* 28/1/

Spradley J./1980/: *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston

Szaló,C./2000/: *Transnacionální migrace /Proměny identit, hranic a vědění o nich/*,Centrum pro studium demokracie a kultury:Brno

Tollarová, B. /2006/: Integrace cizinců v Česku : pluralita, nebo asimilace? *Biograf* /39/: 7-21

Tolstokorova, A./2010/: Where Have All The Mothers Gone? The Gendered Effect of Labour Migration and Transition of the Institution of Parenthood in Ukraine, *Journal of Eastern Anthropological Review* 28/1/:184-214

Uherek, Z./2003/: Cizinecké komunity a městský prostor v České republice, *Sociologický časopis*, 39/2/: 193 - 216

Vertovec, S./1999/: Conceiving and Researching Transnationalism.“ *Ethnic and Racial Studies* 25 /1/: 21-42

